

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**İBN SA'D'IN (ö. 230/845) ET-TABAKÂTÜ'L-
KÜBRÂ ADLI ESERİNDE CERH VE TA'DİL
METODU**

Yüksek Lisans Tezi

Sefa ŞAHİN

Danışman

Doç. Dr. İbrahim TOZLU

Erzincan/2021

TEZ BİLDİRİMİ

“İbn Sa’d’ın (Ö. 230/845) et-Tabakâtü’l-Kübrâ Adlı Eserinde Cerh ve Ta’dil Metodu” adlı "**Yüksek Lisans**" tezim intihal programıyla denetlenmiştir. Yapılan bu denetleme neticesinde tezimin etik yönden intihale sebep olacak durum olmadığını taahhüt ederim.

Kaleme almış olduğum bu çalışmamdaki bilgiler akademik kurallara riayet edilerek araştırılmıştır. İlgili kuralların gerektirdiği durumlara özenle riayet edildiğini beyan ederim.

Sefa ŞAHİN

İBN SA'D'IN (ö. 230/845) ET-TABAKÂTÜ'L-KÜBRÂ ADLI ESERİNDE CERH VE TA'DİL METODU

Sefa ŞAHİN

**Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm
Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Aralık 2021**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İbrahim TOZLU

ÖZET

Dinimizin ilk ve en önemli kaynağı Kur'ân'dır. İkinci önemli kaynağı ise sünnettir. Sünnetin korunması ve sonraki nesillere aktarılması için zaman içinde çeşitli yöntemler geliştirilmiş ve böylece hadis ilmi ortaya çıkmıştır. Hadislerin sıhhati çoğunlukla senedlerine göre değerlendirildiğinden hadis ilminde rical ve cerh-tadil ilmi ön plana çıkmıştır. Bunlar ise isnad ve metindir. Hadislerin Peygamber'den (s.a.s) sahih bir şekilde rivayet edilmesi öncelikle senede dair bir ilim dalıdır. İsnadı sahih görülen hadisler ayrıca değerlendirmeye alınır. İsnad bir nevi hadis ilminin sigortasıdır. Zira rivayetler raviler aracılığıyla nakledilmekte ve onların güvenilirliğine göre değer kazanmaktadır. Ravileri konu alan Rical ilmi de bu bağlamda önemli ilim dalı kabul edilmiştir.

Bu tezin amacı İbn Sa'd'ın kaleme almış olduğu *et-Tabakât'ta* cerh ve tadil metodu açısından aktardığı bilgileri hadis bilim dalı bağlamında incelemektir. Özellikle nakillerde kullandığı cerh ve ta'dil lafızlarını incelemek suretiyle onun hadisçiliğine dair bazı tespitlerde bulunabilmektir. İbn Sa'd daha ziyade siyer ilminde tanınmış İslâm âlimidir. Ancak o, aynı zamanda hadis tarihinin erken dönemlerinde yaşamış iyi bir muhaddistir. Siyer ve İslam tarihi alanında değerli bilgiler vermekle birlikte mezkûr eseri, hadis alanında meşhur raviler hakkında malumat aktaran ilk hadis eserlerindedir. Bu tezde İbn Sa'd'ın *et-Tabakât* adlı eserinde, ravilerin cerh ve ta'dil edilme yöntemleri analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Rical, İbn Sa'd, Tabakat, Cerh

**THE JARH AND TA'DIL METHOD IN IBN SA'D'S (D. 230/845) WORK
NAMED AL-TABAKAT AL-KUBRA**

Sefa ŞAHİN

**Erzincan Binali Yıldırım University, Institute of Social Sciences, Department of
Basic Islamic Sciences, M. A. Thesis, December 2021**

Thesis Supervisor: Assist. Doç. Dr. İbrahim TOZLU

ABSTRACT

The first and most important source of our religion is the Qur'an. The second important source is sunnah. Various methods have been developed over time to preserve the sunnah and transfer it to the next generations, and thus the science of hadith has emerged. Since the soundness of the hadiths is mostly evaluated according to their proofs, the science of rical and cerh-tadil came to the fore in the science of hadith. These are the isnad and the text. In particular, the science of cerh and ta'dil is of great importance for the research of narrators and hadiths. The authentic transmission of hadiths from the Prophet (pbuh) is primarily a branch of science about the year. The hadiths whose isnads are considered authentic are also taken into consideration. Isnad is a kind of insurance of hadith science. Because narrations are transmitted through narrators and gain value according to their reliability. The science of Rical, which deals with the narrators, has also been accepted as an important branch of science in this context.

The aim of this thesis is to examine the information conveyed by Ibn Sa'd in terms of the method of cerh and amendment in et-Tabakât, in the context of the science of hadith. It is to be able to make some determinations about his hadithism, especially by examining the cerh and ta'dil words he used in his transmissions. Ibn Sa'd is a well-known Islamic scholar in the science of siyer. However, he is also a good hadith scholar who lived in the early history of hadith. Besides providing valuable information in the field of Siyer and Islamic history, his work is among the

first hadith works that convey information about famous narrators in the field of hadith. In this thesis, the methods of cerh and ta'dil of the narrators in Ibn Sa'd's work called et-Tabakât were analyzed. In addition, the information that Ibn Sa'd conveyed about hadith scholars based on the scholars he took as a reference was also emphasized.

Key words: Hadith, Rijal, Ibn Sa'd, Tabakat, Jarh

ÖN SÖZ

Rabbime sonsuz hamd, Hz. Peygambere (s.a.s) salât olsun. İslam dininin birinci ve en temel kaynağı Kur’ân- Kerim, ikinci kaynağı ise Hz. Peygamberin Sünnetidir. Genel olarak hadis denilince ilk akla gelen Hz. Peygamberin sözleridir. Sünnet ile hadis birbirinin eş anlamlısı olarak kullanılan kavramlardır.

Rical ilmi hadisin isnad kısmında yer alan raviler ve onların durumları hakkında bilgi vermektedir. Geçmişten günümüze kasıtlı veya kasıtsız çok sayıda uydurma hadis ortaya çıkmış, muhaddisler erken dönemlerden itibaren sahîh hadisleri uydurma olanlardan ayırmak için çaba sarf etmişlerdir. Peygamber’in (s.a.s) kendisi adına yalan hadis isnad eden kimseyi/kimseleri ciddi olarak uyarması ile hadis ilminde rivayet, ehemmiyet gösterilmesi gereken bir alan olarak kabul edilmiştir. Bir hadisin uydurma mı yoksa sahîh mi olduğuna dair bilgi sahibi olmadan yapılan her türlü girişimin arttığı güncel tartışmalar, ilk dönem hadis ricali üzerine yönelmemde en önemli etken olmuştur. Bu maksatla ilk dönem âlimlerinden İbn Sa’d’ın, rical ilmine dair cerh ve tadil alanındaki yazdıklarını inceleme ve araştırmaya gücüm nispetinde gayret gösterdim.

Tezi hazırlarken bana zaman ayıran, manevi ve ilmî yönden büyük destekçim, aynı zamanda hadis ilmini anlamama ve düşünce sahibi olmamda büyük katkısı olan tez danışmanım Doç. Dr. İbrahim Tozlu’ya, aileme, özellikle her türlü fedakârlığı gösteren eşime ve tüm dostlarıma şükranlarımı sunarım.

Sefa ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
ÖN SÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR	I
GİRİŞ.....	1
İBN SA'D'IN KİMLİK BİLGİLERİ, ESERLERİ, İSNAD VE TABAKÂT İLMİNDEKİ YERİ.....	5
I. İBN SA'D'IN KİMLİK BİLGİLERİ, ESERLERİ VE İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	5
A. Kimlik Bilgileri.....	5
B. Eserleri	6
1) et-Tabakât.....	6
2) Diğer Eserleri	8
C. İlmi Şahsiyeti	9
II.İBN SA'D'IN İSNAD VE TABAKAT İLMİNDEKİ YERİ.....	12
A. Hadis İlminde İsnad Bilgisi	12
B. Hadis İlminde Tabakat İlminin Önemi	14
III.İBN SA'D'IN HOCASI VÂKIDÎ İLE İRTİBATI.....	15
A. İbn Sa'd'ın Hocası Vâkîdî (ö. 207/823) ile İrtibatı.....	16
B. Vâkîdî'den (ö. 207/823) Senedsiz Rivayet Ettiği Nakiller	17
BİRİNCİ BÖLÜM.....	25

I. İBN SA'D'IN DÖNEMİNE KADAR HADİS USULÜ, RİCAL VE TABAKÂT ÇALIŞMALARI.....	25
A. Hadis Usulüne Dair Gelişmeler	25
B. Tabakat ve Rical İlmine Dair Gelişmeler	26
II. İBN SA'D İLE İLGİLİ GÜNCEL HADİS ÇALIŞMALARI.....	28
A. Yapılan Güncel Akademik Çalışmalar	29
III. İBN SA'D'IN CERH VE TA'DİL.....	31
İKİNCİ BÖLÜM	37
I. HADİS İLMİNDE İSTİLAHLAR VE CERH TADİL LAFIZLARININ ÖNEMİ.....	37
II. İBN SA'D'IN KULLANDIĞI HADİS İSTİLAHLARI VE CERH TA'DİL LAFIZLARI	38
A. Cerh Lafızları.....	39
1. Münker (المنكر)	39
2. Zayıf (الضعيف)	39
3. Hata (الخطأ)	40
4. Tedlîs (التدليس).....	40
5. Hüccet (Delil) Olmayan Nakiller (لا يحتج)	41
6. Metrûku'l-Hadîs (متروك الحديث).....	41
7. Galat (غلط).....	42
8. Muzdaribu'l-Hadîs (مضطرب الحديث).....	42
9. Mechûlü'l-Hadîs (مجهول الحديث)	43
10. İhtilâtü'l-Hadîs (الاختلاط الحديث)	44
B. Ta'dîl Lafızları.....	44
1. Sika (ثقة).....	45

2. Sebt (ثبت).....	45
3. Huccet: Delil Olan Nakiller (حجة).....	46
4. Me'mûn (مأمون).....	46
5. Sadûk (صدق).....	46
6. Ma'rûf (معروف).....	47
7. Hâfız (حافظ).....	47
8. Hasenü'l-Hadîs (حسن الحديث).....	48
9. 'Bize Göre Daha Sağlamdır' 'هذا اثبت عندنا' Diyerek Belirttiği Nakiller.....	49
III. <i>ET-TABAKÂTÜ'L-KÜBRÂ</i> RAVİLERİNİN ANALİZİ.....	49
A. Cerh Edilen Raviler	50
B. Ta'dil Edilen Raviler	59
C. Hem Cerh Hem Ta'dil Edilen, İhtilafı Raviler	129
D. İbn Sa'd'ın Cerh ve Ta'dil Ettiği Âlimler Hakkında Kendisinden Sonraki Âlimlerin Verdiği Hükümler	131
E. Sadece İsmi Zikredilip Kendisi Hakkında Bilgi Verilmeyen Raviler.....	134
F. Ad, Nesep ve Künye'ye Dair Farklı Nakillerini Karşılaştırarak Aktardığı Raviler	139
1) Ad Konusundaki Farklı Nakiller	139
2) Nesep Konusundaki Farklı Nakiller	144
3) Künye Konusundaki Farklı Nakiller	146
IV İBN SA'D'IN CERH TA'DÎL METODU.....	148
V.İBN SA'D'I REFERANS KABUL EDEN HADİSÇİLER.....	155
VI. TENKİD EDİLDİĞİ HUSUSLAR.....	156

A. Oryantalistlerin İbn Sa'd'ı Eleştirme Nedenleri.....	157
B.Bazı Hocaları Nedeniyle Tenkide Maruz Kalması	158
C. Mutezilî Olmakla İtham Edilmesi	159
SONUÇ	161
KAYNAKÇA	163

KISALTMALAR

A.G.E. : Adı geçen eser.

BKZ. : Bakınız.

ÇEV. : Çeviren.

DİA. : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

DİĞER BKZ. : Diğer bakınız.

DR. : Doktor.

H. : Hicrî.

HAZ. : Hazırlayan.

İSAM. : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

NŞR. : Neşreden.

Ö. : Ölümü.

R.A. : Radıyallahu anh.

S. : Sayfa.

S.A.S. : Sallallahu Aleyhi ve Sellem

SY. : Sayı.

THK. : Tahkik eden.

TRS. : Tarihsiz.

VR. : Varak.

GİRİŞ

Dinimizin ana kaynaklarından birincisi Kur'ân, ikinci kaynağı ise sünnettir. Hadis ilmi, nakli ilimler arasında yer alır; sened ve metin olmak üzere iki kısımda incelenir. Hadislerin sıhhatine hüküm verilirken ilk bakılan yer, ravileri ihtiva eden sened kısmıdır. Bunun akabinde metin incelemesi yapılır. Sahabe başta olmak üzere Peygamber'den dini nakleden âlimler önce isnad ve değeri üzerinde durmuşlar ardından hadisin meramını (mekâsıd) metin üzerinde anlamaya çalışmışlardır.

Raviler hakkında bilgi içeren eserler, sonraki âlimler için daha da değer kazanmıştır. Hz. Peygamber'in vefatına yakın olarak tasnif edilmiş olan *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* ilk hadis tasnifi dönemi önemli eserlerindendir. İbn Sa'd'ın bu kitabında nakletmiş olduğu bütün hadislerde isnadı kullanması kendisinin hadis rivayeti alanında çok titiz davrandığını ortaya çıkarmaktadır. İbn Sa'd rical ilminde sahabeyi ta'dil etmiştir. Sonraki ravilere dair nakiller yaparken birden çok rivayette bulunmuş ancak yapmış olduğu nakillerde kimlerden aldığını açık olarak zikretmiştir. Bu nedenle eseri, farklı nakilleri ihtiva etmesi ve aralarında tercih yapması bakımından daha hacimli hale gelmiştir. İbn Sa'd; sadece rical ilmiyle yetinmemiştir. Ravilerin karıştırılmaması için isimler ve künyelere (*el-Esmâ ve'l-Künâ*) dair bilgiler de vermiştir. Özellikle bu alanda ihtilaflı olan ravileri incelemiş, sened ve metne dair yaşamış olduğu dönem hakkında önemli bilgiler aktarmıştır.

Hz. Peygamber'den hadis nakleden sahabe ile hadis rivayetinde isnada ayrı bir önem verilmiştir. İbn Sa'd'ın yaşamış olduğu dönem, sened ve metnin yazıya geçirildiği ve insanlar arasında isnadın sorulmaya başlandığı ilk dönemlerdendir. Bu nedenle İbn Sa'd'ın vermiş olduğu bilgiler ravi tenkidi ve rical ilmi bağlamında ilk bilgiler olarak önemli kabul edilir. Nakillerinde İbn Sa'd; rical alanında yapmış olduğu tespitlerde oldukça dikkatli (müdakkik) davranmıştır.

Hadiste isnad olmadan metin, metin olmadandan da isnadın bir değeri yoktur. Yapılan nakillerde isnad ve metin ikisi bir arada bulunduğu takdirde zikredilen hadis değer kazanır. Sahabeden itibaren hadis rivayetinde bulunan âlimler isnadsız metnin ravi kaynağını bilemediklerinde sözü (hadis) dikkate almamışlardır. Nitekim İbnü'l

Mübarek (ö. 181/797) isnadın dinden olduğunu ve isnadsız yapılan nakilde dileyen kimsenin dileyeceğini söyleyebileceğini ifade etmiştir.¹ Bu sebeple hadis alanında isnad; uydurma hadisleri ortadan kaldırmakta önemli role sahip olmuştur.

Hadisler İslam dinini yaşamak konusunda Hz. Peygamber'den gelen nakillerin aktarılmasında yol gösterici bir öneme sahiptir. Bir Müslümanın yapacağı her ibadet, Hz. Peygamber(s.a.s)'in nasıl ibadet edileceğini ve nasıl uygulanacağını göstermesiyle değer kazanmıştır. Bu uygulama şekli deyim yerindeyse ravi ve rivayete de etki etmiştir. Bu nedenle klasik İslami ilimlerde isnad geleneği, ravi ve şeyhinden öğrenilen ilim daha fazla önem arz etmiştir. İşte İbn Sa'd'ın aktarmış olduğu her haberde isnada başvurması, isnad kültürünün sonraki nesillere ulaşmasında büyük etkiye sahip olmuştur. İbn Sa'd cerh edilen ravilerden hadis almamış aksine cerh sebebini belirtmiştir. Ta'dil ettiği âlimlerin de ta'dil sebebini belirttikten sonra hadislerini kitabına almıştır. Dolayısıyla İbn Sa'd'ın kendisinden sonra gelen âlimlere cerh ve ta'dil alanında bilgiler nakletmesi hem kendisini hem de *et-Tabakatü'l-Kübrâ* adlı eserinin önemini ziyadesiyle artırmıştır.

Bu çalışmanın amacı; hadis ilminde rical bilgisine dair birincil kaynakları tanımak, ilgili literatür bilgisini geliştirmek, devrin önemli âlimlerini tespit etmek, öne çıkan en temel fikirlerini araştırmak, cerh ve ta'dile dair ilk dönem verileri gücümüz nispetinde tespit etmektir. Bu bağlamda erken dönemin önemli hadis âlimlerinden İbn Sa'd'ı ve kaleme almış olduğu eserleriyle birlikte tanıtmaktır. İbn Sa'd'ın meşhur olduğu Siyer ve İslam tarihinden ziyade hadisçiliğini öne çıkartmak özellikle cerh ve tadil ilmine kattığı değerleri tespit edebilmektir. İbn Sa'd (ö. 230/845) erken dönemde yaşamış İslam âlimidir. Çok yönlü araştırılmayı hak etmektedir. Gerek kendisi ve gerekse eserleriyle Hz. Peygamber'i incelemek ve kaynak göstermek isteyenler için her zaman önemli kaynak kabul edilmiştir. Özellikle *et-Tabakatü'l-Kübrâ* adlı eserinde birçok ravi hakkında derinlemesine bilgiler aktarmıştır. Ravilerin gerek yaşantısına gerekse isim ve künyesine dair

¹ Müslim, *Sahih*, I, 15; Râmezhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, I, 209; thk. M. Accâc el-Hatîb, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1404/1984. 3. Baskı. Hatîb Bağdâdî, *el-Câmiu'l-Ahlâk er-Râvî ve Âdâbu's-Sâmi*, II, 213; thk. Mahmûd et-Tahhân, Mektebetü'l-Maârif, Riyâd, I-II.

bilgilere yer vermiştir. Mezkûr eseri raviler arasındaki karışıklıkların önüne geçme konusunda önemli bir kaynaktır. Bu çalışmasında o hem siyer hem de hadis alanını birleştirirken her iki ilim dalı arasında kuvvetli bir bağ ortaya koymaktadır. Dolayısıyla aktarmış olduğu bilgilerin büyük çoğunluğunu sened ve metin ikilemesiyle anlatmaktadır. Bu bakımdan hadis ilmine büyük katkılar sunmuştur.

Yüksek Lisans tezi kapsamında ele alınacak bu çalışma, İbn Sa'd'ın hadisçiliğe dair kaleme almış olduğu *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* ile sınırlandırılmıştır. Tezin ilk kısmında İbn Sa'd'ın hayatı, kaleme almış olduğu eserleri ve ilmi şahsiyetine dair bilgiler nakledilecektir. Hadis usulüne dair yapılan çalışmalar ile cerh ve tadil alanındaki eserlerden bahsedilecektir. Zira İbn Sa'd'ın yaşadığı döneme kadar isnad ve tabakat bilgisine dair bazı tespitler yapmak, deyim yerindeyse onun cerh ta'dil ilmine dair zemin araştırmasının incelenmesi anlamına gelecektir. İkinci bölümde İbn Sa'd'ın mezkûr eseri, hadisçiliği bağlamında cerh ve ta'dil ilmine katkıları yönüyle araştırılacaktır. Rical ilmine dair kullanmış olduğu cerh ve ta'dil lafızları, ravi tenkid yolları, ihtilaflı âlimlerle (muhtelefün fih), isim ve künyeleri ile tespit edilen veya edilemeyen ravileri, özellikle hocası Vâkidî'den (ö. 207/823) naklettiği senedsiz nakilleri ve oryantalistlerin İbn Sa'd hakkında görüş ve tespitleri araştırılacaktır.

Bu çalışma; İbn Sa'd'ın müellifi olduğu *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* adlı eseri baştan sona analiz edilmek suretiyle oluşturulmuştur. Tezde iki önemli kaynak esas alınmıştır. Bu kaynaklardan ilki, Ali Muhammed Ömer tarafından Mısır'da 1421/2001 tarihinde 11 cilt olarak neşredilen Arapça eserdir. Bir diğer kaynak ise Siyer Yayınları tarafından Abdullah Elmalı ve 15 kişilik bir heyet tarafından tercüme edilen 11 cilt olarak İstanbul'da basılmış Türkçe eserdir. Her iki eser tez konusu bağlamında mukayeseli olarak incelenmiştir.

Tez yazımı sürecinde ilk dönem hadis kaynakları esas alınmak suretiyle ilgili bilgiler ayrıca teyit edilmiştir. Bu hususta *el-Mektebetü's-Şâmile* adlı kütüphane programından istifade edilmiş, bu programdaki matbu nüshalara uyumlu olan kitaplar tezde kaynak olarak verilmiştir. Ayrıca tez konusuyla doğrudan veya dolaylı görülen ilgili makale, tez, sempozyum sunumları ile güncel bilgiler de dikkate

alınmıştır. Özellikle Ali Çelik'in, *İbn Sa'd'ın Hadisçiliği*² adlı makalesi ile Mahmut Kelpetin'in *İbn Sad'ın Hayatı, Eserleri, Hocaları ve Öğrencileri*³ adlı sempozyum bildirisi incelenmiştir. Bununla birlikte internet üzerinde *İSAM*, *Yöktez* ve *DİA* gibi veri tabanlı siteler incelenmiş, Arapça *el-Bâhis el-Hadîsî* gibi arama motorlarından yararlanılmıştır. Dipnotlarda zikredilen ve kaynakçada belirtilen tüm kaynaklar ilgili görülen alanlarda taranmış, ayrıca Mustafa Fayda⁴ tarafından yazılan Diyanet İslam Ansiklopedisi'ndeki İbn Sa'd ile ilgili maddeden istifade edilmiştir.

² Çelik, Ali, *İbn Sa'd'ın Hadisçiliği*, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7, (2017): 277-294.

³ Kelpetin, Mahmut, *İbn Sad'ın Hayatı, Eserleri, Hocaları ve Öğrencileri Sempozyumu*, Siyer Yayınları, 2014, İstanbul, 1. Baskı, 69-81.

⁴ Fayda, Mustafa, "*İbn Sa'd*", *DİA*, s. 294-297, 1999, İstanbul.

İBN SA'D'IN KİMLİK BİLGİLERİ, ESERLERİ, İSNAD VE TABAKÂT İLMİNDEKİ YERİ

Hadis alanında Hz. Peygamber'e en yakın zaman diliminde kaleme alınmış kaynaklar ilmi açıdan en değerli çalışmalardır. Bu çalışmada incelenen İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* adlı eseri de erken dönem kaynak kitapları arasında yer almaktadır. Bu eser Hadis, Siyer ve Ensâb kitaplarına dair önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

Bu bölümde İbn Sa'd'ın hayatı, kaleme almış olduğu eserleri, ilmî şahsiyeti, isnad, tabakat ilmindeki yeri ve önemi itibarıyla incelenecek ve özellikle Tabakat geleneğinde yazılı olarak günümüze ulaşmış olması ele alınacaktır. *et-Tabakatü'l-Kübra* adlı eseri bağlamında İbn Sa'd'ı hadisçiliği üzerinde durulacaktır.

I. İBN SA'D'IN KİMLİK BİLGİLERİ, ESERLERİ VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

A. Kimlik Bilgileri

İbn Sa'd'ın doğumuna dair farklı rivayetler bulunmakla birlikte H. 160 (777) veya H. 168 (785) yılında Basra'da dünyaya geldiği rivayet edilmiştir. İsmi, Muhammed b. Sa'd b. Meni' el-Kâtib olarak kaydedilmiştir. Soyu Hâşimî kabilesine dayandığı için "el-Hâşimî", Basra ve Bağdat'ta yaşadığı için "el-Basrî" ve "el-Bağdâdî" nisbeleriyle bilinmektedir. Künyesi Ebû Abdullah'tır.⁵ İbn Sa'd'ın dedesi veya babası Hz. Abbâs b. Abdilmuttalib'in mevâlîsi olduğundan Kureşî veya Mevlâ Benî Hâşim nisbesiyle tanınmıştır. Bağdat'ta ikamet ettiği dikkate alınarak el-Bağdâdî ve hocası Vâkidî'nin kâtipliğini yaptığı için de el-Kâtib lakabıyla

⁵ Zehebî, *Siyeru A'lami'n- Nübelâ*, X, 664-667; thk. Şuayb el-Arnâûd, Müessesetür-Risâle, 1405/1984, I-XXV, 3. Baskı.

zikredilmiştir.⁶ İbn Sa'd 4 Cemâziyelâhir pazar günü 230 (845) yılında Bağdât'ta vefat etmiştir. Babu's-Şâm kabristanlığında medfundur.⁷

B. Eserleri

1. et-Tabakât

Erken dönem Tabakât kitapları arasında İbn Sa'd'ın mezkûr eseri günümüze kadar ulaşmış önemli bir eserdir. Günümüzde en yaygın kullanımı olan matbu eser, İhsan Abbas'ın neşrettiğidir. Bu eser Beyrut'ta miladi 1957-1968 yıllarında basılmıştır. On ciltlik önemli bir hacme sahiptir. İbn Sa'd'ın eseri; kendisinden sonra gelen Belâzurî (ö. 279/893), Taberî (ö. 310/923), İbn Mende (ö. 395/1005), Ebû Nuaym (ö. 430/1038), Beyhaki (ö. 458/1066), Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), Zehebî (ö. 748/1348), İbn Hacer (ö. 852/1449) gibi pek çok tabakat/biyografi türü eser yazmış âlimlere kaynaklık yapmıştır.

İbn Sa'd'ın *et-Tabakât*'ı hiç şüphesiz günümüze kadar gelmiş rical, siyer, meğâzî, biyografi konularını barındıran erken dönem klasik eserlerdendir. İbn Sa'd *et-Tabakât*'ı kaleme alırken hocaları Mûsâ b. Ukbe (ö. 141/758), Ebû Ma'ser (ö. 170/787) ile Vâkıdî'nin (ö. 207/823) eserlerindeki birikimlerinden istifade etmiştir.⁸ Bu itibarla eser, kendisinden sonra gelen âlimler için yol gösteren bir kaynak özelliği taşır. Mizzî (ö. 742/1341), İbn Kesîr (ö. 774/1373), Zehebî (ö. 748/1348), İbn Hacer (ö. 852/1449) gibi muhaddisler için önemli bir yere sahip kabul edilmektedir.⁹

İbn Sa'd eserin I. cildinde Hz. Peygamberin nesebinden başlar. İlk Peygamber Hz. Âdem'den bahseder. Resulullah'ın doğumu, çocukluk ve gençlik zamanları, Peygamberlik öncesi durumları, Hz. Hatîce ile evlenmesi gibi konuları ihtiva

⁶ İbn Sa'd, IX, 368; İbn Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VII, 262; Dâru İhyâi-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1271/1952, 1. Baskı; Mizzi Ebû'l-Haccâc, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl* X, 666; thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1400/1980, I-XXXV, 1. Baskı.

⁷ Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, II, 370; thk. Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-Alemiyye, Beyrut, 1417/1997, I-XXIV, 1. Baskı.

⁸ Fayda, *İbn Sa'd*, DİA, XX, 296.

⁹ İbn Sa'd, I, 33-35. (Muhakkikin giriş bilgilerinden)

etmektedir. Risalet döneminde Hz. Peygamber'in yaşamış olduğu toplumun ictimai, siyasi, ticari ve kültürel durumlarına dair önemli bilgiler aktarır.¹⁰

et-Tabakât'ın II. cildinde İbn Sa'd; Hz. Peygamber'in iştirak ettiği gazveleri, seriyyeleri, hicretten sonraki Medine hayatındaki yaşantısı, Veda Haccı ve vefatına dair durumlardan bahsetmektedir. Daha sonrasında Muhacir ve Ensâr kardeşliği olarak arkasında bıraktığı Asr-ı Saadet döneminin meşhur özelliklerine değinir.¹¹

İbn Sa'd; *et-Tabakât'ın* III. cildinde kendisinden sonra arkada bıraktığı ve en hayırlı nesil olan sahabe neslinin yaşantısı hakkında bilgiler verir. Bedir savaşına katılan Muhacir ve Ensar sahâbîlerin neslinden (tabaka) başlamak üzere IV. cilde kadar 1412 sahabenin hayatına dair biyografilerini anlatır.¹²

et-Tabakât'ın VII. cildinde sahabeden sonra hayırlı nesil olan Tâbiîn nesline dair bilgiler yer almaktadır. Medineli Tâbiînden, Ensar'dan ve Mevâli'den olan bu nesil (Tabaka) hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir. İbn Sa'd; eserin bu cildinde toplam 890 kişinin hayatına dair bilgiler nakletmektedir.¹³

İbn Sa'd; *et-Tabakât'ın* VIII. cildinde hem Sahabe hem de Tâbiînden olan kişiler hakkında bilgiler paylaşmaktadır. Fâkih ve Muhaddisleri yaşamış oldukları yerlere göre tasnif ettikten sonra Mekke, Yemâme, Tâif, Bahreyn, Yemen, Kûfe'de ikamet etmiş önemli İslam âlimlerinin hayatlarına dair bilgiler kaydetmektedir. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ'nın* sekizinci cildinde 1350 önemli şahsiyetin bilgilerine ulaşmak mümkündür.¹⁴

et-Tabakât'ın IX. cildinde ise Arap Yarımadası topraklarının dışına yerleşen sahabeden bahsedilmektedir. Arap yarımadası dışındaki sahabeden nakilde bulunan

¹⁰ İbn Sa'd, I, 445.

¹¹ İbn Sa'd, II, 342.

¹² İbn Sa'd, III, 592, IV, 416, V, 408, VI, 576.

¹³ İbn Sa'd, VII, 648.

¹⁴ İbn Sa'd, VIII, 1-567.

fâkih, muhaddis pek çok Tebeu't-Tâbiîn âlimlerinden 1272 kişinin hayatı hakkında bilgiler verilmektedir.¹⁵

İbn Sa'd'ın *et-Tabakât* adlı eserinin X. Cildi hanımlara tahsis edilmiştir. Eserin bu cildinde Kureyşli Muhacir hanımlar ile Ensâr'dan biat eden hanım sahabiler yer alır. Bu arada çok tanınmayan Arap kadınları ile diğerleri, Resulullah'ın (s.a.s) hanımları, Kureyş kabilesi ile onların anlaşmalıları ve Mevlalarından biat eden Müslüman kadınlar da bu ciltte bulunmaktadır. Bu ciltte özellikleri ile pek maruf olmayan kadınların hayatları hakkında bilgileri bulmak da mümkündür. Ayrıca Resûlullah'a biat edip Hicret eden Müslüman Arap kadınlardan çok tanınmayanlar ile Ensar'dan biat eden diğer hanım sahabileri, Neccaroğulları kadınları ile Hz. Peygamber (s.a.s)'den herhangi bir nakilde bulunmayıp O'nun eşlerinden ve başkalarından rivayette bulunan Müslüman hanımların biyografileri de bu kısımda bulunmaktadır. Onuncu ciltte toplam 1902 hanımın hayatına dair malumat yer almaktadır.¹⁶ Tezde esas aldığımız nüshanın onbirinci cildi fihrist olarak basılmıştır.¹⁷

2. Diğer Eserleri

İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü's-Sağir* adını taşıyan bir çalışmasının olduğu ve bu eseri *et-Tabakâtü'l-Kübra* öncesi kaleme aldığı hatta mezkûr eserin planı şeklinde olduğu zikredilmektedir. Bu eserin aslının İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde 139 sayfa olarak mevcut olduğu ifade edildiği ve bazı kişilerin hayatlarına dair biyografik kısa bilgiler içerdiği söylenmektedir. Eser, Beşşâr Avvâd Ma'ruf ve Muhammed Zâhid Gül tarafından iki cilt halinde neşredilmiştir.¹⁸

Öte yandan müellifin *et-Târih* adını taşıyan eseri bulunduğu kaydedilmiş ise de bu çalışması günümüze maalesef ulaşmamıştır. Zehebî, İbn Sa'd'ın *et-Târih* adını

¹⁵ İbn Sa'd, IX, 1-550.

¹⁶ İbn Sa'd, X, 1-472.

¹⁷ İbn Sa'd, XI, 1-268.

¹⁸ Zehebî, *Siyeru A'lami'n- Nübelâ*, X, 664-667; Fayda, *İbn Sa'd*, DİA, XX, 294-297. Kelpetin, *İbn Sa'd'ın Hayatı, Eserleri, Hocaları ve Öğrencileri Sempozyumu*, Siyer Yayınları, 2014, İstanbul, 1. Baskı. s. 69-81.

taşıyan bir eseri olduğunu nakletmiş¹⁹ ise de söz konusu eserin mevcut olduğuna dair net bilgiler yer almamaktadır.²⁰

Ayrıca İbn Sad'ın günümüze ulaşmamış olan ancak İbn Nedîm'in (ö. 385/995) *el-Fihrist* adlı eserinde²¹ *Ahbârü'n-Nebî* ismiyle anılan bir kitabı daha olduğu söylenmektedir. Bunların yanı sıra Fuat Sezgin'e (ö. 1439/2018) göre İbn Sa'd'ın; *Kasîdetü'l-Hulvâniyye Fi'fthâri'l-Kahtâniyyîn 'ale'l-'Adnâniyyîn* adlı bir eseri daha mevcuttur. Kaside niteliğindeki bu çalışmayı Gâzî b. Yûsuf adında bir şârih *Kasîdetü'l-Hulvâniyye Fi'fthâri'l-Kahtâniyyîn 'ale'l-'Adnâniyyîn* adıyla daha anlaşılır bir hale getirmiştir. Sezgin, bu şerhin Kahire'de el yazması bir varakı olduğunu haber vermektedir.²² İbn Sa'd'ın *Ahbârü'n-Nebî* çalışmasının *et-Tabakât* adıyla meşhur eserinin baş tarafında Hz. Peygamber'e ve Siyer-i Nebî ile bilgilerin ifade edildiği belirtilmektedir.²³

Bağdatlı İsmail Paşa'ya (ö.1338/1920) göre İbn Sa'd'ın *ez-Zühurfü'l-Kasrî fî Tercemeti Ebî Sa'îd el-Basrî*²⁴ adıyla bilinen bir eseri bulunmaktadır. Ona göre İbn Sa'd; bu eserinde Hasan el-Basrî'nin (ö. 110/728) hayatına dair bilgiler aktarmaktadır. Ancak tezde başvuru olan diğer eserlerde bu çalışmaya dair bir bilgi tespit edilememiştir.

C. İlmî Şahsiyeti

İbn Sa'd siyer ve tarih alanında olduğu kadar hadis ve neseb ilminde de önemli bir yere sahiptir. Nitekim rical ilminde uzman âlimler İbn Sa'd'ın sika, güvenilir ve saduk olduğunu, faziletli bir yaşantıya sahip bulunduğunu nakletmişlerdir. O, *hadis*

¹⁹ Zehebî, *Siyeru A'lami'n- Nübelâ*, X, 666.

²⁰ Fayda, *İbn Sa'd*, DİA, XX, 295; Kelpetin, *İbn Sad'ın Hayatı, Eserleri, Hocaları ve Öğrencileri Sempozyumu*, Siyer Yayınları, 2014, İstanbul, 1. Baskı. s. 69-81.

²¹ Ebu'l-Ferec İbnü'n -Nedim, *el-Fihrist*, s. 128, 130.

²² Zehebî, *Siyeru A'lami'n- Nübelâ*, X, 664-667. Ayrıca bkz: Fayda, *İbn Sa'd*, DİA, XX, 294-297; Eren, *Hadis İlminde Ricâl Kitapları ve İlmî Değerleri*, 243- 246.

²³ Fayda, *İbn Sa'd*, DİA, XX, 294-297; Kelpetin, *İbn Sad'ın Hayatı, Eserleri, Hocaları ve Öğrencileri Sempozyumu*, s. 69-81.

²⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-'ârifin esmâ'ü'l-müellifin ve âsarü'l-musannifin* thk. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, İstanbul 1955, II, 11.

hafızı, allâme ve hüccet sahibi olmakla tanınmıştır. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* adlı meşhur eseriyle âlimler tarafından kabul görmüş bir ilim ehlidir. İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938); babası Ebû Hâtim'e (ö. 277/890) İbn Sa'd'ın nasıl birisi olduğuna dair sormuş ve onun sadûk birisi olduğu cevabını almıştır.²⁵ Hatîb el-Bağdâdî (463/1071); İbn Sa'd'ın adaletli faziletli ve ilim ehlinden bir zat olduğunu söylemekte ve nakillerini en güzel şekilde tetkik ederek doğru bir nakille rivayet ettiğini belirtmektedir.²⁶ Zehebî (ö. 748/1348) İbn Sa'd'ın sika ve güvenilir olduğunu naklederken²⁷, İbn Hacer (ö. 852/1449) ise onun ilmî yönden büyük bir âlim olduğu, hadis hafızı kabul edildiği ve güvenilir bir muhaddis olduğu bilgisine yer vermektedir.²⁸

İbn Mâin'e (ö. 233/848) göre İbn Sa'd, rivayetlerinde yalancı (kezzâb) olduğu nakledilmektedir. Ancak İbn Mâin'in; Bağdâdî ve Zehebî'nin vermiş olduğu bilgiler dikkate alınırsa İbn Sa'd'ı cerh etmesi bizzat kendisiyle alakalı değildir. Onun İbn Sa'd'ı cerh etmesi, hocalarına dair daha farklı bir durum değerlendirmesidir.²⁹ Nitekim Sehâvî'ye (ö. 902/1497) göre İbn Sa'd'ın hocaları zayıf kabul edilirken İbn Sa'd'ın bizzat kendisi *sika* ve *güvenilir* bir muhaddis olarak şöhret bulmuştur.³⁰ İbn Sa'd hakkında bu tür ta'dîl ifadeleri erken dönem müelliflerinden İbnü'n-Nedîm (ö. 385/995) tarafından da kabul edilmiş bir tespittir. Ona göre İbn Sa'd; zahiren *sika* ve *güvenilir* bir İslam âlimidir.³¹ Dolayısıyla hakkında söylenen tüm bu bilgilerin yanı sıra İbn Sa'd'ın *et-Tabakât'a* almış olduğu ravilerin İslami ilimlerin her alanında (yani hadis, ricâl, cerh ve ta'dîl, fıkıh, kıraat ve tefsir, siyer, megâzî, fütûh, şiir ve ensâb gibi) çok önemli âlimlerden bilgi aktarması onun ilmî şahsiyetini ortaya koyan

²⁵ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VII, 262.

²⁶ Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, III, 266: thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmiyye, Beyrut, 1422/2002, I-XVI, 1. Baskı.

²⁷ Zehebî, *Zikru Men Yu'temed Kavluhû fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, 185.

²⁸ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IX, 182-183.

²⁹ Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, III, 266; Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, III, 560.

³⁰ Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-Latîfe fi Târîhi'l-Medîneti's-Serîfe* II, 556: Kütübü'l-A'lemiyye, Beyrut, 1414/1993, I-II, 1. Baskı.

³¹ İbn Nedîm Ebu'l-Ferec, *Kitâbü'l-Fihrist*, I, 151: thk. Eymen Fuâd Seyyid, I-II. Müessesetü'l-Furkân li't-Turâsi'l-İslâmî, Londra.

zahir bir neticedir. Bu durum, İbn Sa'd'ın her alanda bilgili ve donanımlı olduğunu ortaya koyan bir sonuçtur.

İbn Sa'd, gençliğini ilimle geçirmiş bir âlimdir. Basra'da tâbiîn ve tebeu't-tâbiînden olan Hüseyim b. Beşîr, Vekî' b. Cerrâh, Ebû Âsım en-Nebîl, Ârim b. Fazl, İsmâil b. Uleyye, Affân b. Müslim ve et-Tayâlisî gibi önemli zatlardan çeşitli ilimler öğrenmiştir. Arap diline dair Belagat, edebiyat okumuş ve bu zatlardan ayrıca hadis nakletmiştir.³² İbn Sa'd; Hadis ve ahbâr ilimlerini tahsil etmek için Kûfe, Medine ve Mekke gibi önemli ilim merkezlerinde bulunmuştur. Çok büyük ilim meclislerinde ders alıp tanınmıştır. Öğrenim hayatı sonunda kendisi de ilim meclisleri kurarak bilgilerini talebelerine nakletmiştir. İlim uğruna yapmış olduğu yolculuklarına (Rihle) çok erken yaşta başladığı kitaplarda zikredilmiştir. İbn Sa'd; meşhur megazi müellifi Vâkidî'nin (ö. 207/823) yanında tanınmıştır. Onun eserlerini yazmak suretiyle kâtipliğini yapmıştır. Bu sebeple Kâtibu'l-Vâkidî (Vâkidî'nin yazıcısı) olarak anılmıştır.

İbn Sa'd'ın ilim tahsil ettiği hocaları arasında şu âlimler yer almaktadır: Hüseyim b. Beşîr (183/799), Süfyan b. Uyeyne (198/814), Ma'n b. Îsâ (198/814), Vekî' b. Cerrâh (197/812), Enes b. 'İyâd el-Leysî, Abdullah b. Numeyr (234/849), Velîd b. Müslim (195/810), Zeyd b. Yahya b. 'Ubeyd, İsmâil b. Uleyye (193/808), Muhammed b. Mus'ab el-Karkasânî, Muhammed b. Ömer el-Vâkidî (207/822), Heysem b. Abdî (207/882), Ömer b. Sa'îd ed-Dimeşkî, Affân b. Müslim (224/838), Ebu'l-Velîd et-Tayâlisî (227/841), Ebû Müshir ed-Dımaşkî (ö. 218/833) ... İbn Sa'd'ın öğrencileri arasında ise şu zatların adları zikredilmektedir: Ebû Bekir b. Ebu'd-Dünyâ (281/894), Hâris b. Ebû Usâme (282/895), Hüseyin b. Muhammed b. Abdurrahman b. Fehm (279/892), Ahmed b. Yahya el-Belâzurî (279/892), Hâris b. Muhammed (282/895), Ebû'l-Kâsım el-Beğavî (317/929) ...³³

³² Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, X, 664-666

³³ İbn Sa'd, I, 13 (Giriş bilgilerinde); Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, X, 664-666. Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, II, 369. Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXV, 256.

II. İBN SA'D'IN İSNAD VE TABAKAT İLMİNDEKİ YERİ

İsnad; hadisi kendisinden sonraki nesillere daha sıhhatli ve sağlıklı ulaştırmak için ravileri içine alan kısımdır. İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*'sı incelendiğinde onun ne kadar fazla isnada büyük önem verdiği açıkça görülür. Çünkü yapmış olduğu nakillerde o, isnad merkezli hareket etmektedir. Bu sayede kendisinden sonra gelen âlimlere daha net ve isnada dayalı bir hadis literatürü bıraktığı anlaşılmaktadır.

Hadis ilminde “Tabakat” önemli bir yere sahiptir. Tabakat; ravileri tanımak ve karıştırmamak için hatta karıştırılması muhtemel ravileri tespit etmek yönüyle önemli bir ilim dalıdır. Bu ilim sayesinde raviler birbirinden ayırt edilebilir. Olası karışıklıklar giderilebilir. İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l-Kübra* adlı eseri, bu özelliğiyle erken dönem pek çok ravi ve muhaddis hakkında net bilgiler ihtiva etmekte deyim yerindeyse bir mukayese yapma imkânı sağlamaktadır. Kendisinden sonra -erken dönemde- doğabilecek kimi ravi isimlerinin karıştırılmasını engelleyebilmekte ve bu bakımdan karışıklıkları gidermek için önemli bir yere sahip kaynak niteliği taşımaktadır. Nitekim İbn Sa'd'ın kitabının bu tür bir özelliğe sahip olması yani raviler hakkında karışıklığın giderilmesi için kimi ravileri Basralılar Bağdatlılar gibi bölümlere ayırması dikkat çeken bir özellik olarak değerlendirilebilir.

A. Hadis İlminde İsnad Bilgisi

İsnad; kelime manası olarak destek, dayanak, savunmak, sened gibi manalara gelmektedir.³⁴ Hadis ilminde isnadın terim olarak kullanımı hadisdeki naklin ilk söyleyen kişiye kadar bağlanması ve yükseltilmesi demektir. Sened ve isnad lafızları muhaddisler tarafından eş anlamlı olarak kullanılmış müteradif kelimelerdir. İsnad sahabeden günümüze muhaddislerin ve âlimlerin önem verdiği bir konudur. İsnad kültürünün ilk dönemlerde ne denli önemsendiği hakkında en temel bilgiler hicri 110 yılında vefat eden İbn Sirîn'e kadar uzanır. İbn Sirîn bir ifadesinde fitnenin zuhur etmesiyle isnadın sorulmaya başlandığını nakletmektedir. İslam âlimlerinin çoğunluğuna göre onun tanımladığı fitne, Hz. Osman'nın öldürülmesiyle ilgili İslam

³⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 220-224.

toplumunda meydana gelen kargaşa yıllarıdır.³⁵ O günden itibaren isnad, hadis âlimlerinin ziyadesiyle dikkat çektiği köklü bir ilim dalı haline gelmiştir. Hatta isnad hakkında, bir muhaddisin ne kadar güçlü olabileceği Süfyan es-Sevrî tarafından “İsnad müslümanın silahıdır”³⁶ şeklinde de anlaşılmış ve ifade edilmiştir. Dolayısıyla hadis metinlerinin değerlendirilebilmesi için isnad elzemdir. İsnadın sahih olması ise metne dair konuların daha güvenle ele alınması içindir. İsnad ile hadisler Hz. Peygamber’e varıncaya kadar kesintisiz bir nakil zinciri oluşturur. Böylelikle isnadda meydana gelebilecek herhangi kopukluk (inkıtâ) hadisin kusurlu ve zayıf olmasına neden olacak başlıca etkenlerden kabul edilir. Hadis nakliyle uğraşan âlimlerin isnada bu denli önem vermesinin sebebi Hz. Peygamber’e dayandırılarak nakledilecek yalan ve uydurma hadislerin önüne geçebilmektir.³⁷ Nitekim bir sahih hadiste, Hz. Peygamber'e karşı bir kimsenin uydurma hadis nakletmesinin ahiretteki cezasının Cehennem olacağı nakledilmiştir.³⁸

İbn Sa’d ise *et-Tabakâtü'l-Kübra* adlı eserinde ravilerin isnad zincirine büyük önem vermiştir. Onun aktarmış olduğu isnad zincirinde, ravilerin güvenilirliği hakkında (sika ve mevsi gibi) tercihlerde bulunması ve bu isnadı en doğru senedlerle nakletmesi isnad kültürünün erken dönemden günümüze ulaşmasında büyük katkılar sunmaktadır. İbn Sa’d’ın yaşadığı dönemde isnada dair bilgilerin sözlü olarak ifade edilmesi ve nakledilmesi bu bakımdan önem arz etmektedir. İbn Sa’d işte bu şifahî bilgileri en güvenilir kaynaklardan derleyip toplamakla dönemin isnad kültürü hakkındaki en yaygın bilgileri ilim ehline sunmuş bulunmaktadır. Bu ilmî mesai ile o en güvenilir hocalarını kaynak alarak *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* adlı meşhur eserini yazılı bir hale getirip nakletmektedir.

³⁵ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fasıl*, 208- 209.

³⁶ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, II, 605.

³⁷ Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, II, 110-111; Mektebetü Lübnân, Beyrut, 1987. Küçük, Raşit, *İsnad*, DİA, XXIII, 154-159. Eren, Mehmet, *Hadis İlminde Ricâl Kitapları*, 2- 10.

³⁸ Bkz. Buhari, Enbiya, 50; Müslim, Mukaddime, 2; Ma‘mer b. Râşid, *el-Câmi'*, XI, 261.

B. Hadis İliminde Tabakat İlminin Önemi

Tabaka kelimesi sözlükte derece, mertebe, denklik, uyuşma, bir şeyin başka bir şeyin üstünü dengiyle örtmek gibi manalara gelmektedir. Hadis terimi olarak ravilerin birbiriyle olan benzerliğini değerlendiren ilim dalı kabul edilmiştir. Ebû Abdullâh İbnü'l Arabî (ö. 231/846) aynı özelliğe sahip insan topluluğuna tabaka denilebileceğini ifade etmiştir. Bu bakımdan hadis alanında tabaka kelimesi ravilerin birbiriyle olan benzerliği olarak ele alınmıştır. Bu benzerlik yaş ile olacağı gibi memleket, kabile savaşa katılıp katılmama hatta aynı hocadan nakilde bulunma gibi durumlar dikkate alarak farklı tasnifler yapılmış ve raviler tabakalara ayrılmıştır. Bu şekilde ravileri çeşitli tabakalara ayırıp doğabilecek bazı karışıkların önüne geçilmeye gayret edilmiştir.³⁹

İbn Sa'd bu alanda tabakat kaleme almış erken dönem müelliflerdendir. Bu yönüyle o, sahabeyi İslam'a girme sıralamasındaki önceliği dikkate alarak, zaman ve mekân yönünden faziletlerine göre tabakalandırmak suretiyle bir ilke imza atmıştır. Nitekim İbn Sa'd; beldelelere göre açıklayacağı her tabakada varsa öncelikli olarak sahabeden bahsetmekle konuya giriş yapmakta hatta ravilerin yaşları ve hocaları arasındaki bağlantıları incelediği görülmektedir. Bu yönüyle mezkûr eseri, Hadis ilmine büyük hizmetler sunmaktadır. Dolayısıyla İbn Sa'd; ihtiva ettiği ravi ve muhaddis biyografileriyle onların ailevî ve ilmi konulara dair başka tabakat kitaplarında bulamayacağımız kıymetli bilgiler nakletmektedir. Kitabında sahabe ve tabiinin biyografilerine dair genişçe yer vermektedir. Bu bilgilerin kendi zamanına yaklaştıkça (yani Tabiûn ve Tebe-i Tabiîn nesli ile alakalı) daha kısa bilgiler olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum İbn Sa'd'ın biyografileri olduğu gibi naklettiği ve hiçbir şekilde yorum yapmadığı şeklinde anlaşılmıştır.⁴⁰

Sonuç olarak İbn Sa'd *et-Tabakâtü'l-Kübra* adlı çalışmasında hicri ilk iki asırda meydana gelen kültürel olayları, içtimaî durumları kendisinden sonraki ilim

³⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X, 209-212; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, II, 369; Durmuş, İsmail, *Tabakat*, DİA, XXXIX, 299-301; Koçyiğit, Talat, *Hadis İstılahları*, 409-410.

⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X, 209-212; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, II, 369.

ehline en doğru şekilde nakletmiş ve bu özelliği pek çok âlim tarafından kabul görmüştür. İbn Sa'd diğer siyerciler ve tarihçiler gibi vak'a merkezli hareket edip bilgi depolaması yapmamıştır. Olayları ve işittiklerini isnad merkezli ilmî bir üslupla yazmıştır. Bu bakımdan *et-Tabakat*'ı muhaddisler tarafından kaynak bir eser olarak kabul edilmiş, naklettiği bilgiler sadece siyer alanında değil hadis alanında da ilim ehline yol göstermiştir.

et-Tabakâtü'l-Kübra'ya dair özetle zikredilen bu tanıtıcı bilgilerden sonra İbn Sa'd'ın hocası Vâkîdî ile irtibatı aşağıda özetle vurgulacaktır. Ardından mezkûr eseri çerçevesinde tespit edilen veriler esas alınarak müellifin cerh ve tadil ilmine katkıları ikinci bölümde müstakil olarak incelenecektir.

III.İBN SA'D'IN HOCASI VÂKİDÎ İLE İRTİBATI

Tabaka kelimesi sözlükte derece, mertebe, denklik, uyuşma, bir şeyin başka bir şeyin üstünü dengiyle örtmek gibi manalara gelmektedir. Hadis terimi olarak ravilerin birbiriyle olan benzerliğini değerlendiren ilim dalı kabul edilmiştir. Ebû Abdullâh İbnü'l Arabî (ö. 231/846) aynı özelliğe sahip insan topluluğuna tabaka denilebileceğini ifade etmiştir. Bu bakımdan hadis alanında tabaka kelimesi ravilerin birbiriyle olan benzerliği olarak ele alınmıştır. Bu benzerlik yaş ile olacağı gibi memleket, kabile savaşa katılıp katılmama hatta aynı hocadan nakilde bulunma gibi durumlar dikkate alarak farklı tasnifler yapılmış ve raviler tabakalara ayrılmıştır. Bu şekilde ravileri çeşitli tabakalara ayırıp doğabilecek bazı karışıkları önüne geçilmeye gayret edilmiştir.⁴¹

İbn Sa'd bu alanda tabakat kaleme almış erken dönem müelliflerdendir. Bu yönüyle o, sahabeyi İslam'a girme sıralamasındaki önceliği dikkate alarak, zaman ve mekân yönünden faziletlerine göre tabakalandırmak suretiyle bir ilke imza atmıştır. Nitekim İbn Sa'd; beldelere göre açıklayacağı her tabakada varsa öncelikli olarak sahabeden bahsetmekle konuya giriş yapmakta hatta ravilerin yaşları ve hocaları

⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X, 209-212; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, II, 369; Durmuş, İsmail, *Tabakat*, DİA, XXXIX, 299-301; Koçyiğit, Talat, *Hadis Istılahları*, 409-410.

arasındaki bağlantıları incelediği görülmektedir. Bu yönüyle mezkûr eseri, Hadis ilmine büyük hizmetler sunmaktadır. Dolayısıyla İbn Sa'd; ihtiva ettiği ravi ve muhaddis biyografileriyle onların ailevî ve ilmi konulara dair başka tabakat kitaplarında bulamayacağımız kıymetli bilgiler nakletmektedir. Kitabında sahabe ve tabiinin biyografilerine dair genişçe yer vermektedir. Bu bilgilerin kendi zamanına yaklaştıkça (yani Tabiûn ve Tebe-i Tabiîn nesli ile alakalı) daha kısa bilgiler olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum İbn Sa'd'ın biyografileri olduğu gibi naklettiği ve hiçbir şekilde yorum yapmadığı şeklinde anlaşılmıştır.⁴²

Sonuç olarak İbn Sa'd *et-Tabakâtü'l-Kübra* adlı çalışmasında hicri ilk iki asırda meydana gelen kültürel olayları, içtimaî durumları kendisinden sonraki ilim ehline en doğru şekilde nakletmiş ve bu özelliği pek çok âlim tarafından kabul görmüştür. İbn Sa'd diğer siyerciler ve tarihçiler gibi vak'a merkezli hareket edip bilgi depolaması yapmamıştır. Olayları ve işittiklerini isnad merkezli ilmî bir üslupla yazmıştır. Bu bakımdan *et-Tabakat'ı* muhaddisler tarafından kaynak bir eser olarak kabul edilmiş, naklettiği bilgiler sadece siyer alanında değil hadis alanında da ilim ehline yol göstermiştir.

et-Tabakâtü'l-Kübra'ya dair özetle zikredilen bu tanıtıcı bilgilerden sonra İbn Sa'd'ın hocası Vâkıdî ile irtibatı aşağıda özetle vurgulacaktır. Ardından mezkûr eseri çerçevesinde tespit edilen veriler esas alınarak müellifin cerh ve tadil ilmine katkıları ikinci bölümde müstakil olarak incelenecektir.

A. İbn Sa'd'ın Hocası Vâkıdî (ö. 207/823) ile İrtibatı

İbn Sa'd; hocası Vâkıdî'nin hicri 130 (747) senesinde Mervân b. Muhammed'in halifeliğinin son zamanlarında dünyaya geldiğini belirtmiştir. Vâkıdî'nin annesi Fars asıllı Îsâ b. Ca'fer b. Sâib Hâsir'in kızıdır. Dedesine nisbet edildiğinden Vâkıd nisbesiyle anılmıştır. Abdullah b. Büreyde b. Husayb'ın mensubu

⁴² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X, 209-212; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, II, 369.

olduğu Eslem kabilesine nisbet edilerek Eslemî, doğduğu şehir olan Medine'ye nisbet edilerek de Medenî nisbesiyle anılmaktadır.⁴³

Vâkıdî'nin ilim tahsil ettiği hocaları arasında Muhammed b. Aclân, İbn Cüreyc, Sevr b. Yezîd, Ma'mer b. Râşid, Usâme b. Zeyd el-Leysî, Kesîr b. Yezîd, Abdulhamîd b. Ca'fer, Dahhâk b. Osmân, İbn Ebî Zi'b, Eflah b. Humeyd, el-Evzâî, Hişâm b. Gâz, Ebû Bekr b. Ebû Setreh, Mâlik b. Enes, Fuleyh b. Süleyman adlı âlimlerin isimleri verilmektedir. Vâkıdî genellikle Medine'li âlimlerden ders almıştır. İbn Sa'd'dan ilim nakleden âlimler ise Bekir b. Ebî Şeybe, Ebû Hassân el-Hasan b. Osmân ez-Ziyâd, Muhammed b. Şucâ' et-Telciyy, Süleymân b. Dâvud eş-Şâzekûnî, Muhammed b. Yahya el-Ezdî, Ahmed b. Ubeyd b. Nâsıh, Ebû Bekir es-Sâgânî, el-Hâris b. Usâme, Abdullah b. el-Hasen el-Hâşimi olarak kaydedilmektedir.⁴⁴

Vâkıdî, siyer, megazi alanında meşhur olmuştur. Hicaz dışındaki yerlere seyahat etmiş ve bu yolculukların sonucunda megazi kitabını yazmıştır. Vâkıdî; hayatının elli yılını ilim talep ederek geçirmiş ve bu ilim yolculuklarıyla tanınmıştır. Hatta yirmi yaşlarındayken Ebû Hanife'nin (ö. 150/767) ilim halkasına katılmış ve kendisinden ilim tahsil etmiştir.⁴⁵ Vâkıdî, Megâzî adlı kitabını siyer merkezli kaleme almıştır. Bu eserinde onun pekçok savaşı ve olayı naklettiği görülür.⁴⁶

B. Vâkıdî'den (ö. 207/823) Senedsiz Rivayet Ettiği Nakiller

Senedin sözlük anlamının dayanak, destek olmak, savunmak gibi manalara geldiği dikkate alınırsa⁴⁷ senede dair bir rivayetin İbn Sa'd'a göre bir kat daha önem kazandığı söylenebilir. Ancak İbn Sa'd'ın bu kadar önemli olan bir hususta hocası Vâkıdî'den senedi olmayan bilgiler nakletmesi tartışılmıştır. Zira fitnenin ortaya

⁴³ Vâkıdî, *el-Megâzî*, neşreden girişi, 5-15; thk. Marsden Jones, *Dâru'l-A'lemi*, Beyrut, I-III, 1409/1989, 3. Baskı; Fayda, *Vâkıdî*, DİA, XLII, 471-4775.

⁴⁴ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, IX, 455.

⁴⁵ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, IX, 456.

⁴⁶ Mesela bkz: Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 413, II, 871, III, 1127.

⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, III, 220-224.

çıkmasıyla isnadın önem kazandığı selef âlimlerinden mesela İbn Sîrîn'in (ö.110/729) "*Önceleri hadis dinlerken isnaddan sormazlardı. Fitne ortaya çıktığı zaman râvîlerinizin adlarını söyleyin demeye başladılar. Eğer râvî, ehl-i sünnet kabul edilirse hadisleri yazılır, ehl-i bidât görülürse hadisleri yazılmazdı.*"⁴⁸ ifadeleri ile bilinen bir gerçektir. Bu durum, İbn Sa'd'ın yaşadığı yıllarda elbette hadislerin Hz. Peygamber'e ait olup olmadığını değerlendirmenin en birinci kriteri olarak kabul görmektedir. Zira Muhammed b. Sîrîn'in ifade ettiği gibi hicri birinci asrın ortalarına doğru hadis alanında isnadın ehemmiyeti ortaya çıkmıştır ve isnadsız hadis naklinin yapılması muteber görülmemektedir. Bu bakımdan hadis âlimleri senedi, hadisin kabul edilmesinde en birinci şart olarak görmüşlerdir. Nitekim Tebe-i Tâbiî'nin ileri gelen muhaddislerden İbnü'l Mübarek (ö.181/797) de "*İsnad dinden bir parça kabul edilmiştir. Şayet isnad bu şekilde kabul görmeseydi dileyen dilediğini söylerdi.*"⁴⁹ derken isnadın ne kadar önemli olduğunu teyit ettiği görülür.

Dolayısıyla İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında sened ve metin ilişkisini dikkate alması, en temel ilke olduğu halde hocası Vâkidî'den nakletmiş olduğu bazı haberlerde sened olmaksızın rivayette bulunmasının muhakkak bir anlamı olmalıdır. Bu nedenle İbn Sa'd'ın hocası Vâkidî'den *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*'da senedsiz olarak zikredilen nakillerine dair bazı tespitler ve örnekler aşağıda önemine binaen analiz edilecektir.

1) Vâkidî; ilk Müslümanlardan Basra şehrinin kurucusu *Utbe b. Gazvân*'ın (ö. 17/638) Ömer b. Hattâb'ın yönlendirmesi neticesinde Basra'da vali olarak görev yaptığını ve adı geçen halife zamanında hicri 17 (638) senesinde şiddetli karın ağrısından dolayı Basra'da vefat ettiğini ve Ma'di Benî Süleym denilen bölgeye defnedildiğini zikreder. Geride kalan terekesini hizmetçisi Süveyd'in, Ömer b. Hattâb'a teslim ettiğini ifade eder. Vâkidî; bu hâdiseyi naklederken tarik/rivayet zinciri kullanmadan direkt nakil yapmış, İbn Sa'd da aynı şekilde vermiştir.⁵⁰

⁴⁸ Müslim, *Sahih*, I, 15; Dârimî, *es-Sünen*, I,36; thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, Dâru'l-Meğânî, Suudi Arabistan, I-IV, 1421/2000, I. Baskı.

⁴⁹ Müslim, *Sahih*, I, 15; Râmezhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 209; Hatîb Bağdâdî, *el-Câmiu'l-Ahlâk*, II, 213; thk. Mahmûd et-Tahhân, *Mektebetü'l-Maârif*, Riyâd, I-II.

⁵⁰ İbn Sa'd, III, 92.

2) Vâkıdî; Hz. Ömer'in ağabeyi ve kendisinden önce Müslüman olan sahabi Zeyd'e (ö. 12/633) dair Ebû Bekir es-Sıddîk zamanında Müseylime ile yapılan Yemâme savaşında hicri 12/633 senesinde onun şehid olduğunu nakleder. Burada da Vakıdî ve dolayısıyla İbn Sa'd sened kullanmadan nakilde bulunmaktadır.⁵¹

3) Vâkıdî; *Ebû Eyyûb el-Ensârî* (ö. 49/669)'nin Mu'âviye zamanında Kostantiniyye'ye düzenlenen gazada vefat ettiğini ve cenaze namazını Yezîd b. Mu'âviye'nin kıldırıldığını nakletmiştir. Aynı zamanda Vâkıdî, Rumlar'ın kıtlık yaşadığı zaman Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin kabrini tamir ettirdiklerini ve onun adına yemin ederek sözleştiklerini nakletmektedir. Buradaki naklinde Vâkıdî, senede yer vermemiştir.⁵²

4) Vâkıdî; *Abdullah b. Huzâfe* (ö. 35/655-56)'nin Bedir savaşına katıldığını naklederken yine tarik kullanmadan bilgileri naklettiği görülmektedir.⁵³

5) Vâkıdî; *Huseyl b. Câbir*'in babası Uhud savaşında öldürüldüğünü ve öldüren kişinin de Utbe b. Mes'ûd olduğunu senesiz olarak nakletmiştir. Öldüren kişinin diyet ödediğini ve Huseyl'in diyetin parasını fakirlere dağıttığını haberde tariksiz şekilde zikretmiştir.⁵⁴

6) Vâkıdî; *Huzeyfe b. Yemân*'ın Bedir savaşı dışındaki Uhud, Hendek ve diğer savaşlara katıldığını ifade ederken de tariksiz nakletmiştir.⁵⁵

7) Vâkıdî; Enes b. Dab'ın kızı Ümmü Enes'in kocası Ubeydüssihâm b. Süleym b. Dab b. Âmir b. Adî b. Cüşem b. Mecde'a b. Hârise'ye Hayber ganimetleri arasında ilk ok kendisine çıkması ve diğer ganimetten pay alanlarında hisselerini

⁵¹ İbn Sa'd, III, 351.

⁵² İbn Sa'd, III, 450.

⁵³ İbn Sa'd, IV, 178.

⁵⁴ İbn Sa'd, IV, 250.

⁵⁵ İbn Sa'd, IV, 250.

satın almasından dolayı Ubeydüssihâm (Okların Ubeyd'i) lakabını aldığını tariksiz olarak nakletmektedir.⁵⁶

8) Vâkıdî; *Kays b. Hâris*'in adının aslında Kays b. Muharris olduğunu ve Uhud savaşında Müslümanlar kaçarken onun kaçmadığını ve büyük bir mücadele gösterdiğini yine tariksiz/senetsiz nakletmiştir.⁵⁷

9) Vâkıdî; *Fedâle b. Ubeyd*'in Mu'âviye zamanında Şam'da kadılık yaptığını ve Mu'âviye'nin halifeliği günlerinde vefat ettiğini, soyunun ise devam ettiğini haber verirken aynı şekilde tariksiz olarak nakletmiştir.⁵⁸

10) Vâkıdî; *Abdullah b. Zeyd*'in Mu'âviye zamanında hicri 63 senesinde yapılan Harre savaşında öldürüldüğünü tariksiz nakletmiştir.⁵⁹

11) Vâkıdî; *Ebü'd-Derdâ*'nın hicri 32 senesinde Osman b. Affân zamanında Dımaşk'te vefat ettiğini ve soyunun Şam'da devam ettiğini tariksiz olarak nakletmiştir.⁶⁰

12) Vâkıdî; *Ebü Mes'ûd*'un Mu'âviye zamanında Medine'de vefat ettiğini tariksiz olarak nakletmiştir.⁶¹

13) Vâkıdî; *Cübeyr b. Mut'im*'in Mekke'nin fethedilmesinden önce Müslüman olduğunu, Ebû Muhammed künyesi ile tanındığını ve Mu'âviye zamanında vefat ettiğini tariksiz olarak nakletmiştir.⁶²

⁵⁶ İbn Sa'd, IV, 280.

⁵⁷ İbn Sa'd, IV, 284.

⁵⁸ İbn Sa'd, IV, 308.

⁵⁹ İbn Sa'd, IV, 336.

⁶⁰ İbn Sa'd, IV, 357.

⁶¹ İbn Sa'd, IV, 362.

⁶² İbn Sa'd, V, 15.

14) Vâkıdî; *Abdullah b. Amr b. el-Âs*'ın hicri 62 senesinde 72 yaşındayken Şam'da vefat ettiğini tariksiz olarak nakletmiştir.⁶³

15) Vâkıdî; *Vâsile b. el-Eska*'nın hicri 85 senesinde 89 yaşındayken Şam'da vefat ettiğini yine tariksiz olarak nakletmiştir.⁶⁴

16) Vâkıdî; *Rebî'a b. Ka'b*'ın Hz. Peygamber (s.a.s) Medine ikamet ettiği zaman yanına gelip ziyaret ettiğini haber vermiş, Resûlullah ile birlikte gazvelere katılmıştır. Rebî'a b. Ka'b'ın Harre olayına kadar yaşadığını Vâkıdî, tariksiz olarak nakletmiştir.⁶⁵

17) Vâkıdî; *Ukbe b. Âmir b. Abs el-Cühenî*'nin Sıffîn savaşında Mu'âviye ile birlikte olduğunu ve Mu'âviye'nin hilafetinin son zamanlarında vefat ettiğini tariksiz olarak nakletmiştir.⁶⁶

18) Vâkıdî; *Huzeyme b. Sâbit*'in fetih zamanında Benî Hatme'nin sancağını elinde taşıdığını, onun hicri 37 senesinde Sıffîn savaşında Hz. Âli tarafında yer aldığını ve savaşta şehit olduğunu haber verirken de sened kullanmamıştır. Bu sahabî, Ebû Umâre olarak künyelenmiş ve kendisinden sonra soyu devam etmiştir.⁶⁷

19) Vâkıdî; *Kays b. Sa'd b. Ubâde*'nin Hz. Âli'nin yanında yer aldığını ve Mu'âviye zamanında Medine'de vefat ettiğini, Ebû Abdullah künyesi ile tanındığını zikrederken hep senetsiz olarak nakletmiştir.⁶⁸

20) Vâkıdî; *Hakîm b. Hizâm*'ın hicri 54 senesinde 120 yaşındayken Mu'âviye zamanında Medine'de vefat ettiğini yine tariksiz olarak nakletmiştir.⁶⁹

⁶³ İbn Sa'd, V, 90.

⁶⁴ İbn Sa'd, V, 130.

⁶⁵ İbn Sa'd, V, 218.

⁶⁶ İbn Sa'd, V, 261.

⁶⁷ İbn Sa'd, V, 299.

⁶⁸ İbn Sa'd, V, 375.

21) Vâkıdî; *Ebû Kuhâfe*'nin hicri 14 senesinde 90 yaşındayken Ömer b. el-Hattâb zamanında vefat ettiğini anlatırken senede yer vermemiştir.⁷⁰

22) Vâkıdî; *Ubeydullah b. Abbâs*'ın Ali b. Ebû Tâlib zamanında Yemen valiliği görevinde bulunduğunu, hicri 36 ve 37 yıllarında Hz. Ali'nin emriyle hac emirliği görevini yerine getirdiğini ve Medine'de vefat ettiğini ifade ederken bilgileri senedi olmadan nakletmiştir.⁷¹

23) Vâkıdî; *Habîb b. Mesleme*'nin Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefat ettiğinde 12 yaşında olduğunu ve hiçbir gazveye katılmadığını tariksiz olarak nakletmiştir.⁷²

24) Vâkıdî; *Mesleme b. Muhalled'in* Hz. Peygamber'den hadis nakletmiş bir sahabi olduğunu zikrederken de sened yoktur. Mezkûr sahabi İskenderiye yakınlarındaki Haribta ahalisiyle birlikte hayat sürmüş ve Mu'âviye zamanında Medine'de vefat etmiştir.⁷³

25) Vâkıdî; *Âsım b. Ömer b. el-Hattâb*'ın, Abdullah b. Zübeyr'in öldürülmesinden önce hicri 70 yılında vefat ettiğini söylerken de sened kullanmamıştır.⁷⁴

26) Vâkıdî'ye göre İbrahim b. Abdurrahman, Ömer b. el-Hattâb'dan sema yoluyla hadis almıştır. 75 yaşındayken hicri 76 senesinde vefat etmiştir. Vâkıdî, onunla ilgili bilgileri zikrederken sened kullanmamıştır.⁷⁵

⁶⁹ İbn Sa'd, VI, 56.

⁷⁰ İbn Sa'd, VI, 80.

⁷¹ İbn Sa'd, VI, 349.

⁷² İbn Sa'd, VI, 541.

⁷³ İbn Sa'd, VI, 537.

⁷⁴ İbn Sa'd, VII, 17.

⁷⁵ İbn Sa'd, VII, 60.

27) Vâkıdî; Ali b. Abdullah'ın hicri 118 senesinde vefat ettiğini tariksiz olarak nakletmiştir.⁷⁶

28) Vâkıdî; Abdullah b. Ca'fer'in fetva ve megazi konusunda Medine'de önde gelen âlimlerden olduğunu ifade ederken de senede yer vermemiştir. Ona göre Abdullah b. Ca'fer, ölünceye kadar Medine kadılığı görevine getirilme umuduyla yaşamış ancak anılan göreve getirilmemiştir. Kısa boylu, çirkin ve kötü bir görünümüne sahip birisidir.⁷⁷

29) Vâkıdî; Abdullah b. Ca'fer'in Hârûn Reşîd zamanında hicri 176 senesinde 70 yaşındayken vefat ettiğini tariksiz nakletmiştir.⁷⁸

30) Vâkıdî; Safvân b. Ümeyye'nin "*Hicret etmeyenin dini yoktur*"⁷⁹ hadisini duyunca durumu Hz. Peygamber (s.a.s)'e anlatmak için Medine'ye gittiğini, Resûlullah'ın Safvân'dan Mekke'nin yamaçlarına gitmesini istediğini ve Safvân'ın Cemel vakasına kadar orada kaldığını haber verirken yine sened yoktur. Ona göre Safvân, insanların Cemel hadisesine katılmasını teşvik etmiş ve hicri 30 senesinde Şevvâl ayında vefat etmiştir.⁸⁰

Dikkat edileceği üzere örnekleri verilen konularda İbn Sa'd, hocası Vâkıdî'nin tariksiz olarak zikretmiş olduğu bilgilere itibar etmiştir. Bu konularda sened aramamıştır. Ancak bu bilgiler hadis değildir. İlgili nakillerde hocası Vâkıdî'yi sened konusunda mazur görmesi onun siyer bakış açısıyla yorumlanabilir. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*'da söz konusu haberlerin yer alması İbn Sa'd'ın hadislerdeki nakillerinden farklı ele alınmalıdır. Zira ilgili örneklerde görüleceği gibi Vâkıdî'nin senedi olmaksızın haberleri vermesi kendisine mahsus bir özelliktir. Bu, onun siyer ve magazi konusundaki yaklaşımı olarak değerlendirilir. Bir haberin -özellikle hadisin-

⁷⁶ İbn Sa'd, VII, 309.

⁷⁷ İbn Sa'd, VII, 580.

⁷⁸ İbn Sa'd, VII, 581.

⁷⁹ Buhârî, *Sahîh*, V, 152.

⁸⁰ İbn Sa'd, VIII, 11.

sened ve metin bütünlüğü ile nakledilmesi hadis ilmi itibariyle önemlidir. Zira hadis alanında senedsiz nakledilen hadis metni dikkate alınmaz. Bu yaklaşım, uydurma hadislere kapı açma olarak kabul edilir. Halbuki öğrencisi İbn Sa'd, hocası Vâkidî'nin tam tersine senede önem vermiştir. Naklettiği hadis metinlerinde sened ve metin bütünlüğünü korumuştur. Bu konuda hassasiyet göstermiştir.

İbn Sa'd *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* adlı eserinde naklettiği hadislerde dönemin cerh ve ta'dil metoduna dair bilgileri dikkate almıştır. Gerek sened ve gerekse metin anlamında titiz davranmıştır. Vâkidî daha çok vakıa merkezli hareket ettiğinden, nakillerinde gerçekleşen olayları anlatmakla yetinmiş ve haberin senedini kaldırarak nakletmiştir. Buna mukabil Vâkidî'den sonra gelen özellikle muhaddisler, haberin kaynağına ulaşmakta, ravilere dair bilgileri tespit etmekte, rical ilmine dair bilgi sahibi olmakta özellikle İbn Sa'd'ın nakillerine ve kitabına önem vermişlerdir. Bu yüzden İbn Sa'd erken dönem cerh ve ta'dil âlimi olarak dikkat çekmiştir. Ravilere ve haberlere dair değerlendirmeleri önem arz etmiştir.

Tezin bundan sonraki ikinci bölümünde İbn Sa'd'ın cerh ve ta'dil ilmindeki yeri *et-Tabakâtü'l-Kübra* özelinde incelenecektir. Müellifin cerh ve ta'dil ilmine yaklaşımı, eserde özellikle kullandığı cerh ve ta'dil lafızları dikkate alınarak analiz edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. İBN SA'D'IN DÖNEMİNE KADAR HADİS USULÜ, RİCAL VE TABAKÂT ÇALIŞMALARI

A. Hadis Usulüne Dair Gelişmeler

İbn Sa'd'a kadar olan dönem, hadis usulünün yeni bir ilim dalı olarak hızla gelişmekte olduğu zaman dilimidir. Özellikle bu dönemde meşhur bazı âlimlerin eserleri günümüze ulaşırken bazı âlimlerin eserleri maalesef kayıptır.

1) Şafiî (ö. 204/820) *er-Risale* ve *el-Üm*: İlk dönemlerde hadis usulüne dair bilgiler, daha ziyade fıkıh kitaplarının içerisinde bab başlığı altında zikredilmiştir. Şafiî'nin yazmış olduğu her iki eser bu duruma örnek teşkil etmektedir. Günümüze ulaşmış önemli kaynak eserlerdendir. *er-Risale*, Şafiî'nin fıkıh bilgisine dair usullerini ihtiva eder. Bu alanda günümüze kadar gelmiş önemli fıkıh usulüdür. *el-Üm* adlı eseri de günümüzde basılmış temel fıkıh kaynaklarından⁸¹.

2) Alî b. Medîni (ö. 234/849) *Ulumu'l-Hadîs*: İbn Hacer'e (ö. 852/1449) göre, Alî b. Medîni'nin böyle bir eseri bulunduğu ifade edilmektedir. Ancak eser günümüze ulaşmamıştır.⁸²

3) Ebû Hayseme (ö. 234/849) *Kitâbu'l-İlm*: Hadis usulü alanında değerli bilgiler aktaran eser günümüze ulaşmış olup Salih Tuğ tarafından 1984 yılında İstanbul'da Türkçe'ye çevrilmiştir.⁸³

4) Buhari (ö. 256/870) *kitabu'l 'ilm*: Günümüze ulaşmış olan meşhur eseri *el-Camiu's-Sahih*'in bazı kısımlarında *kitabu'l 'ilm* gibi başlıklarda hadis usulüne dair bilgiler verilmektedir⁸⁴.

⁸¹ Bkz: Bedir, Murtaza, *er-Risâle*, DİA, XXXV, 117-119, 2008; Aybakan, Bilal, *el-Üm*, DİA, XLII, 298-300, 2012.

⁸² İbn Hacer, Askalânî, *Tehzibu't-Tehzib*, II, 383; Dâiratü'l-Meârifî'n-Nizâmiyye, Hindistan, I-XII, 326/1908, 1. Baskı.

⁸³ Tuğ, Salih, *Ebû Hayseme Züheyr b. Harb*, DİA, X, 151, 1994.

5) Müslim (261/875) *el-Camiu's-Sahih*: Müslim'in günümüze ulaşmış olan bu eserinin mukaddime kısmı da aynı şekilde hadis usulüne dair bilgiler içermektedir.⁸⁵

6) Muhammed b. Abdülhakem (ö. 268/882) *Ma'rifetü 'Ulumi'l-Hadîs ve Kemmiyyetü Ecnâsiha*: Kehhâle (ö. 1407/1987); Muhammed b. Abdülhakem'in hadis ilimlerine dair böyle bir eseri olduğunu bilgisini vermektedir. Ancak mezkûr eser günümüzde kayıptır.⁸⁶

İlk dönemlerde yazılan mezkûr eserlerde âlimler, genel olarak hadis usulüne dair kısmî bilgiler aktarmışlar, ilerleyen zamanlarda usul eserleri geliştirmiştir.

B. Tabakat ve Rical İlimine Dair Gelişmeler

İbn Sa'd'a kadar rical ve tabakat kitaplarının yazımı da henzü gelişmektedir. Örneğin rical alanında tanınan müelliflerden ilki Leys b. Sa'd (ö.175/791) ve İbnü'l Mübarek (ö. 181/797) olduğu ifade edilmektedir.⁸⁷ İbn Sad'ın *et-Tabakât* adlı eseri cerh ve ta'dil alanında kaleme alınmış eserlerden ilkidir.

1) İbn Maîn, (ö. 233/848) *et-Târîh*: Bu eser, İbn Sa'd'ın yaşamış olduğu dönemde tarih, tabakat ve rical üzerine yapılan çalışmalardandır. Öğrencisi Abbas b. Muhammed b. ed-Dûrî tarafından kitap haline getirilmiştir. Bu kitap ravilerin güvenilirlik durumlarına göre tasnif edilmiştir. Raviler alfabetik sıralanmıştır. Eser raviler, rivayetler ve kurulmuş hadis ekollerine dair önemli bilgiler içermektedir. *et-Târîh*; sahabe, tabiîn ve tebeu't-tâbiîne göre sınıflandırılmış, bu üç tabakaya ek

⁸⁴ Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhu'l-Buhârî*, 21-39; thk. M. Züheyr b. Nâsır, Dâru Tavkî'n- Necât, I-IX, ö. 1422/2001, 1. Baskı. Ayrıca bkz. Kandemir, Yaşar, *el-Câmiu's-Sahîh*, DİA, VII, 114-123, 1993.

⁸⁵ Bkz. Müslim, *Sahih*, 3-28. Ayrıca bkz. Kandemir, Yaşar, *el-Câmiu's-Sahîh*, DİA, VII, 124-129, 1993.

⁸⁶ Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, X, 222-223; Mektebetü'l-Müsennâ, Beyrut, I-XV.

⁸⁷ Eren, Mehmet, *Hadis İlminde Ricâl Kitapları*, s. 385.

olarak Kûfeli ravilere de yer vermekle tanınmıştır. Bu kitap Ahmed Muhammed Nûr Seyf tarafından neşredilmiştir.⁸⁸

2) İbn Ma'în, *Su'âlâtü İbni'l-Cüneyd*: Öğrencisi İbnu'l-Cüneyd Huttelî'nin (ö. 270/884), hocası İbn Ma'în'e ravilere dair sormuş olduğu soruları ihtiva eden tabakat ve rical kitaplarındandır. Günümüze ulaşmış eserlerdendir.⁸⁹

3) İbn Ma'în, *Ma'rîfetü'r-Ricâl*: Öğrencilerinden Ahmed b. Muhammed b. Muhriz'in bir araya getirip naklettiği Tabakât ve rical eseridir. İbn Ma'în *Ma'rîfetü'r-Ricâl*'i günümüze ulaştırmıştır. Eszer cerh ve tadil yönünden sika, mürsel, meçhul ve zayıf ravilere dair bilgiler vermektedir.⁹⁰

4) İbn Ma'în, *Târîhu Osmân b. Sa'îd ed-Dârimî 'an Ebî Zekerîyyâ Yahyâ b. Ma'în fî Tecrîhi'r-Ruvât ve Ta'dîlihîm*: İbn Ma'în'in râvilerin isimlerine göre tasniflendirdiği kitapta Şa'bî, Katâde, Zührî, A'meş, gibi tâbiînden olan kişileri ve onlar hakkında bilgileri içermektedir. Günümüze ulaşmış eserlerdendir.⁹¹

4) Ali b. el-Medînî'nin (ö.234/848) rical ilmine dair kaleme aldığı önemli eseri *el-İlel* adıyla tanınır. Bu eserinde Ali b. el-Medînî, oğlu Abdullah'ın sorularına cevaplar vermiştir.⁹² Günümüze ulaşmış önemli kaynaklardandır. Eserin tek yazma nüshası Topkapı sarayında bulunmaktadır.⁹³

⁸⁸ Yahyâ b. Maîn, *Târîh*, thk. Muhammed Nûr Seyf, I-IV, Mekke-i Mükerrreme, 1399/1979, 1. Baskı.

⁸⁹ Yahyâ b. Maîn, *Sualâtü İbni'l-Cüneyd*, thk. Muhammed Nûr Seyf, Medine-i Münevvere, 1408/1988.

⁹⁰ Yahyâ b. Maîn, *Ma'rîfetü'r-Ricâl*, thk. Muhammed Kâmil Kassâr-Muhammed Mutî' Hâfiz, I-II, Dimeşk, 1405/1985.

⁹¹ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu İbn Maîn*, thk. Muhammed Nûr Seyf, I-IV, Mekke-i Mükerrreme, 1399/1979, 1. Baskı; *Sualâtü İbni'l-Cüneyd*, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf, Medine-i Münevvere, 1408/1988; *Ma'rîfetü'r-ricâl*, thk. Muhammed Kâmil Kassâr, I-II, Dimaşk 1405/1985; *Târîhu Osmân b. Sa'îd ed-Dârimî 'an Ebî Zekerîyyâ Yahyâ b. Ma'în fî Tecrîhi'r-Ruvât ve Ta'dîlihîm* thk. Ahmed Muhammed Nûrseyf, Beyrut 1400/1980. Ayrıca bkz. Ahatlı, Erdinç, *Yahyâ b. Maîn*, DİA, XLIII, 256-257, 2013. Eren, Mehmet, *Hadis İlminde Ricâl Kitapları ve İlmî Değerleri*, 247, Konya, 1997.

⁹² Ali b. Medînî, *el-İlel*, thk. Muhammed Mustafa el-'Azamî, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1400/1980, 2. Baskı.

5) Halîfe b. Hayyât (ö. 240/854), *et-Tabakâtü'r-Ruvât*: Halîfe b. Hayyât'ın yaşadığı döneme dair tabakat ve rical bilgilerini içermektedir. Kitabına ders okuduğu hocalarından başlayan Halife b. Hayyât, Peygamber'in nesebini açıkladıktan sonra şehirlere dağılan sahabeleri sınıflandırmıştır. Daha sonrasında sahabenin Peygambere olan yakınlığına göre bazı tasnifler yaparak bilgiler vermektedir. Pekçok âlimin ensâb bilgilerine, biyografilerine, künyelerine, yaşadıkları yerler ile ilim için gerçekleştirdikleri yolculuklarına, vefat tarihlerine göre bilgiler nakleden hacimli bir eserdir. Günümüze ulaşmıştır.⁹⁴ *et-Tabakâtü li Halîfetü b. Hayyât* ismiyle günümüzde basılmış Tabakât ile ilgili önemli eserlerdendir.⁹⁵

6) Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *Kitabü'l-Îlel ve Marifeti'r-Ricâl*: Ahmed b. Hanbel'in isnada ve ravilerin durumlarına dair nakletmiş olduğu önemli tabakat ve rical eseridir. İbn Sa'd'ın vefatından 11 sene sonra vefat eden ancak kendisiyle aynı dönemde yaşayan Ahmed b. Hanbel, bu eserinde talebelerinin ravilere dair sormuş olduğu sorulara vermektedir. Kitap ravilere dair bir çalışmadır. Ravilerin cerh yönünden eksikliklerini ihtiva etmektedir. Günümüze ulaşmıştır.⁹⁶

II. İBN SA'D İLE İLGİLİ GÜNCEL HADİS ÇALIŞMALARI

İbn Sa'd hakkındaki araştırmaların büyük çoğunluğu İslam Tarihi/Siyer ile alakalıdır. Buna mukabil İbn Sa'd'ın hadisçiliği alanında yapılan araştırmalar zengin bir neşriyata sahip değildir. Aşağıda müellifle alakalı hadis alanına dair güncel çalışmalar zikredilmiş olup tez bağlamında her biri incelenmiştir.

⁹³ Sönmez, Mehmet Ali, Ali b. Medîni, Dia, II, 411, 1989.

⁹⁴ Eren, Mehmet, *Hadis İlminde Ricâl Kitapları*, 246-248, Konya, 1997; Fayda, Mustafa, *Halîfe b. Hayyât*, DİA, XV, 301-303.

⁹⁵ Halîfe b. Hayyât, *et-Tabakât li Halîfe b. Hayyât*, thk. Suheyl Zekâr, 1414/1993.

⁹⁶ Koçkuzu, Ali Osman, *Kitâbü'l-Îlel*, DİA, XXVI, 108-109; Ankara, 2002. Ayrıca bkz: Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'l-Îlel*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed, Dâru'l-Hânî, Riyad, 1422/2001, I-III, Riyad.

A. Yapılan Güncel Akademik Çalışmalar

1) Ali Çelik, *İbn Sa'd'ın Hadisçiliği* üzerine makale yazmıştır. Makalede yazar, İbn Sa'd hakkında genel bilgilerden bahsettikten sonra İbn Sa'd'ın cerh ve ta'dil metodunu kısa ve öz bir şekilde özetlemiştir. İbn Sa'd'ın rical ilmine dair cerh ve tadil yöntemi hadis ilmindeki yeri ve önemini kısaca aktarmıştır.⁹⁷

2) Diyanet İslam Ansiklopedisi'nde Mustafa Fayda tarafından İbn Sa'd üzerine bir madde yazılmıştır. Mezkûr yerde Fayda, İbn Sa'd hakkında genel bilgilere yer verdikten sonra hem siyer alanında hem de hadis alanında kaleme aldığı eserler hakkında ansiklopedik bilgiler nakletmektedir.⁹⁸

3) İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l-Kübra* isimli meşhur eserini neşreden muhakkik Dr. Ali Muhammed Ömer, kitabın mukaddimesinde İbn Sa'd ile ilgili bazı bilgiler zikretmektedir. Muhakkik; İbn Sa'd'ın hocası Vâkîdî'den yardım aldığını ancak birebir Vâkîdî'nin kaybolan eserinin aynısı olmadığını söylemektedir. Oan göre İbn Sa'd; mezkûr hocası dışında birçok kimseden hadis nakletmektedir. Bu nedenle Vâkîdî'nin kayıp eseri ile *Tabakat* aynı değildir. Muhakkik mukaddimesinde İbn Sa'd'ın *et-Tabakât*'ta kullanmış olduğu tertib ve düzenden bahsetmiş, onun nakletmiş olduğu ilmi konulardaki üslûbüne değinmiştir. Kendisinden önce yapılmış olan neşriyata ek olarak *Tabakat*'ı daha düzenli hale getirmek için baskıya yapmış olduğu eklerden bahsetmiştir. Muhakkik; İbn Sa'd'ın ilmi şahsiyetine dair öğrencisi Hüseyin b. Fehm ile İbn Nedîm, Hatîb el-Bağdâdî, Zehebî, Ebû Hâtim, İbn Hallikân ve İbn Hacer'in büyük bir övgülerine yer vermiş, onların İbn Sa'd'ı ta'dil ettiklerini söylemiştir. Muhakkik bilgilerinde ayrıca İbn Sa'd'ın hocaları ve öğrencileri, eserleri, vefatı, siyer tarihindeki yeri ve kitabın yazma nüshaları hakkında önemli bilgilere yer vermektedir.⁹⁹ Tezde bu bilgilerden istifade edilmiştir.

⁹⁷ Çelik, Ali *İbn Sa'd'ın Hadisçiliği*, 277-294.

⁹⁸ Fayda, Mustafa, *İbn Sa'd*, DİA, XX, 294-297, İstanbul, 1999.

⁹⁹ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî', *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, (Muhakkikin Giriş Bilgileri), 5-39 thk. Ali Muhammed Ömer, *Mektebetü'l-Hanci*, Mısır, 1421/2001, I-XI, 1. Baskı.

4) Derya Korkmaz Çakmakçı, *İslam Tarih Yazıcılığında Biyografi-İbn Sa'd Kadınlar Bölümü* üzerine bir doktora tezi hazırlamıştır. Bu tezde İbn Sa'd'ın hayatı, eserleri, hoca ve talebelerine dair genel bilgileri nakledilmiş sonra Peygamber eşleri ve kadınlara dair biyografik bilgiler verilmiştir.¹⁰⁰

5) Aliye Arslan, *İbn-i Sa'd'a Göre Nesli Devam Etmeyen Sahabeler* adında yüksek lisans tezi yapmıştır. Arslan; bu tezinde Sahabeye dair genel bilgileri naklettikten sonra Sahabenin faziletinden bahsetmektedir. Sahabeye dair yapılan tabakat çalışmalarından bahsetmekte ve tezini İbn Sa'd'a göre nesli devam etmeyen sahabe biyografileriyle sınırlandırmaktadır.¹⁰¹

6) Mehmet Zeki Bakırcıoğlu, *İbn Sa'd'ın et-Tabakâtü'l-Kübrâ'sında Sahabe Bilgisi* adında yüksek lisans tezi kaleme almıştır. Bakırcıoğlu bu tezinde Sahabeyi tespit yolları, *Tabakât*'ta tespit edilen sahabelere dair önemli bilgiler aktarmıştır.¹⁰²

7) Semer Ya'nullah Kahtânî *el-İmam İbn Sa'd fi'l-cerh ve't-ta'dîl min hilâli kitâbihi et-Tabakâti'l-Kübrâ*¹⁰³ ismiyle 41 sayfalık Arapça bir makale yazmıştır. Bu araştırmasında Kahtânî, başlıca şu konulara değinmiştir: İbn Sa'd'ın (adı, künyesi, şöhreti, doğumu vb.) kimlik bilgileri ile yaptığı ilmi yolculuklarından bahsetmektedir. Çalışmada ayrıca *et-Tabakat*'ın kitabının öneminden ve kullanmış olduğu bazı cerh ve ta'dil lafızlarının değerinden bahsedilmiştir. Kahtânî'nin makalesi tarafımızdan incelenmiş olup tezde istifade edilmiştir.

8) Suûdi Arabistan Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde Külliyyetü'd-Da've ve Usûliddin bölümünde Muhammed b. Ahmed Ezverî tarafından 1422/2001 yılında bir

¹⁰⁰ Çakmakçı, Derya Korkmaz, *İslam Tarih Yazıcılığında Biyografi- İbn Sa'd Kadınlar Bölümü*, Doktora, Atatürk Üniversitesi, 2020.

¹⁰¹ Arslan, Aliye, *İbn-i Sa'd'a Göre Nesli Devam Etmeyen Sahabeler*, Yüksek Lisans, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2019.

¹⁰² Bakırcıoğlu, Mehmet Zeki, *İbn Sa'd'ın et-Tabakâtü'l-Kübrâ'sında Sahabe Bilgisi*, Yüksek Lisans, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2007.

¹⁰³ Bkz. Semer Ya'nullah el-Kahtânî, “*el-İmam İbn Sa'd fi'l-cerh ve't-ta'dîl min hilâli kitâbihi et-Tabakâti'l-Kübrâ*”, Dâr Almandumah, cilt VIII, sayı: 36, s. 456-504, neşir: Câmîatü'l-Ezher, Mısır, 2020. (<https://search.mandumah.com/Record/1092700>) E.T: 01.04.2021

doktora tezi hazırlanmıştır. Tez *Menhecü İbn Sa'd fî nakdi'r-ruvât min hilâli kitâbihi et-Tabakâti'l-Kübrâ*¹⁰⁴ adını taşımaktadır ancak basılmamıştır. Bu çalışmada İbn Sa'd'ın doğumu, nisbesi, vefatı, ilmi yolculukları (rihle), ilmî hayatı, hocaları, öğrencileri, müellifi olduğu kitapları, âlimler arasındaki konumu gibi konular incelenmiştir. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*'nın tanıtımı, yöntemi, ilmî yönden faydaları, sened, metin ve şiire dair tenkid yöntemi, ravileri tenkidde İbn Sa'd'ın kaynağı, otorite olup olmadığı, kullanmış olduğu cerh ve tadil lafızları, İbn Sa'd'ın muhaddis münekkidler arasındaki yeri ve önemi gibi konulara temas edilmiştir. İnternet üzerinden ulaştığımız bu eserden de tezde istifade edilmiştir. Yukarıda adı geçen tüm çalışmalar, mümkün olduğunca kaynak verilerek tezde istifade etme yoluna gidilmiştir. Ancak hazırladığımız bu tezle ilgili aynı veya benzer içerikte ülkemizde Yüksek Lisans veya Doktora düzeyinde bir çalışma olduğunu biz tespit edemedik.

III. İBN SA'D'IN CERH VE TA'DİL KAYNAKLARI

İbn Sa'd'ın cerh ve tadil hakkında fikirlerini, görüşlerini dayandığı âlimler ayrıca büyük öneme sahiptir. İbn Sa'd'ın görüşleri mutemet selef âlimlerine dayanır. Rical ilmine dair ilk dönem âlimlerinden birisi olması itibariyle İbn Sa'd, değerli bilgileri en güvenilir kaynaklara dayandırarak nakleder. Kendisinden önceki cerh ve ta'dil ilmindeki otorite şahsiyetlerden önemli derecede istifade etmiştir. Kendi düşüncelerini aktarırken, hocalarının fikirlerini gerek direkt olarak gerekse karşılaştırarak açıkladığı görülmektedir.

İbn Sa'd; Vâkıdî'yi (207/823) referans almakla birlikte Mugîre b. Şu'be (50/670), ez-Zührî (124/742), Vekî' b. Cerrâh (197/812), Süfyân b. Uyeyne (198/814), Ma'n b. İsa (198/814), Saîd el-Kattân (198/813), Muhammed el-Kelbî (204/819), Abdullah el-Ensârî (215/830), Fadl b. Dükeyn (219/834), Affân b. Müslim'den (224/838) raviler hakkında bilgiler nakletmiştir. İbn Sa'd'ın; *et-Tabakât*

¹⁰⁴ Bkz. Ezverî, Muhammed b. Ahmed, "Menhecü İbn Sa'd fî nakdi'r-ruvât min hilâli kitâbihi et-Tabakâti'l-Kübrâ", Dâr Almadumah, Tez Rakam No: 531565, S.1-717, Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, Külliyyetü'd-Da've ve Usûliddin, Mekke, 1422/2001. (<http://search.mandumah.com/Record/531565>) E.T: 01. 04.2021

adlı eserinde cerh ve ta'dil ilmi bağlamında referans aldığı diğer âlimler şöyle sıralanabilir:

1) Affân b. Müslim (224/838): Bu zat; Mübârek b. Fedâle b. Ebû Ümeyye'nin sika birisi olup Affân'ın kendisinden hadis naklettiğini söylemektedir.¹⁰⁵

2) Ebû Nuaym b. Fadl b. Dükeyn (219/834): Ebû Nuaym; Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâsile'nin Şîî birisi olmakla birlikte sika bir ravi olduğunu nakletmekte¹⁰⁶, Muhammed b. Ka' b. Hayyân'ın çok nakilde bulunan verâ sahibi güvenilir ve sika bir ravi olduğunu haber vermektedir.¹⁰⁷ Alkame b. Kays'ın çok hadis nakleden sika ravi olarak kabul edildiğini¹⁰⁸, Abdullah b. Utbe'nin kadılık görevi yapmış sika ravi olduğunu¹⁰⁹, Rib'î b. Hirâş'ın sika ravi olarak bilindiğini söylemektedir.¹¹⁰ Ona göre Asbağ b. Nübâte Şîî taraftarı olup naklettiği hadisler zayıf kabul edilmiştir.¹¹¹ Sâlim b. Ebü'l-Ca'd çok hadis nakleden sika ravidir.¹¹² Zübeyd b. el-Hâris sikadır.¹¹³ Kays b. Müslim hem sebt hem de sika kabul edilir.¹¹⁴ İsrâîl b. Yunus da ona göre sika ravidir. Ancak kimi âlimler onun hadis alanında zayıf birisi olduğunu nakletmektedir.¹¹⁵

3) İbn Şihâb ez-Zührî (124/742): Zührî, Ebû Ubeyd'in sika birisi olduğunu belirtmiştir.¹¹⁶

¹⁰⁵ İbn Sa'd, IX, 276.

¹⁰⁶ İbn Sa'd, VI, 551.

¹⁰⁷ İbn Sa'd, VII, 419-420.

¹⁰⁸ İbn Sa'd, VIII, 207-213.

¹⁰⁹ İbn Sa'd, VIII, 241.

¹¹⁰ İbn Sa'd, VIII, 247-248.

¹¹¹ İbn Sa'd, VIII, 345.

¹¹² İbn Sa'd, VIII, 408.

¹¹³ İbn Sa'd, VIII, 427.

¹¹⁴ İbn Sa'd, VIII, 434.

¹¹⁵ İbn Sa'd, VIII, 495.

¹¹⁶ İbn Sa'd, VII, 88.

4) Ma'n b. İsa (198/814): Abdullah b. Amr'ın sika bir ravi olduğunu naklederek ta'dil etmekte¹¹⁷, Ubeydullah b. Abdullah'ın sika ravi olduğunu söylemekte¹¹⁸, Hârice b. Zeyd'in de sika ravi olup çok hadis naklettiğini haber vermektedir.¹¹⁹

5) Mugîre b. Şu'be (50/670): Ebü'l-Mühezzim Yezîd b. Süfyân'ı hadis nakletmiş zayıf bir ravi kabul etmiştir.¹²⁰

6) Muhammed b. Abdullah el-Ensârî (215/830): Bu zata göre Abdullah b. Ebû Talha sika bir ravi¹²¹, Muhammed b. el-Müntaşir ise az hadis nakletmiş sika bir muhaddistir.¹²²

7) Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî (207/823): İbn Sa'd'ın referans aldığı en önemli hocasıdır. Vâkıdî, Nu'aym b. Mes'ûd'un vefat ettiği zaman Resulullah'ın onun ağzından yemek kalıntılarını çıkarttığına dair nakledilen hadisin uydurma olduğunu belirtmiştir. Ona göre Nu'aym b. Mes'ûd, Hz. Osman zamanında vefat etmiştir.¹²³ Subayha b. el-Hâris b. Abdurrahman, Ebü'l-Fadl künyesiyle tanınan sika bir ravidir.¹²⁴ Vâkıdî, Abdullah b. Âmir'in sika olduğunu nakledip ta'dil etmekte¹²⁵, Abdullah b. el-Hâris'in sika ve çok hadis nakleden ravi olduğunu haber vermekte¹²⁶, Muhammed b. Talha'nın takva sahibi faziletli sika bir ravi olduğunu zikretmektedir.¹²⁷ Vâkıdî'ye göre Muhammed b. Amr¹²⁸, Hanzale b. Kays¹²⁹, Ebân b.

¹¹⁷ İbn Sa'd, VII, 67.

¹¹⁸ İbn Sa'd, VII, 201.

¹¹⁹ İbn Sa'd, VII, 271.

¹²⁰ İbn Sa'd, IX, 237.

¹²¹ İbn Sa'd, VII, 78.

¹²² İbn Sa'd, VIII, 424.

¹²³ İbn Sa'd, V, 168.

¹²⁴ İbn Sa'd, VII, 9.

¹²⁵ İbn Sa'd, VII, 10.

¹²⁶ İbn Sa'd, VII, 29.

¹²⁷ İbn Sa'd, VII, 58.

Osman¹³⁰, Musa b. Talha¹³¹, Ebû Mürre¹³² sika ravilerdir. Urve b. Zübeyr ise hem sika hem de son derece güvenilir ve sağlam birisidir.¹³³ Vâkıdî'ye göre şu raviler de son derece güvenilir ve sika vasfıyla tanımlanmıştır: Abdullah b. Abdullah¹³⁴, Ebü'l-Beddâh b. Âsım¹³⁵, Selmân b. Ebû Abdullah¹³⁶, Bükeyr b. Abdullah¹³⁷, Ebû Hâzim¹³⁸, Muhammed b. Aclân¹³⁹, Abdülmelik b. Abdülazîz¹⁴⁰, Muhammed b. Ebû Bekir¹⁴¹, Ebü'z-Zinâd¹⁴², Rebî'atü'r-Re'y b. Ebû Abdurrahman¹⁴³, Musa b. Talha¹⁴⁴, Alâ b. Abdurrahman.¹⁴⁵ Yine Vâkıdî; Kâsım b. Muhammed'i sika, âlim, fakih olmakla¹⁴⁶, Ömer b. Halde muttaki, iffetli ve sika bir ravi kabul edilmekle¹⁴⁷,

¹²⁸ İbn Sa'd, VII, 72.

¹²⁹ İbn Sa'd, VII, 76.

¹³⁰ İbn Sa'd, VII, 151.

¹³¹ İbn Sa'd, VII, 162.

¹³² İbn Sa'd, VII, 184.

¹³³ İbn Sa'd, VII, 178.

¹³⁴ İbn Sa'd, VII, 201.

¹³⁵ İbn Sa'd, VII, 257.

¹³⁶ İbn Sa'd, VII, 280.

¹³⁷ İbn Sa'd, VII, 504.

¹³⁸ İbn Sa'd, VII, 515.

¹³⁹ İbn Sa'd, VII, 525-526.

¹⁴⁰ İbn Sa'd, VIII, 53-54.

¹⁴¹ İbn Sa'd, VII, 490-491.

¹⁴² İbn Sa'd, VII, 508-509.

¹⁴³ İbn Sa'd, VII, 511.

¹⁴⁴ İbn Sa'd, VIII, 331-332.

¹⁴⁵ İbn Sa'd, VII, 514.

¹⁴⁶ İbn Sa'd, VII, 193.

¹⁴⁷ İbn Sa'd, VII, 275.

Muhammed b. Yahya güvenilir, fetva veren ve sika biri bulunmakla¹⁴⁸, Hişâm b. Urve ise naklettiği hadisleri delil olarak kullanılan sika ve hüccet sahibi bir ravi olmakla¹⁴⁹ tanımlamaktadır. Ona göre Abdullah b. Ubeydullah çok hadis nakleden sika bir ravi¹⁵⁰, Abdulllah b. Ubeyd hadis nakleden salih ve sika bir ravidir.¹⁵¹ Abdullah b. Ebû Necîh ise Kaderîdir ancak sika kabul edilmiştir, çok hadis nakleder.¹⁵² Abdullah b. Şeddâd katı Şîî taraftarıdır. Çok hadis nakletmiştir. Sikadır.¹⁵³ Câbir b. Yezîd rey ehlinden olup zayıf kabul edilmiştir.¹⁵⁴ Vâkîdî'ye göre Ebû Hanife en-Nu'mân b. Sâbit rey sahibi birisidir. Hadis nakli konusunda zayıf kabul edilmiştir.¹⁵⁵ Süfyân b. Sa'îd ise hüccet sahibi, sebt, güvenilir ve sika kabul edilmiştir.¹⁵⁶

8) Vekî' b. Cerrâh (197/812): Ebû Bekir b. Ayyâş'ın hadis alanında *sika* ve *saduk* bir ravi olduğunu söylemiştir.¹⁵⁷

9) Saîd el-Kattân (198/813): Ona göre Abdullah b. Abbâs'ın mevlası Şu'be'den çok nakilde bulunmuş ancak naklettiği hadisler delil olarak kabul edilmemiştir.¹⁵⁸ Ebû Bîşr ise hadis ravisi olarak zayıf kabul edilmiştir.¹⁵⁹

¹⁴⁸ İbn Sa'd, VII, 418.

¹⁴⁹ İbn Sa'd, VII, 462.

¹⁵⁰ İbn Sa'd, VIII, 33.

¹⁵¹ İbn Sa'd, VIII, 34.

¹⁵² İbn Sa'd, VIII, 44.

¹⁵³ İbn Sa'd, VIII, 246-247.

¹⁵⁴ İbn Sa'd, VIII, 464.

¹⁵⁵ İbn Sa'd, VIII, 489.

¹⁵⁶ İbn Sa'd, VIII, 492.

¹⁵⁷ İbn Sa'd, VIII, 508.

¹⁵⁸ İbn Sa'd, VII, 290.

¹⁵⁹ İbn Sa'd, IX, 252.

Dikkat edileceği üzere İbn Sa'd kendisinden önceki bazı âlimleri esas kabul etmektedir. Bu raviler dışında kaynak kabul ettiği ravilerin örneğin Atâ b. Ebû Rebâh'ı âlim, fakih ve sika olarak naklettiğini belirttiği görülmektedir.¹⁶⁰ Diğer taraftan İbn Sa'd; isim vermeden hadis uzmanları olarak ifade ettiği kişilerin Muhârib b. Disâr'ı delil olarak kabul etmediklerini de ifade etmektedir.¹⁶¹ İbn Sa'd'ın referans aldığı âlimlere göre örneğin Mansûr b. el-Mu'temir güvenilir ve sika bir ravidir.¹⁶² İbn Sa'd'a göre hadis ilmiyle uğraşan âlimler Ziyâd b. Abdullah'ın zayıf bir ravi olduğunu nakletmişler¹⁶³, Müslim b. Yesâr'ın vera sahibi, âbid ve sika birisi olduğunu kabul etmişlerdir.¹⁶⁴

Dolayısıyla İbn Sa'd'ın referans aldığı mezkûr âlimlerin çokluğu aşikardır. Bu durum, onun hadis alanında ne kadar önemli birisi olduğunu ortaya çıkartır. İbn Sa'd ilim almak konusunda küçüklükten itibaren göstermiş olduğu gayreti neticesiyle birçok hadis ravisini eserinde kaynak almıştır. Cerh ve ta'dil alanında kendisinden sonraki âlimler için hassas bilgiler nakletmiştir. İbn Sa'd kendi düşüncesi haricinde burada erken dönem âlimlerinin rical ilmine dair bilgilerini yazılı olarak aktarmış ve böylelikle kendisinden sonraki âlimlere büyük kolaylıklar sağlamıştır. Sonuç olarak her alanda birikimli bir ilme sahip olan İbn Sa'd, rical ilmine dair değerli bilgiler nakletmiştir.

¹⁶⁰ İbn Sa'd, VIII, 29.

¹⁶¹ İbn Sa'd, VIII, 424.

¹⁶² İbn Sa'd, VIII, 456.

¹⁶³ İbn Sa'd, VIII, 518.

¹⁶⁴ İbn Sa'd, IX, 187.

İKİNCİ BÖLÜM

I. HADİS İLMİNDE İSTİLAHLAR VE CERH TADİL LAFIZLARININ ÖNEMİ

Rical ilminde raviler hakkında net kararlar verebilmek önemlidir. Ancak verilecek her karar icthadî olup bazı farklılıklar gösterecektir. Bu nedenle bir ravi hakkında hüküm verilirken yani onun sika olup olmadığı hakkında hükme varılırken dikkat edilmesi gereken önemli kurallar vardır. Bunların en başında bir ravi hakkında kullanılacak cerh ve ta'dil lafızlarını iyi bilmektir. Bu lafızların da her dönemde ve âlimler için ne maksatla kullanıldığını kavramak icap eder. Özellikle erken dönemde yaşamış bir hadis âlimi olarak İbn Sa'd; aşağıda görüleceği üzere bu lafızları yerli yerince kullanmakta ve hangi manalara geldiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Bu tezde İbn Sa'd'ın *et-Tabakât*'ında cerh veya ta'dil ettiği ravilerin büyük çoğunluğu bir araya getirilmek suretiyle aktarılmaya gayret edilmiştir. Raviler arasında isim, nesep, künye gibi karışıkları önlemek, rical ilminde gerçekleşecek karışıklıkların önüne geçebilmek için İbn Sa'd'ın isim ve künye kullanımlarına özen gösterilmiştir. Onun rical ilminde uzman birisi olarak hocalarının bilgilerini karşılaştırıp naklettiğine dikkat çekilmiştir. İbn Sa'd'ın rical metoduna dair verdiği nakilleri oluştururken kaynak aldığı âlimlere ayrıca önem verilmiştir. Bu nedenle İbn Sa'd'ı daha net ve objektif bir şekilde değerlendirmek için âlimlerin İbn Sa'd hakkındaki görüşleri değerli görülmüştür. Bu bakımdan daha güzel bilgi birikimine ulaşabilmek için bazı tespitler yapılmıştır. Özellikle İbn Sa'd'ın Mutezilî diye tenkid edilmesindeki hususlar, Oryantalistler tarafından güncel eleştirilme nedenleri bölüm sonunda ayrıca incelenmiştir.

Hadis kültüründe cerh ve tadil lafızları muhaddisler için önemlidir. İlk zamandan günümüze kadar süregelen cerh ta'dil ilminde kullanılan lafızların asıl gayesi, isnaddaki güvenilir ile zayıf ravileri birbirinden ayırabilmektir. Uydurma adıyla (mevzu) tanımlanan ve dine sonradan sokulmaya çalışılan hadisler bu ilim sayesinde ayıklanabilmiştir. Cerh ve ta'dil ilmiyle gerek iyi niyetli gerekse art niyetli hadis uydurmaya çalışan kişiler, tespit edilmişlerdir. Bu nedenle hadis nakleden bir

kimse hakkında kullanılacak ıstılahlar oldukça fazladır. Her birinin kullanımı ayrı önem arz etmektedir. Raviler hakkında daha net bilgilerin elde edilebilmesi için ilgili hadis ıstılahlarının kullanılmasında asıl gaye ve faaliyetlerin tek hedefi İslam dinini korumaktır.¹⁶⁵ Bu sebeple hadis âlimlerinin geçmişten günümüze büyük birikime sahip olarak tanımladıkları cerh ve ta'dil lafızları zaman zaman farklılık göstermiş ise de kullanılan ortak lafızlar zayıf ve güvenilir nakillere netlik kazandırmıştır.

Muhaddisler geçmişten günümüze hadislerin düzgün bir şekilde nakledilmesi için büyük mücadele göstermişlerdir. Rivayetlerin fazlalaşması ve buna müteakip uydurma hadislerin ortaya çıkmasıyla hadis ıstılahlarına duyulan ihtiyaç artmıştır. Hadislerin değerlendirilmesinde ravilerin kişiliğine dair durumlar bu yüzden etkili olmuştur. Örneğin gençlik çağlarında sika olan ancak yaşının ilerlemesiyle veya bir hastalık sebebiyle rivayetlerin karıştırılması durumunda, ravi veya ravilerin her yaş ve durumdaki hallerini araştırma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu da ravilerin adalet ve zabt sıfatıyla birlikte hadis ıstılahlarının yerleşmesinde önemli etkiye sahip görülmüştür.

Bu bağlamda aşağıda İbn Sa'd'ın kullandığı hadis ıstılahları ile cerh ve ta'dil lafızları ele alınacak ve böylelikle onun cerh ve ta'dil yöntemine dair bazı tespitler yapılacaktır.

II. İBN SA'D'IN KULLANDIĞI HADİS İSTİLAHLARI VE CERH TA'DİL LAFIZLARI

Her hadis âliminde olduğu gibi İbn Sa'd'ın da hadis alanında kullandığı cerh ve ta'dil lafızları büyük ehemmiyet arz etmektedir. Zira bazı raviler kimi lafızlarla cerh edilirken bazı raviler farklı tanımlamalarla ta'dil edilmektedir. İbn Sa'd, henüz sistematik hale gelmediği ilk devirlerde pek çok raviyle alakalı önemli bilgiler aktarmıştır. Bu bağlamda *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*'nın ilk dönem yazılan ravi merkezli hadis kaynaklarından olması mezkûr eserin önemini bir kat daha artırmaktadır.

¹⁶⁵ Aşıkutlu, Emin, *Cerh ve Ta'dil*, DİA, VII, 394-401.

Aşağıda İbn Sa'd'ın kullanmış olduğu cerh lafızları zikredilecektir.

A. Cerh Lafızları

Cerh lafzı ravilerin güvenilir olmama nedenlerini araştırır. Raviler hakkında curuha (yaraya), kötü duruma dair bilgileri aktaran bir ilim dalıdır. Cerh lafızları sayesinde senede dair olumsuz durumlar hakkında bilgi sahibi olunabilir. İslam dinine sokulmak istenen hadisler incelenip bu alanda gerekli tedbirler alınabilir. Bu bölümde İbn Sa'd'ın *et-Tabakât*'ında nakletmiş olduğu cerh lafızları derlenmiş ayrıca bu lafızlar hakkında âlimlerden nakledilen bazı bilgilerle konu izah edilmek istenmiştir.

1. Münker (المنكر)

Sözlükte, inkâr etmek, reddetmek, kabul etmemek, nankörlük ve tekzip etmek gibi manalara gelen münker¹⁶⁶; bir hadis terimi olarak kendi tabakasında sened ve metin yönünden teferrüd etmiş, şaz olan zayıf hadisler için kullanılmış cerh lafızdır.¹⁶⁷

İbn Sa'd münker lafzını cerh ifadesi olarak kullanmış ancak bu hadis terimine dair net bir açıklama ve tanımlama getirmemiştir. Bu lafzı diğer cerh lafızlarıyla birlikte kullanmıştır. Münker kabul edilen ravilerin nakillerinin delil olarak alınmayacağını belirtmiştir.¹⁶⁸

2. Zayıf (الضعيف)

Sözlükte, kuvvetsiz, takatsiz, sağlam olmayan, sıska manalarına gelen zayıf¹⁶⁹; bir hadis terimi olarak sahih ve hasen hadis şartlarını taşımayan hadisler hakkında

¹⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, V, 232-234.

¹⁶⁷ İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, I, 80-82; thk. Nurettin İtr, *Dâru'l-Fikr*, Suriye, 1406/1986, 1. Baskı; Zehebî, *el-Mûkızâ fî 'İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, I, 42; thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, *Mektebetü'l-Matbû'ati'l-İslamiyye*, Halep, 1412/1991, 2. Baskı; İbn Hacer, *en-Nüket Ala Kitâbi İbnu's-Salâh*, II, 674-680; thk. Rebî b. Hâdî Umeyr, *İmâdetü'l-Bahsü'l-Alemî Câmîatü'l-İslamiyye*, I-II, Medine, 1404/1984, 1. Baskı.

¹⁶⁸ İbn Sa'd, VII, 481-482, VII, 550, IX, 523-524.

¹⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IX, 203-206.

kullanılmıştır.¹⁷⁰ Bu, İbn Sa'd'ın naklettiği raviler için en çok kullandığı cerh lafızları arasında yer almaktadır. Müellif, zayıf lafzını kimi zaman diğer cerh lafızlarıyla birlikte kullanmakla beraber genellikle cerhle nitelediği bir ravi hakkında “zayıftır” diyerek kullandığı görülmektedir. İbn Sa'd; zayıf tanımlamasıyla ravi hakkında net bilgi aktarmamıştır. Sadece lafzı kullanmakla yetinmiştir.¹⁷¹

3. Hata (الخطأ)

Bu kavram; sözlükte, sevabın zıddı, yanılmak, kasıtsız yanlış yapmak gibi manalara gelmektedir.¹⁷² Hadis terimi olarak muhaddislerin hata kavramına en yakın olarak kullandıkları kavram galat terimi olmuştur. Ancak hata terimi galat terimine göre daha geniş mana ihtiva etmektedir. Dolayısıyla ravinin hafızasının zayıf olması, nakletmiş olduğu hadis nakillerindeki yetersizliği, dikkatsizliği gibi sebeplerden dolayı hata yapması anlamına da gelebilmektedir.¹⁷³

4. Tedlîs (التدليس)

Sözlükte, karanlık, dolandırmak, aldatmak, malların kusurlarını gizlemek gibi manalara gelen tedlis¹⁷⁴; hadis terimi olarak iki anlamda kullanılır. Bunlardan birincisi hadis âliminin görüştüğü ancak hocasından duymadığı hadisi duymuşçasına isnad etmesidir. İkincisi ise aynı asırda yaşamış ancak görüşmediği hadis âliminden görüşmüş ve bizzat dinlemiş gibi hadis nakletmesidir.¹⁷⁵

¹⁷⁰ İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, I, 41-42.

¹⁷¹ İbn Sa'd, VII, 271, VII, 521, VIII, 53.

¹⁷² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 65-66.

¹⁷³ Polat, Salahattin, *Galat*, DİA, XIII, 300.

¹⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VI, 86-87.

¹⁷⁵ Şâfiî, *er-Risâle*, I, 369: thk. Ahmed Şâkir, Mektebetü'l-Halebî, Mısır, 1358/1940, 1. Baskı; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, I, 322. Hatîb Bağdâdî, *el-Kifâye*, I, 357; İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, I, 73; İbn Hacer, *Nüzhetü'n-Nazar*, I, 85,87. Suyûtî, *Tedrîb*, I, 256-257.

İbn Sa'd tedlis ifadesini, cerh lafzı olarak kullanmıştır. Lafız hakkında detaylı bilgi vermemiş ancak tedlis yapan bazı ravilerin hadislerinin delil olarak kullanılmayacağına dikkat çekerek tedlis yapan ravileri cerh etmiştir.¹⁷⁶

5. Hücet (Delil) Olmayan Nakiller (لا يحتج)

Hücet kelimesi sözlükte delil, kanıt, açıklamak gibi manalara gelmektedir.¹⁷⁷ Kavramın başına gelen nefy-i istikbal لا'sı ile birlikte bu kelime hücet olmayan, delil olarak kabul edilmeyen manası taşır. Muhaddisler tarafından cerh yönünden delil olmayan hadisler için kullanılmıştır.

İbn Sa'd bu terime kitabında çokça yer vermektedir. Cerhe dair hadis nakillerinde delil olmayan raviler için kullandığı görülür. Ravinin cerhine sebep olan nedenleri açıkladıktan sonra kendisinden sonraki âlimlerin söz konusu raviyi delil olarak almadıklarını belirtmiştir.¹⁷⁸

6. Metrûku'l-Hadîs (متروك الحديث)

Metruk kelimesi ترك kelimesinden türetilmiş ismi mef'ul'dür. Bir şeyi terketmek, bırakmak gibi manalara gelmektedir.¹⁷⁹ Hadis terimi olarak zayıf ravinin rivayet etmiş olduğu nakillerde güvenilir raviye aykırı olarak yalan söylemekle itham olunmuş ve naklettiği tabakada teferrüd etmiş olan hadislere denilmektedir.¹⁸⁰

¹⁷⁶ İbn Sa'd, VII, 409-410.

¹⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 228; Ebû'l-Bekâ, Eyyûb b. Mûsâ el-Huseyni el-Kefevî, *el-Külliyât*, s. 406; thk. Adnân Dervîş, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.

¹⁷⁸ İbn Sa'd, VII, 245, 279-290, 304, 409-410, 464-465, 481-482, 565, VIII, 424, 459-460.

¹⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X, 405-406.

¹⁸⁰ İbnus-Salâh, *Mukaddime*, I, 127; Ahmet Yücel, *Hadis Usûlü*, s. 181; İFAV, İstanbul, 2012, 7. Baskı.

İbn Sa'd bu lafza dair bilgi vermemekle birlikte metrûku'l hadîs lafzını eserinde kullanmıştır. Buradan anlaşıldığına göre o, metruk ravileri cerh etmiş ve onların nakletmiş oldukları nakillerin yazılmayacağını belirtmiştir.¹⁸¹

7. Galat (غلط)

Sözlükte, hata yapmak, yanlış yapmak gibi manalara gelmektedir.¹⁸² Hadis terimi olarak ravinin rivayetlerinde yaptığı kusurları ve hatayı belirtmek için kullanılmıştır.¹⁸³ Hadis ilminde sözlük anlamı kullanılmakla beraber Mürsel, Şâz ve Muallal gibi cerh ilmine dair bazı terimler için de galat denilmiştir.¹⁸⁴

Bu kavramı İbn Sa'd *et-Tabakat'*ında kullanırken ravinin durumunu belirttiikten sonra hadis naklinde çok veya az hadis rivayet eden birisi olup olmadığını belirttiği dikkat çeker. Özellikle bazı durumlarda ravinin hata yapan birisi olduğunu belirtip hadis naklindeki diğer durumlara dair bilgiler vermesi hadis usulü bağlamında önemli kabul edilebilir. Zira cerh ilmine dair genel durumu ifade eden bu kavramı İbn Sa'd'ın; daha da özele indirgeyip ravinin naklinde niçin hata yaptığını aktarırken görebilmek mümkündür.¹⁸⁵

8. Muzdaribu'l-Hadîs (مضطرب الحديث)

Muzdarib kelimesi ضرب kökünün iftiâl babının ismi fâilidir. Sözlükte vurmak, dövmek, örnek vermek gibi manalara gelmektedir.¹⁸⁶ Hadis terimi olarak zabt ve hıfz yönünden birbirine denk olan bir veya birden çok ravinin nakletmiş oldukları

¹⁸¹ İbn Sa'd, VII, 603.

¹⁸² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VII, 363.

¹⁸³ Hatîb Bağdâdî, *el-Kifâye*, I,143.

¹⁸⁴ Sehâvî, *Fethu'l-Mugîs*, I, 246, 248,275; Süyûtî, *Tedrîb*, I, 219, 224, 265, 268.

¹⁸⁵ İbn Sa'd, VII, 602, VIII, 60-61, VII, 602, VIII, 438-439.

¹⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 543-552.

nakillerinde hadislerin sened ve metinlerinde birbirine muhalif durumlardan dolayı tercih yapılamayan hadisler olarak anlaşılmıştır.¹⁸⁷

İbn Sa'd, *Tabakât*'ında bu lafza yer vermekte ve hadis alanında güvenilir olan ravinin ıztıraba düştüğünü naklettiği görülmektedir. Ona göre sadece zayıf olan ravinin değil güvenilir olan ravinin de ıztıraba düşebileceği söz konusu olabilmektedir.¹⁸⁸

9. Mechûlû'l-Hadîs (مجهول الحديث)

Sözlükte bilinmeyen, tanınmayan, cahillik, cehalet, ilmin zıddı gibi manalara gelen mechûlû'l-hadis¹⁸⁹; bir hadis terimi olarak hadis ilmi öğrenme konusunda meşhur olmayan, ulema tarafından tanınmayan ve nakletmiş olduğu hadislerin tek ravi tarikiyle bilinen raviler için kullanılmıştır.¹⁹⁰

Bu kavramı İbn Sa'd nakletmiş olduğu nakillerde kullanmış, ravi hakkında bilgiler verdikten sonra ravinin tanınan birisi olmadığını belirtmiştir. Aynı zamanda o, cerh durumuna dair başka hususları da aktarıp aynı ravi hakkında net tanımlamalar yaptığı görülebilmektedir.¹⁹¹

¹⁸⁷ Hâzîmî, *el-İ'tibâr fî Beyâni'n-Nâsih ve'l-Mensûh*, 14-15; Dâiretü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, Haydarâbâd, 1359/1940, 2. Baskı; Irâkî, *el-Elfiyye*, I, 293; thk. Abdüllatîf el-Hemîm, Dâru'l-Kütübi'l-Alemiyye, I-II, 1423/2002, 1. Baskı; Emîr San'ânî, *Tavzîhu'l-Efkâr li-Me'ânî Tenkihi'l-Enzâr*, II, 27; thk. Ebû Abdurrahman Salih b. Muhammed, Dâru'l-Kütübi'l-Alemiyye, Beyrut- Lübnan, I-II, 1417/1997, 1. Baskı; Ebû Şuhbe, *el-Vasît fî Ulûm ve Mustalahi'l-Hadîs*, I, 310-311; Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1. Baskı.

¹⁸⁸ İbn Sa'd, IX, 42.

¹⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XI, 129; Zebîdî, Ebû'l-Feyz Murtazâ, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, XXVIII, 255-258; thk. Mecmû'atü'l-mine'l-Muhakkîn, Dâru'l-Hidâye.

¹⁹⁰ Hatîb Bağdâdî, *el-Kifâye*, I, 88.

¹⁹¹ İbn Sa'd, VII, 245, 253.

10. İhtilâtü'l-Hadîs (الاختلاط الحديث)

Sözlükte bir şeyi başka bir şeyle karıştırmak, karmak, kişinin bilincinin karışması gibi manalara gelmektedir.¹⁹² Hadis terimi olarak ravinin ömrünün sonlarına doğru aklî melekelerinin zayıflaması neticesinde nakilleri karıştırması demektir. Sika olan ancak yaşlanınca ihtilata düşen ravilerin nakilleri, ihtilattan önce ve sonrası olmak üzere iki kısımda değerlendirilmiştir.¹⁹³

İbn Sa'd *Tabakât*'ında bu terime yer vermiş, cerh veya tadil ettiği ravilerin ömrünün sonlarına doğru ihtilata düştüklerini belirttiği görülmüştür. İbn Sa'd bu kavramı açıklamadan önce ravi hakkında sika veya zayıf olduğuna dair bilgiler aktarmakta ve bu ravilerin naklettiği hadislerin ihtilattan önce ve sonra diye ayrılması gerektiğini söylediği görülmektedir. İbn Sa'd'ın rical ilmine dair bu şekilde değerli bilgiler aktarması hadis ilmi açısından önem arz eder. Zira ilk dönemlerde onun bu tür tespitlerde bulunması, hadis alanında bir yetkinliğe sahip olduğunu gösterir.¹⁹⁴

B. Ta'dîl Lafızları

Ta'dîl; ravilerin adaletli olduğunu ifade etmek için kullanılan lafızlara verilen isimdir. Ravinin nakletmiş olduğu hadisin makbul olduğunu, hafıza yönünden de ravinin rivayete uygun birisi olduğunu ifade etmek için kullanılan lafızların geneline verilen isim ta'dil lafzıdır. Tad'il lafızları sayesinde güvenilir ve alanında uzman raviler öğrenilir. Böylelikle isnad tabakasında sağlam bilgilere sahip olunabilir. Sahip olunan bu sağlam bilgiler sayesinde hadis metinlerinde uydurma olmayan hadisleri bulmak ve araştırmak değer kazanır.¹⁹⁵

¹⁹² Ezherî, Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbü'l-Luga*, 107-109; thk. Muhammed Avvad, Daru İhyâi'türâs, VIII, Beyrut, 1422/2001, 1. Baskı; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII, 291-296.

¹⁹³ İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, I, 391-398; İbn Receb, Zeynuddin el-Bağdâdî, *Şerhu İleli't-Tirmizî*, II, 732; thk. Hemmâm Abdurrahman Saîd, Mektebetü'l-Menâr, Ürdün, 1407/1987, 1.Baskı.

¹⁹⁴ Bkz. İbn Sa'd, VIII, 456, VII, 304, VII, 424, IX, 260.

¹⁹⁵ Aşıkutlu, Emin, *Cerh ve Ta'dil*, DİA, VII, 394-401.

Aşağıda İbn Sa'd'ın *et-Tabakât*'ında ravileri ta'dil ederken kullandığı lafızlara dikkat çekilecektir. Bu lafızlar hakkında sonraki bazı âlimlerin düşünceleri de verilecektir. İbn Sa'd'ın erken dönem hadis âlimlerinden biri olarak nakletmiş olduğu benzer lafızlar hakkında açıklamaması, ravi hakkında gerekli gördüğü cerh ve ta'dil lafzını belirtmesi dönemin bir özelliği kabul edilebilir. Bu bağlamda aşağıda bazı lafızların ilk dönemlerden itibaren hangi manalara geldiğine dikkat çekilmiştir:

1. Sika (ثقة)

İclî (ö. 261/875); sika kavramını ravinin zabt yönünden tam olarak güvenilir, dindar ve tanınan bir ravi için kullanıldığını ifade etmektedir.¹⁹⁶ Muhaddislerin çoğunluğuna göre bir ravinin sika olabilmesi için Müslüman, akıllı, buluğa ermiş, uyanık, hadis hafızı, fisk ehlinden olmaması ve cahil olmaması, nakletmiş olduğu rivayetlerde adalet ve zabt sıfatı yönünden son derece hassas olması gerekir.¹⁹⁷ İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında ravileri ta'dil ederken sika kavramına genişçe yer verdiği görülmektedir.¹⁹⁸

2. Sebt (ثبت)

Sözlükte, sağlam olmak, sabit olmak manasına gelen sebt¹⁹⁹; hadis naklinde güvenilir tarikler belirtmek için kullanılan kavramdır. “Sebt” olduğu söylenen bir ravinin hadisleri makbul, güvenilir demektir.²⁰⁰ Sebt kavramı aynı zamanda sika kavramı gibi hüccet kabul edilen ta'dil lafızlarından birisidir.²⁰¹ İbn Sa'd eserinde bu

¹⁹⁶ Ebü'l- Hasan el-İclî, *Târîhu's-Sikât*, s. 6; Daru'l-Baz, 1405/1984, 1. Baskı.

¹⁹⁷ İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, I, 104-105; Koçyiğit, Talat, *Hadis Istılahları*, 398.

¹⁹⁸ İbn Sa'd, VII, 505.

¹⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 19.

²⁰⁰ Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 93; Ankara, 1992.

²⁰¹ Leknevî, *er-Ref'u ve't-Tekmil fi'l-Cerh ve't-Ta'dil*, 132; thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, *Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslamiyye*, Halep, 1407/1986, 3. Baskı.

kavramı kullanmıştır. Genellikle farklı ta'dil lafızlarıyla bu kavramı desteklemiştir. Özellikle ravinin güvenilir ve hadislerinin kabul edilebileceğini belirtmiştir.²⁰²

3. Hücet: Delil Olan Nakiller (حجة)

Sözlük manası burhan, yol, delil gibi manalara gelen Hücet²⁰³; hadis alanında hakikati açığa çıkaran aklî, naklî ve iknâ edici delil demektir.²⁰⁴ İbn Sa'd diğer bütün lafızlarda olduğu gibi bu lafızda da teferruatlı bilgi vermemiştir. Ravi hakkında cerh ve ta'dile dair *hücet sahibi değildir* diyerek cerh ettiği veya *hücet sahibidir* diyerek ta'dil ettiği görülebilmektedir.²⁰⁵

4. Me'mûn (مأمون)

Bu ifade sözlükte, güvenmek emin olmak demektir.²⁰⁶ Ta'dil ifade eden bir hadis terimidir. Me'mûn; adaletine ve zabtına itibar edilen güvenilir ravi anlamına gelir.²⁰⁷ İbn Sa'd bu lafzı tek başına kullanmamıştır. Sika ve sebt gibi ta'dil lafızlarıyla birlikte zikretmiştir. İbn Sa'd'ın bu lafzı diğer ta'dil lafızlarıyla birlikte kullanması raviyi rivayetiyle kabul ettiği anlamına gelir.²⁰⁸

5. Sadûk (صديق)

Sözlükte, yalanın zıddı doğru söylemek, sâdık olmak manasına gelen sadûk²⁰⁹; hadis terimi olarak ravinin doğru ve güvenilir olduğunu belirtir. İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938) bu ta'dil teriminin ikinci mertebede sayılabileceğini ifade ederken, İbnu's-

²⁰² İbn Sa'd, VIII, 40-41.

²⁰³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 228.

²⁰⁴ Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 132.

²⁰⁵ Koçyiğit, Talat, *Hadis Istılahları*, 138.

²⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIII, 21.

²⁰⁷ Koçyiğit, Talat, *Hadis Istılahları*, 138.

²⁰⁸ İbn Sa'd, VIII, 469.

²⁰⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X, 193.

Salah (ö. 643/1245) sadûk ravinin zabt sıfatına bakılması gerektiği kanaatindedir.²¹⁰ İbn Sa'd bu lafzı ta'dil lafızları arasında kullanmıştır. Genellikle sadûk lafzını diğer ta'dil lafızlarıyla birlikte zikrettiği görülmektedir.²¹¹

6. Ma'rûf (معروف)

Sözlükte bilmek, bilinen manasına gelen ma'rûf kelimesi عرف kelimesinden türetilmiş bilinen/taninan manasında ism-i mef'ûl'dur.²¹² Ma'rûf lafzını âlimler genellikle zıddı Münker lafzıyla açıklamışlardır. Ma'ruf lafzı, kendi tabakasında teferrüd etmiş olan zayıf ravinin, sika ravinin rivayetine aykırı nakilde bulunmasıdır. Burada tercih edilen nâkil ma'ruf'dur. Tercih edilmeyen nâkil Münker ve Şâz kabul edilir.²¹³ İbn Sa'd bu lafzı tadil lafızları arasında kullanmıştır. Ona göre ta'dil ettiği raviler ma'rûf ile nitelenince tanınan bir kişiliğe sahip demektir.²¹⁴

7. Hâfız (حافظ)

Sözlükte korumak, muhafaza etmek manasına gelen bu ifade²¹⁵; genelde hadisi sened ve metinle birlikte ezbere bilen muhaddislere verilmiştir. Cumhur-u ulema bu hadis teriminden yola çıkarak ravi hakkında tam manasıyla bilgi sahibi olamayız; zira bir kişi ders aldığı hocası hakkında da hafız diyebilir ancak bu durum, o kişinin ta'dil edildiği manasına gelmez, demişlerdir. Buna mukabil hafız diye nitelendirilip cerh edilen raviler de olmuştur.²¹⁶

²¹⁰ İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, I, 122-124; Suyûtî, *Tedrib*, I, 404; Sehâvî, *Fethu'l-Mugîs*, II, 118.

²¹¹ İbn Sa'd, VIII, 540.

²¹² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IX, 236.

²¹³ İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, I, 80-82; Nevevî, *İrşâdü Tullâbi'l-Hakâik*, I, 219; thk. Abdülbârî Fethullah es-Silefî, *Mektebetü'l-İmân*, I-II, Medine, 408/1987, 1. Baskı; İbn Hacer, *Nüzhetü'n-Nazar*, 72, 74.

²¹⁴ İbn Sa'd, VII, 12.

²¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VII, 441-443.

²¹⁶ Hatîb Bağdâdî, *el-Câmi*, II, 172.

İbn Sa'd bu lafzı *Tabakât*'ındaki raviler hakkında kullanmış ancak lafız hakkında net bir tanımlama yapmamıştır. Bazen ravileri ta'dil ederken bu lafzı kullanmış bazen de ravi hakkında hafız demekle iktifa etmiştir.²¹⁷

8. Hasenü'l-Hadîs (حسن الحديث)

Hasen; sözlükte çirkinin zıddı güzel olmak manasına gelir.²¹⁸ Bir hadis terimi olarak hasenül hadis; ravinin rical yönünden tanınan birisi olmakla birlikte zabt yönünden sahih hadisin ravisine göre güçlü olmayan raviler için kullanılır. Hasen kavramının Hicri III. yüzyıldan sonra terim manası daha da netleşmiştir.²¹⁹ Tirmizi (ö. 279/892) bu kavramı detaylı olarak kullanmakla tanınmış ve hadisin sonunda bilinen tarîki açıklayıp hadisin hasen olduğunu belirtmiştir.²²⁰

İbn Sa'd ilk dönem muhaddisler arasında hasen kavramını kullanan âlimler arasında yer alır. Ancak o, hasen kavramını tek başına kullanmamıştır. Cerh ettiği ravilerde diğer cerh lafızlarını kullandıktan sonra hasenü'l-hadis lafzını kullanmıştır.²²¹ Ta'dil ettiği raviler hakkında tek başına bu lafzı kullanmamıştır. Ravileri diğer ta'dil lafızlarıyla tanımladıktan sonra hem cerh hem de ta'dil yönüyle kullanmıştır.²²² İbn Sa'd'ın burada hasenü'l-hadis lafzını diğer cerh ve ta'dil lafızlarıyla birlikte kullanması ileride ortaya çıkabilecek karışıklığı ortadan kaldırmak şeklinde yorumlanabilir.

²¹⁷ İbn Sa'd, VII, 619.

²¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIII, 114.

²¹⁹ Begavî, *Mesâbihu's-Sünne*, I, 60-62; thk. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî, Daru'l-Ma'rife, I-IV, Beyrut, 1407/1987, 1.Baskı; İbn Hacer, *en-Nüket*, I, 404-405.

²²⁰ Tirmizi, *es-Sünen*, IV, 476, 499; thk. Ahmed Muhammed Şakir, I-V, Mısır, 1395/1975, 2. Baskı.

²²¹ İbn Sa'd, VIII, 409-410.

²²² İbn Sa'd, VII, 288-289.

9. ‘Bize Göre Daha Sağlamdır’ ‘هذا اثبت عندنا’ Diyerek Belirttiği Nakiller

Mezkûr ifade sözlükte sağlam, inanılır olmak, ispat etmek ve güvenilir olmak gibi manalara gelir.²²³ Hadis terimi olarak sika ve hüccet manasına delalet eden makbul hadisler için kullanılmış ta’dil lafızlarındandır.²²⁴

Gerek İbn Sa’d (ö. 230/845) gerekse hocası Vâkıdî (ö. 207/823), yapmış oldukları nakiller arasında -isnaddaki rical itibariyle- bir tercihte bulunmuşlardır. Her ikisi de örneğin aynı konuya dair rivayetleri naklettikten sonra bunların arasında sened ve metin yönünden daha sağlam nakiller var ise onu zikretmişlerdir. Bir misalle açıklamak gerekirse Vâkıdî ve İbn Sa’d; Yezîd b. Ebû Süfyân bahsinde Hâlid b. Sa’îd’in Medine valiliği görevinden alınmasına dair nakiller arasında tercihte bulunarak daha sağlam buldukları hadisi aktardıkları görülür.²²⁵ Öte yandan İbn Sa’d; Kelede b. el-Hanbel’in, Safvân b. Ümeyye’nin kardeşi olduğuna dair naklin daha doğru olduğunu ve Medineli âlimlerin bu görüşte olduğunu belirtmiştir.²²⁶ Yine İbn Sa’d; Bekir b. Abdullah el-Müzenî’nin vefatı konusunda en sağlam rivayeti tercih edip zikretmiş ve onun hicri 108 yılında vefat ettiğini söylemiştir.²²⁷

III. *ET-TABAKÂTÜ’L-KÜBRÂ* RAVİLERİNİN ANALİZİ

İbn Sa’d’ın *et-Tabakât*’ı muhaddisler tarafından özellikle isnadı ile itibar görmüştür. Müellif özellikle ilk dönem âlimlerinden olup bilgi vermiş olduğu kişileri hadis ilmi yönünden (cerh ve ta’dile tâbi tutup) değerlendirmiştir. Bu yüzden eser, dikkat çeken bir kitap olmuştur. İbn Sa’d’ın; ravileri cerh ve ta’dil yönünden değerlendirmesi, cerh edilen ravilerin cerh sebebini cerh lafızlarını kullanarak belirtmesi, ta’dil edilen ravileri de ta’dil lafızları kullanarak tanımlamış olması tez bağlamında önem arz etmektedir. Bu sebeple ilgili bilgilerin teyit edilmesi

²²³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, II, 19-20.

²²⁴ Leknevî, *er-Ref’u ve’t-Tekmil*, 32, 147-155.

²²⁵ İbn Sa’d, VI, 14, 23-24.

²²⁶ İbn Sa’d, VI, 118.

²²⁷ İbn Sa’d, VIV, 210.

bağlamında ve isimlerin burada zikredilmesinde fayda görülmüştür. Aşağıda *et-Tabakâtü'l-Kübra*'da zikredilen bazı raviler örnek olarak tahlil edilecektir.

A. Cerh Edilen Raviler

İbn Sa'd cerh edilen ravileri belirtirken yer yer cerh sebeplerini de belirtmiştir. İbn Sa'd'ın cerh ettiği raviler aşağıda alfabetik olarak incelenmiş olup isimleri zikredilmiştir:

1) Abdullah b. Âmir el-Eslemî عبد الله بن عامر: Künyesi Ebû Âmir'dir. Benî Mâlik b. Efsâ kabilesine mensuptur. Hicri 152 yılında Medine'de vefat etmiştir. Bu zat, hadisçiler arasında *zayıf* kabul edilmiştir. Ancak kendisi çok hadis nakletmiştir. Adı Kur'ân okuyucuları (Kârî/Kurrâ) arasında zikredilir.²²⁸

2) Abdullah b. Muhammed عبد الله بن محمد: İsmi, Abdullah b. Muhammed b. Akîl b. Ebû Tâlib b. Abdülmuttalib b. Hâşim'dir. Künyesi ise Ebû Muhammed'dir. Annesinin adı Zeynep es-Suğrâ bt. Ali b. Ebû Tâlib'dir. 145 senesinde Abdullah b. Hasan isyanı olmadan önce Medine'de vefat etmiştir. Abdullah, Tufeyl b. Übey, Rubeyyi bt. Mu'avviz b. Afrâ ve Muhammed b. el-Hanefiyye'den hadis nakletmiştir. Naklettiği hadisler münker kabul edilmiş, delil olarak alınmamıştır.²²⁹

3) Abdullah b. Nâfi عبد الله بن نافع: Künyesi Ebû Bekir'dir. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb'ın mevlasıdır. Hicri 154 yılında iken Medine de vefat etmiştir. Zayıf bir ravidir.²³⁰

4) Abdullah b. Ömer عبد الله بن عمر: Annesinin adı Fâtıma bt. Ömer b. Âsım b. Ömer b. el-Hattâb'dır. Ebu'l-Kâsım künyesini kullanmış ancak Ebû Abdurrahman künyesiyle meşhur olmuştur. Hicri 172 yılında Harûn b. Muhammed zamanında Medine'de vefat etmiştir. Nâfi'den (ö. 117/735) hadis nakletmekle tanınır ancak zayıf bir ravidir. Çok hadis nakletmiştir.²³¹

²²⁸ İbn Sa'd, VII, 557.

²²⁹ İbn Sa'd, VII, 481-482.

²³⁰ İbn Sa'd, VII, 556.

²³¹ İbn Sa'd, VII, 532.

5) Abdullah b. Seleme عبد الله بن سلمة: Abdullah b. Seleme el-Cemelî, Murâd kabilesine mensuptur. Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Ammâr b. Yâsir ve Selmân'dan hadis nakletmiştir. Naklettiği hadisler makbul değildir.²³²

6) Abdurrahman b. Câbir عبد الرحمن بن جابر : İsmi Abdurrahman b. Câbir b. Abdullah b. Amr b. Harâm b. Ka'b b. Seleme'dir. Annesinin adı Süheyme bt. Mes'ûd b. Evs b. Mâlik b. Sevâd b. Zafer'dir. Abdurrahman, babasından hadis nakletmiştir. İbn Sa'd hadis rivayetinde onu *zayıf ve hüccet sahibi değildir* şeklinde tecrîh etmiştir.²³³

7) Abdurrahman b. Ebû Bekir عبد الرحمن بن ابى بكر : Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Ebû Müleyke'nin naklettiği hadisler zayıf kabul edilmiştir.²³⁴

8) Abdurrahman b. Ebû'z-Zinâd: Künyesi Ebû Muhammed'dir. Remle bt. Şeybe b. Rebî'a b. Abdüşşems'in mevlasıdır. Hicri 100 yılında Ömer b. Abdülazîz zamanında dünyaya gelmiştir. Hicri 174 yılında 74 yaşındayken Bağdat'ta vefat etmiştir. Abdurrahman zayıf bir ravi kabul edilir ancak çok hadis nakletmiştir.²³⁵

9) Abdurrahman b. Zeyd: Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem, Hz. Ömer'in mevlasıdır. Hârûn zamanında Medine'de vefat etmiştir. Abdurrahman, çok zayıf bir ravidir. Çok hadis nakletmiştir.²³⁶

10) Abdûla'lâ b. Âmir عبد الأعلى بن عامر : İsmi, Abdûla'lâ b. Âmir Sa'lebî'dir. Kendisi Süfyân Sevrî, İsrâîl ve Ali b. Ebû Tâlib'den hadis nakletmiştir. Naklettiği hadislerde zayıf ravidir.²³⁷

11) Abdülmecîd b. Abdülazîz عبد المجيد بن عبد الله : Abdülmecîd b. Abdülazîz b. Ebû Revvâd'nin künyesi Ebû Abdülhamîd'dir. Mürcie fırkasına mensup birisidir. Zayıf birisi olup çok hadis nakletmiştir.²³⁸

²³² İbn Sa'd, VIII, 236.

²³³ İbn Sa'd, VII, 271.

²³⁴ İbn Sa'd, VIII, 57.

²³⁵ İbn Sa'd, VII, 594-595.

²³⁶ İbn Sa'd, VII, 52.

²³⁷ İbn Sa'd, VIII, 453.

²³⁸ İbn Sa'd, VIII, 62.

12) Abdülvehhâb b. Mücâhid عبد الوهاب بن مجاهد: Abdülvehhâb b. Mücâhid b. Cebr, hadis rivayetinde zayıf birisidir.²³⁹

13) Asbağ b. Nübâte الاصبع بن نباتة: Asbağ b. Nübâte b. Hâris b. Amr b. Fâtik b. Âmir b. Mübaşi' b. Dârim, Temîmoğulları kabilesine mensup birisidir. Şîî olarak bilinir. Ali b. Ebû Ali'den hadis nakletmiştir. Rivayet ettiği nakillerde zayıf olarak görülmüştür.²⁴⁰

14) Âsım b. Ömer عاصم بن عمر: Hz. Ömer'in oğludur. Kardeşi İbn Ömer'den hadis nakletmiştir. Şair biridir ancak nakilleri zayıf görülmüştür.²⁴¹

15) Cabir b. Yezîd جابر بن يزيد: İsmi, Câbir b. Yezîd el-Cu'fî'dir. Hicri 128 senesinde vefat etmiştir. Hadis rivayetinde zayıf bir ravidir.²⁴²

16) Ebû İshâk İbrahim b. Müslim ابو اسحاق ابراهيم بن مسلم: İsmi, Ebû İshâk İbrahim b. Müslim el-Hecerî'dir. Nakillerinde zayıf birisidir.²⁴³

17) Ebû Ma'ser Necîh: Benî Mahzûm kabilesinden bir kadının azad olmuş mükâteb kölesidir. Ümmü Musa bt. Mansûr el-Himyerîyye, Ebû Ma'ser'in velâsını satın almıştır. Hicri 170 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Ebû Ma'ser Necîh, zayıf bir ravi olup çok hadis nakletmiş birisidir.²⁴⁴

18) Ebû'l-Bahterî Tâî ابو البختري الطائي: İsmi konusunda iki farklı bilgi söz konusudur. Âlimlerden bazıları, isminin Sa'îd b. Ebû İmrân olduğunu ifade ederken diğer bir kısım âlim isminin Sa'îd b. Cübeyr olduğunu belirtmişlerdir. Tay kabilesinden Nebhânoğulları'nın mevlasıdır. 83 yaşındayken Düceyl savaşında öldürülmüştür. Rivayetleri bizzat Peygamber'den ve Ashâbından duymadığı halde

²³⁹ İbn Sa'd, VIII, 58.

²⁴⁰ İbn Sa'd, VIII, 345.

²⁴¹ İbn Sa'd, VII, 533.

²⁴² İbn Sa'd, VIII, 464.

²⁴³ İbn Sa'd, VIII, 461.

²⁴⁴ İbn Sa'd, VII, 597.

mürsel hadis olarak nakletmiştir. Dinleyerek rivayet ettiği hadisler hasen kabul edilmiştir. Rivayetlerinde ‘falandan duydum’ dediği nakilleri zayıftır.²⁴⁵

19) Eclah b. Abdullah :الاجلح بن عبد الله İsmi, Eclah b. Abdullah el-Kindî’dir. Künyesi Ebû Huceyye’dir. Hadis naklinde zayıf bir ravidir.²⁴⁶

20) ed-Derâverdî :الدراوردي Adı, Abdülazîz b. Muhammed b. Ubeyd b. Ebû Ubeyd’dir. Künyesi ise Ebû Muhammed’dir. Kudâ’a kabilesine mensup el-Berk b. Vebere’nin mevlasıdır. Medine’de doğmuş ve orada hadis ilmini öğrenmiştir. Hicri 187 yılında vefat etmiştir. Hadis naklinde hata (galat) yapmakla tanınmıştır.²⁴⁷

21) el-Muttalib b. Abdullah :المطلب بن عبد الله : Muttalib b. Abdullah’ın annesi Ümmü Ebân bt. El-Hakem b. Ebü’l-Âs b. Ümeyye’dir. Muttalib çok hadis nakletmiş ancak hadisleri delil olarak alınmamıştır. Çünkü kendisi ve arkadaşları Hz. Peygamberi (s.a.s) görmedikleri halde tedlis yapmakla ve mürsel rivayetler nakletmekle tanınmışlardır.²⁴⁸

22) Eş’as b. Sevvâr :اشعث بن سوار Eş’as b. Sevvâr es-Sekafî, Sakîf kabilesinin mevlasıdır. Ebû Ca’fer’in halifeliliğinin ilk zamanlarında vefat etmiştir. Hadis nakli konusunda zayıf bir ravidir.²⁴⁹

23) ez-Zencî :الزنجي İsmi, Müslim b. Hâlid b. Sa’îd b. Cürce’dir. Süfyân b. Abdülesed el-Mahzûmî’nin ailesidir. Künyesi, Ebû Hâlid’dir. Hicri 180 senesinde halife Hârûn Reşîd zamanında vefat etmiştir. Çok hadis nakletmiştir ancak hatası çok olmakla ve hadisleri birbirine karıştırmakla tanınmıştır.²⁵⁰

24) Habbe b. Cüveyn :حبة بن جوين Habbe b. Cüveyn el-Urenî, Becîle kabilesine mensuptur. Hicri 76 senesinde Abdülmelik b. Mervân zamanında vefat etmiştir. İbn Mes’ûd ve Hz. Ali’den hadis nakletmiş zayıf bir ravidir.²⁵¹

²⁴⁵ İbn Sa’d, VIII, 409-410.

²⁴⁶ İbn Sa’d, VIII, 469.

²⁴⁷ İbn Sa’d, VII, 602.

²⁴⁸ İbn Sa’d, VII, 409-410.

²⁴⁹ İbn Sa’d, VIII, 478.

²⁵⁰ İbn Sa’d, VIII, 60-61.

²⁵¹ İbn Sa’d, VIII, 297.

25) Hakîm b. Hakîm حَكِيم بن حَكِيم : İsmi, Hakîm b. Hakîm b. Abbâd b. Huneyf b. Vâhib b. el-keym b. Sa'lebeb. El-Hâris b. Mecde'â b. Amr b. Haneş b. Avf b. Amr b. Avf'tır. Evs kabilesine mensuptur. Naklettiği hadisler hüccet kabul edilmemiş, az hadis nakletmiştir.²⁵²

26) Harâm b. Osman el-Ensârî عثمان بن حرام: İsmi, Harâm b. Osman el-Ensârî'dir. Benî Seleme kabilesine mensuptur. Hicri 150 yılında Abdullah b. Hasan isyanından önce Medine'de vefat etmiştir. Harâm b. Osman'ın hadis naklinde *zayıf* olduğu belirtilmiştir. Çok hadis nakletmiş birisidir.²⁵³

27) Hâris el-A'ver الحارث الأعور: İsmi, Hâris el-A'ver b. Abdullah b. Ka'b b. Esed b. Hâlid b. Hûs'tur. Hz. Ali ve İbn Mes'ûd'dan hadis nakletmiştir. Hâris hadis nakli konusunda kötü bir şöhrete sahiptir. Nakilleri zayıftır. Kendi dönemindeki âlimler Hâris'i yalancı olmakla (Kezzâb) cerh etmişlerdir.²⁵⁴

28) Hişâm b. Sa'd هشام بن سعد: Künyesi Ebû Abbâd'dır. Ebû Leheb b. Abdülmuttalib'in mevlasıdır. el-Mehdî zamanında Medine'de vefat etmiştir. Hişâm, zayıf bir ravidir ancak çok hadis nakletmiştir.²⁵⁵

29) Humrân b. Ebân حمران بن ابان: Osman b. Affân'ın mevlasıdır. Kendisinden hadis nakletmiştir. Çok hadis nakletmiş olmakla birlikte rivayet ettiği hadisler delil olarak alınmamış, ihticac edilmemiştir.²⁵⁶

30) Hübeyre b. Yerîm هُبَيْرَة بن يَرِيم: Hübeyre b. Yerîm eş-Şibâmî, Hemdân kabilesine mensup birisidir. İbn Mes'ûd ve Hz. Ali'den hadis nakletmiştir. Muhtâr es-Sekafî olayında etkisi olan birisidir. Hübeyre hadis alanında güçlü (kavî) bir ravi değildir.²⁵⁷

²⁵² İbn Sa'd, VII, 501.

²⁵³ İbn Sa'd, VII, 557.

²⁵⁴ İbn Sa'd, VIII, 288-289.

²⁵⁵ İbn Sa'd, VII, 576.

²⁵⁶ İbn Sa'd, VII, 279.

²⁵⁷ İbn Sa'd, VIII, 291.

31) İkrime عكرمة: Künyesi Ebû Abdullah'tır. Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib b. Hâşim'in mevlasıdır. Vefatı konusunda iki farklı nakil mevcuttur. Bu nakillerden ilkinde Ebû Nu'aym b. el-Fadl b. Dükeyn, İkrime'nin 107 yaşında vefat ettiğini belirtirken farklı nakilde 106 yaşında vefat ettiği söylenmiştir. İkrime, Âişe, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Abbâs ve el-Hüseyn b. Ali'den hadis nakletmiştir. İkrime, Hâricî görüşünü savunmakla tanınmış bu nedenle bazı ulema İkrime'yi cerh etmişler ve rivayet ettiği hadisleri delil olarak kabul etmemişlerdir.²⁵⁸

32) İbrahim b. Muhammed ابراهيم بن محمد: İsmi, İbrahim b. Muhammed b. Ebû Yahya'dır. Künyesi ise Ebû İshâk'dır. Eslem kabilesinin mevlasıdır. Medine'de Hicri 184 senesinde vefat etmiştir. Çok hadis naklinde bulunmuş birisidir. Ancak hadisleri yazılıp itibar edilmemiş ve terk edilmiştir.²⁵⁹

33) İbrahim b. Yezîd ابراهيم بن يزيد: İbrahim b. Yezîd el-Hûzî, Ömer b. Abdülazîz'in mevlasıdır. Hicri 151 senesinde Mekke'de vefat etmiştir. Zayıf birisidir.²⁶⁰

34) İsâ b. Ebû İsâ عيسى بن ابي عيسى: İsmi, İsâ b. Ebû İsa el-Hannât'tır. Kureys kabilesinin mevlasıdır. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Ticaretle uğraşmış birisidir. Ebû Ca'fer zamanında vefat etmiştir. Şa'bî'den (ö. 104/722) hadis nakletmiştir. İsâ'nın nakilleri delil olarak kabul edilmemiştir.²⁶¹

35) İshâk b. Abdullah اسحاق بن عبد الله: İshâk b. Abdullah b. Ebû Ferve'nin künyesi Ebû Süleymân'dır. Hicri 144 yılında Ebû Ca'fer zamanında vefat etmiştir. Çok hadis nakletmiştir ancak hüccet sahibi değildir. Hadisleri kabul edilmemiştir.²⁶²

36) İshâk b. Yahya اسحاق بن يحيى: İshâk b. Yahya b. Talha b. Ubeydullah b. et-Teymî'nin künyesi Ebû Muhammed'dir. Medine'de iken el-Mehdî zamanında vefat etmiştir. Annesi Kelb kabilesine mensuptur. Adı el-Hansâ bt. Zebbân b. el-Ebred b. Mesâd b. Adî b. Evs b. Câbir b. Ka'b b. Uleyym'dir. Kendisi Mücâhid, el-Müseyyeb

²⁵⁸ İbn Sa'd, VII, 282-288.

²⁵⁹ İbn Sa'd, VII, 603.

²⁶⁰ İbn Sa'd, VIII, 57.

²⁶¹ İbn Sa'd, VII, 565.

²⁶² İbn Sa'd, VII, 523-524.

b. Dârimi'den hadis nakletmiştir. Hadis rivayetinde zayıf birisi olduğu belirtilmiştir.²⁶³

37) İsmâil b. Râfi إسماعيل بن رافع: İbn Ebû Uveymir olarak tanınır. Künyesi, Ebû Râfi'dir. Müzeyne'nin mevlasıdır. Medine'de medfundur. İsmâil, zayıf bir ravi olup çok hadis nakletmiştir.²⁶⁴

38) Kâbûs b. Ebû Zabyân Cenbî قابوس بن ابو ظبيانا الجنبى: Hadis alanında zayıf ve nakilleri delil olarak kabul edilmeyen bir ravidir.²⁶⁵

39) Miksem مقسم: Künyesi, Ebu'l-Kâsım'dır. Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel b. el-Hâris b. Abdülmuttalib'in mevlasıdır. Abdullah b. Abbâs'ın arkadaşı ve ondan hadis nakletmiştir. Hicri 101 yılında vefat etmiştir. Çok hadis nakleden birisi olmakla beraber zayıf ravi kabul edilmiştir.²⁶⁶

40) Muhammed b. Amr محمد بن عمرو: Muhammed b. Amr b. Alkame b. Vakkâs el-Leysi'nin künyesi Ebû Abdullah'tır. Hicri 144 yılında Ebû Ca'fer el-Mansûr zamanında Medine de vefat etmiştir. Zayıf kabul edilen birisi olup çok hadis nakletmekle tanınmıştır.²⁶⁷

41) Muhammed b. es-Sâib محمد بن السائب: İsmi, Kelbî b. Bişr b. Amr b. el-Hâris b. Abdülhâris b. Abdüluzzâ b. İmruülkays b. Âmir b. e-Nu'mân b. Âmir b. Abdüvüd b. Kinâne b. Avf b. Uzre b. Zeydüllât b. Rüfeyde b. Sevr b. Kelb'dir. Künyesi Ebû'n-Nadr'dır. Kûfe'de iken Ebû Ca'fer'in hilafeti zamanında hicri 146 senesinde vefat etmiştir. Hadis alanında zayıf bir ravidir.²⁶⁸

42) Muhammed b. İshâk محمد بن اسحاق: İsmi, Muhammed b. İshâk b. Yesâr'dır. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Kays b. Mahreme b. el-Muttalib b. Abdümenâf b. Kusay'ın mevlasıdır. Muhammed b. İshâk'ın dedesi Yesâr Aynüttemr esirlerindendir. Hicri 150 senesinde Bağdat'ta iken vefat etmiştir. el-Hayzürân

²⁶³ İbn Sa'd, VII, 549-550.

²⁶⁴ İbn Sa'd, VII, 529.

²⁶⁵ İbn Sa'd, VIII, 459.

²⁶⁶ İbn Sa'd, VIII, 31-32.

²⁶⁷ İbn Sa'd, VII, 529-530.

²⁶⁸ İbn Sa'd, VIII, 478-479.

Kabristanında medfundur. el-Cezîre, Hîre, Bağdat ve Rey gibi yerleri gezip oradaki insanlara hadis nakletmiştir. Muhammed b. İshâk çok hadis nakletmiştir ancak bazı âlimlere göre zayıf kabul edilmiştir.²⁶⁹

43) Muhammed b. İsmail محمد بن اسماعيل: İsmi, Muhammed b. İsmail b. Müslim b. Ebû Fûdeyk'tir. Benî ed-Dîl kabilesinin mevlasıdır. Künyesi Ebû İsmail'dir. Hicri 199 yılında Medine'de vefat etmiştir. Muhammed b. İsmail, Yahya b. Abdullah b. Ebû Katâde, Rebî'a b. Osman, ed-Dahhâk b. Osman, Muhammed b. İshâk ve Abdurrahman b. Harmele'den hadis nakletmiştir. Muhammed b. İsmail hadis naklinde hüccet sahibi değildir. Ancak çok hadis nakletmiştir.²⁷⁰

44) Muhârib b. Disâr محارب بن دثار: Benî Sedûs b. Şeybân b. Zühl b. Sa'lebe b. Ukâbe b. Sa'd b. Ali b. Bekir b. Vâil kabilesine mensuptur. Künyesi Ebû Mutarri'f'dir. Hâlid b. Abdullah Kasrî zamanında vefat etmiştir. Mürcie mezhebine mensuptur. Rivayet ettiği hadisler delil olarak alınmamıştır.²⁷¹

45) Musa b. Muhammed موسى بن محمد: Musa b. Muhammed'in künyesi Ebû Muhammed'dir. Annesinin adı ise Ümmü İsa bt. İmrân b. Ebû Yahya'dır. Hicri 151 yılında Ebû Ca'fer zamanında 70 yaşındayken vefat etmiştir. Kendisinden İbn Ebû Zi'b hadis nakletmiştir. Çok hadis nakletmiştir. Mûnker nakilleri vardır.²⁷²

46) Mucâlid b. Sa'îd مجالد بن سعيد: Mucâlid b. Sa'îd Hemdânî'nin künyesi Ebû Umeyr'dir. Hicri 144 senesinde Ebû Ca'fer zamanında vefat etmiştir. Hadis konusunda zayıf birisidir.²⁷³

47) Müsennâ b. es-Sabbâh المثنى بن الصباح: Ebnâlı birisidir; yani Yemenli kadınlarla evlenmiş İranlı bir askerin çocuğudur. Çok ibadet eden birisi olarak tanınır. Hicri 149 yılında vefat etmiştir. Zayıf birisidir.²⁷⁴

²⁶⁹ İbn Sa'd, VII, 552-553.

²⁷⁰ İbn Sa'd, VII, 615.

²⁷¹ İbn Sa'd, VIII, 424.

²⁷² İbn Sa'd, VII, 550.

²⁷³ İbn Sa'd, VIII, 468.

²⁷⁴ İbn Sa'd, VIII, 53.

48) Ömer b. Ebû Seleme : عمر بن ابي سلمة : İbn Sa'd'a göre bu zatın annesinin kim olduğu belli değildir. Hüseyim ve Ebû Avâni'den hadis nakletmiştir. Hücet sahibi bir ravi değildir. Rivayetleri delil olarak kabul edilmemiştir.²⁷⁵

49) Ömer b. Kays : عمر بن قيس : Lakabı Sendel'dir. Aceleci ve küfürbaz birisi olup hadis naklinde zayıf kabul edilir.²⁷⁶

50) Sâlih b. Muhammed : صالح بن محمد : Sâlih b. Muhammed b. Zâide b. el-Leysi'nin künyesi Ebû Vâkîd'dır. Sa'îd b. l-Müseyyeb, Ebû Seleme b. Abdurrahman ile Ömer b. Abdülazîz'den hadis akletmiştir. Zayıf bir ravidir.²⁷⁷

51) Şu'be : شعبة : Künyesi Ebû Abdullah'tır. Abdullah b. el-Abbâs'ın mevlasıdır. Şu'be; Hişâm b. Abdülmelik zamanında vefat etmiştir. İbn Ebû Zi'b ve Medineli bazı kimseler ondan hadis nakletmişler, Mâlik b. Enes (ö. 179/795) Şu'be'den (ö. 160/776) hadis almamıştır. Sa'îd el-Kattân (ö. 198/813), Şube'nin çok hadis naklettiğini ancak rivayet ettiği hadislerin delil olmadığı kanaatindedir.²⁷⁸ Ancak bu durum, el-Kattân'ın müteşeddîd olmasıyla alakalı bir yorum kabul edilir.

52) Şürahbîl b. Sa'd : شرحبيل بن سعد : Künyesi Ebu Sa'îd'dir. Uzun süre yaşamıştır. Ensâr'ın mevlasıdır. Şürahbîl, Sahabenin genelinden, Ebû Hüreyre, Ebû Sa'îd el-Hudrî ve Zeyd b. Sâbit'ten hadis nakletmiştir. Hadis rivayetinde *ihtilat* durumuna düşmüş, bu sebeple hadisleri delil olarak kabul edilmemiştir.²⁷⁹

53) Talha b. Amr : طلحة بن عمرو : Talha b. Amr el-Hadramî, hicri 152 senesinde Mekke'de vefat etmiştir. Çok hadis nakletmiştir; ancak zayıf birisidir.²⁸⁰

54) Umâre b. Ükeyme : عمارة بن اكيمة : İsmi Umâre b. Ükeyme el-Leysi'dir. Künyesi Ebû'l-Velîd'dir. Kinâne kabilesine mensuptur. 101 yılında 97 yaşında iken vefat etmiştir. Ebû Hüreyre'den hadis nakletmiş olup kendisinden ez-Zührî hadis

²⁷⁵ İbn Sa'd, VII, 464-465.

²⁷⁶ İbn Sa'd, VIII, 48.

²⁷⁷ İbn Sa'd, VII, 521.

²⁷⁸ İbn Sa'd, VII, 289, 290.

²⁷⁹ İbn Sa'd, VII, 304.

²⁸⁰ İbn Sa'd, VIII, 56.

almıştır. Umâre, cerh edilerek hadisi delil kabul edilmeyen meçhul bir şeyh olduğu nakledilmiştir.²⁸¹

55) Üsâme b. Zeyd: Üsâme b. Zeyd b. Eslem'in künyesi Ebû Zeyd'dir. Ömer b. el-Hattâb b. Nüfeyl'in mevlasıdır. Ebû Ca'fer zamanında Medine'de vefat etmiştir. Üsâme, el-Kâsım b. Muhammed, Sâlim b. Abdullah ve Abdullah b. Ömer'in mevlası Nâfi'den hadis dinlemiş ve nakletmiştir. Üsâme, hüccet sahibi olmayıp çok hadis nakletmiştir.²⁸²

56) Üsâme b. Zeyd: اسماء بن زيد: İsmi, Üsâme b. Zeyd el-Leysî'dir. Künyesi ise Ebû Zeyd'dir. Leys kabilesinin mevlasıdır. Hicri 153 yılında 70 yaşında iken vefat etmiştir. Üsâme, el-Kâsım b. Muhammed'den hadis nakletmiştir. Zayıf bir ravi olup çok hadis nakletmiştir.²⁸³

57) Yezîd b. İyâd: İsmi, Yezîd b. İyâd b. Cu'dübe el-Leysî'dir. Künyesi Ebû'l-Hakem'dir. el-Mehdî zamanında Basra'da vefat etti. Yezîd, zayıf bir ravi olup az hadis nakletmiştir.²⁸⁴

B. Ta'dil Edilen Raviler

İbn Sa'd'ın *et-Tabakât'ında* ta'dil ettiği raviler aşağıda alfabetik sıraya göre tertip edilmiş ve incelenmiştir:

1) Abbâd b. Abdullah: عباد بن عبد الله: İsmi, Abbâd b. Abdullah b. ez-Zübeyr b. Huveylid b. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusay'dır. Annesinin adı Bintü Manzûr b. Zebbân b. Seyyâr b. Amr b. Câbir b. Ukayl b. Hilâl b. Sümei b. Mâzin b. Fezâre'dir. Abbâd b. Abdullah çok hadis nakletmiş *güvenilir ve sika* bir ravidir.²⁸⁵

2) Abdullah b. Abdullah: عبد الله بن عبد الله: İsmi, Abdullah b. Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel b. el-Hâris b. Abdülmuttalib b. Hâşim'dir. Annesinin adı Hâlide bt.

²⁸¹ İbn Sa'd, VII, 245.

²⁸² İbn Sa'd, VII, 591-592.

²⁸³ İbn Sa'd, VII, 551.

²⁸⁴ İbn Sa'd, VII, 591.

²⁸⁵ İbn Sa'd, VII, 405.

Mu'attib b. Ebû Leheb b. Abdülmuttalib b. Hâşim'dir. Kendisinden ez-Zührî hadis nakletmiştir. Rivayet ettiği hadis sayısı az olup *sika* bir ravidir.²⁸⁶

3) Abdullah b. Abdurrahman عبد الله بن عبد الرحمن: İsmi, Abdullah b. Abdurrahman b. Ebû Hüseyin'dir. Az hadis nakletmiş *sika* birisidir.²⁸⁷

4) Abdullah b. Âmir عبد الله بن عامر: İsmi, Abdullah b. Âmir b. Rebî'a b. Mâlik b. Âmir b. Rebî'a b. Hucr b. Selâman b. Mâlik b. Rebî'â b. Rûfeyde b. Anz b. Vâil b. Hinc b. Efsâ b. Du'mî b. Cedîle b. Esed b. Rebî'a b. Nizâr'dır. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Medineli Tabîîn'den olan bu zat Ömer b. Hattâb'ın (r.a) babası Hattâb b. Nüfeyl'in anlaşmalı kölelerindendir. Abdullah b. Âmir 85/704 yılında Medine bulunuyorken Abdülmelik b. Mervân döneminde vefat etmiştir. Vâkidî, bu zatın *sika* ravi birisi olup az hadis rivayet ettiğini belirtmiştir.²⁸⁸

5) Abdullah b. Amr عبد الله بن عمرو: İsmi, Abdullah b. Amr b. el-Hadramî'dir. Benî Ümeyye'nin anlaşmalı kölelerindendir. Hz. Ömer (r.a) nakilde bulunmuştur. Az hadis nakleden *sika* bir ravidir.²⁸⁹

6) Abdullah b. Dînâr عبد الله بن دينار: Künyesi, Ebû Abdurrahman'dır. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb'ın mevlasıdır. Hicri 127 yılında vefat etmiştir. Abdullah *sika*, *güvenilir* ve çok hadis nakletmiş bir ravidir.²⁹⁰

7) Abdullah b. Ebû Bekir عبد الله بن ابي بكر: İsmi, Abdullah b. Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'dır. Annesinin adı ise Fâtıma bt. Umâre b. Amr b. Hazm'dır. Vefatı konusunda iki farklı rivayet vardır. Bunlardan ilki hicri 135 yılında Medine'de 70 yaşında iken vefat ettiği diğeri ise hicri 130 senesinde vefat ettiğine dair haberdır. Kendisinden ez-Zührî hadis nakletmiştir. *Sika*, *güvenilir*, âlim ve çok hadis nakleden birisidir.²⁹¹

²⁸⁶ İbn Sa'd, VII, 311.

²⁸⁷ İbn Sa'd, VIII, 47.

²⁸⁸ İbn Sa'd, VII, 10.

²⁸⁹ İbn Sa'd, VII, 67.

²⁹⁰ İbn Sa'd, VII, 503.

²⁹¹ İbn Sa'd, VII, 491.

8) Abdullah b. Ebû Necîh : عبد الله بن ابي نجیح Künyesi Ebû Yesâr'dır. Sakîf kabilesinin mevlasıdır. Hicri 132 senesinde Mekke'de veba hastalığına yakalanıp vefat etmiştir. Kaderî olduğu ifade edilmiştir. Çok hadis nakleden *sika* birisidir.²⁹²

9) Abdullah b. Ebû Talha : عبد الله بن ابي طلحة İsmi, Zeyd b. Sehl b. el-Esved b. Harâm b. Zeydümenât b. Adî b. Amr b. Mâlik b. en-Neccâr'dır. Annesinin adı Ümmü Süleym bt. Milhân b. Hâid b. Zeyd b. Harâm b. Cündüb b. Âmir b. Ganm b. Adî b. en-Neccâr'dır. Künyesi Ebû Talha'dır. Abdullah, az hadis nakleden *sika* bir zattır.²⁹³

10) Abdullah b. Ebû Yahya : عبد الله بن ابي يحيى Künyesi, Ebû Muhammed'dir. Hicri 152 yılında Ebû Ca'fer el-Mansûr zamanında vefat etmiştir. Abdullah, *sika*, güvenilir ve az hadis nakletmiş birisidir.²⁹⁴

11) Abdullah b. Ebû's-Sefer : عبد الله بن ابي السفر İsmi, Abdullah b. Ebû's-Sefer Hemdânî'dir. Mervân b. Muhammed'in hilafeti zamanında vefat etmiştir. *Sika* birisidir.²⁹⁵

12) Abdullah b. el-Hâris : عبد الله بن الحارث İsmi, Abdullah b. el-Hâris b. Nevfl b. el-Hâris b. Abdülmuttalib b. Hâşim b. Abdümenâf b. Kusay'dır. Peygamber(sav) döneminde dünyaya gelmiştir. Annesi, Hind bt. Ebû Süfyân b. Harb b. Ümeyye b. Abdüşems b. Abdümenâf b. Kusay'dır. Yezîd b. Hârûn; Abdullah'ın Hz. Osman (r.a) döneminde Mekke valiliği görevini yaptığını belirtmiştir. Vâkidî, Abdullah'ın künyesinin Ebû Muhammed olduğunu ve hadis rivayetinde çok nakilde bulunan *sika* ravi olduğunu haber vermektedir. Abdullah; Osman b. Affân, Übey b. Ka'b, Huzeyfe b. Yemân Abdullah b. Abbâs ve babası Hâris b. Nevfel'den hadis nakletmiştir.²⁹⁶

²⁹² İbn Sa'd, VIII, 44.

²⁹³ İbn Sa'd, VII, 78.

²⁹⁴ İbn Sa'd, VII, 528.

²⁹⁵ İbn Sa'd, VIII, 457.

²⁹⁶ İbn Sa'd, VII, 28-29.

13) Abdullah b. el-Müemmel عبد الله بن المؤمل: İsmi, Abdullah b. el-Müemmel el-Mahzûmî'dir. Hz. Hüseyin'in şehit edildiği yılda vefat etmiştir. Az hadis nakletmiş *sika* birisidir.²⁹⁷

14) Abdullah b. es-Sâib عبد الله بن السائب: İsmi, Abdullah b. es-Sâib b. Yezîd b. Sa'îd b. Sümâme b. el-Esved b. Abdullah b. Hâris el-Vellâde b. Amr b. Mu'âviye b. el-Hâris el-Ekber b. Mu'âviye b. Sevr b. Müretti b. Kinde'dir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Hicri 126 yılında el-Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik zamanında vefat etmiştir. Abdullah, az hadis nakletmiş *sika* birisidir.²⁹⁸

15) Abdullah b. ez-Zübeyr عبد الله بن الزبير: İsmi, Abdullah b. ez-Zübeyrel-Humeydî el-Mekkî'dir. Benî Esed b. Abdüluzzâ b. Kusay kabilesine mensup birisidir. Hicri 219 senesinde Rebûlevvel ayında Mekke'de iken vefat etmiştir. Süfyan b. Uyeyne'nin ravisidir. Çok hadis nakletmiş *sika* birisidir.²⁹⁹

16) Abdullah b. Ka'b عبد الله بن كعب: İsmi, Abdullah b. Ka'b b. Mâlik b. Ebû Ka'b b. el-Kayn b. Ka'b b. Sevâd b. Ganm b. Ka'b b. Selime'dir. Annesi, Selimeoğulları'na mensup olup ismi Umeyra bt. Cübeyr b. Sahr b. Ümeyye b. Hansâ b. Ubeyd'dir. Abdullah, Hazrec kabilesine mensuptur. Hz. Osman'dan hadis işitmiş *sika* birisidir.³⁰⁰

17) Abdullah b. Kesîr عبد الله بن كثير: İsmi, Abdullah b. Kesîr ed-Dârî'dir. *Sika* birisidir.³⁰¹

18) Abdullah b. Ma'bed عبد الله بن معبد: İsmi, Abdullah b. Ma'bed b. Abbâs b. Abdülmuttalib b. Hâşim b. Abdümenâf'dır. Annesi ise Ümmü Cemîl bt. Es-Sâib b. el-Hâris b. Hazn b. Büceyr b. el-Hüzem b. Rüveybe b. Abdullah b. Hilâl b. Âmir b. Sa'sa'a'dır. Abdullah b. Ma'bed'den hadis nakleden raviler olmuştur. *Sika* bir ravidir.³⁰²

²⁹⁷ İbn Sa'd, VIII, 56.

²⁹⁸ İbn Sa'd, VII, 485.

²⁹⁹ İbn Sa'd, VIII, 63.

³⁰⁰ İbn Sa'd, VII, 268.

³⁰¹ İbn Sa'd, VIII, 45.

³⁰² İbn Sa'd, VII, 311.

19) Abdullah b. Ma'kıl عبد الله بن معقل: Adı Abdullah b. Ma'kıl b. Mukarrin el-Müzenî'dir. Künyesi ise Ebû'l-Velîd'dir. Abdullah b. Mesûd ve Hz. Ali'den hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.³⁰³

20) Abdullah b. Muhammed عبد الله بن محمد: İsmi, Abdullah b. Muhammed b. el-Hanefiyye'den. Abdullah b. Muhammed, Ali b. Ebû Tâlib'in oğludur. Annesi Ümmü Veled'dir. Künyesi Ebû Hâşim'dir. Humeyme'de iken Süleyman b. Abdülmelik b. Mervân döneminde vefat etmiştir. Şifler Abdullah'ı sevmiş ve onun sözüne itibar etmişlerdir. *Sika*, âlim ve az hadis nakletmiş bir ravidir.³⁰⁴

21) Abdullah b. Mürre عبد الله بن مرة: İsmi, Abdullah b. Mürre Hemdânî'dir. Ömer b. Abdülazîz zamanında vefat etmiştir. *Sika* bir ravi olup naklettiği *hadisler salih*dir.³⁰⁵

22) Abdullah b. Müslim عبد الله بن مسلم: İbn Şihâb ez-Zührî'nin kardeşidir. İsmi, Abdullah b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah b. el-Asğar b. Şihâb b. Abdullah el-Hâris b. Zühre'dir. Künyesi, Ebû Muhammed'dir. Abisi ez-Zührî'den önce vefat etmiştir. Annesinin adı ise Bintü Ühbân b. Lu'd b. Urve b. Sahr b. Ya'mur b. Nüfâse b. Adî b. ed-Dîl b. Abdümenât b. Kinâne'dir. Abdullah b. Ömer ve diğer sahabeden hadis nakletmiştir. Abdullah b. Müslim *sika* ve *güvenilir* birisi olup az hadis nakletmiştir.³⁰⁶

23) Abdullah b. Osman عبد الله بن عثمان: İsmi, Abdullah b. Osman b. Huseym'dir. Ebû Ca'fer zamanında vefat etmiştir. *Sika* birisi olup *salih hadisleri* vardır.³⁰⁷

24) Abdullah b. Ömer'in Mevlası Nâfi نافع: Ebreşehr halkından biridir. Künyesi, Ebû Abdullah'tır. Hicri 117 yılında Hişâm b. Abdülmelik zamanında Medine'de vefat etmiştir. Vâkidî ve diğer muhaddisler, Nâfi'nin Ömer b. el-Hattâb'ın mevlası Eslem, Safiyye bt. Ebû Ubeyd, Rubeyyi bt. Mu'avviz, Ebû

³⁰³ İbn Sa'd, VIII, 295.

³⁰⁴ İbn Sa'd, VII, 321-322.

³⁰⁵ İbn Sa'd, VIII, 408.

³⁰⁶ İbn Sa'd, VII, 439.

³⁰⁷ İbn Sa'd, VIII, 49.

Hüreyre, Abdullah b. Ömer'den hadis nakletmiştir. Nâfî, *sika* ve *güvenilir* bir ravi olup çok hadis nakletmiştir.³⁰⁸

25) Abdullah b. Rafi عبد الله بن رافع: İsmi, Abdullah b. Râfî b. Hadîc b. Râfî b. Adî b. Cüşem b. Hârîse b. el-Hâris b. el-Hazrec b. Amr'dır. Annesi, Ca'fer b. Kilâbogullarına mensup Lübnâ bt. Kurre b. Alkame b. Ulâse'dir. Babasından hadis nakletmiş, *sika* ve az hadis nakletmiş birisidir.³⁰⁹

26) Abdullah b. Rafi عبد الله بن رافع: Resûlullah (sav)'ın eşi Ümmü Seleme'nin azatlı mevlasıdır. Ümmü Seleme'den hadis nakletmiştir. Abdullah b. Râfî'den ise Abdullah b. Ebû Yahya, Musa b. Ubeyd, Kudâme b. Musa ve Cârîye b. Ebû İmrân hadis dinleyip nakletmişlerdir. Abdullah, *sika* birisi olup çok hadis nakletmiştir.³¹⁰

27) Abdullah b. Rebî'a عبد الله بن ربيعة: İsmi, Abdullah b. Rebî'a es-Sülemî'dir. Abdullah b. Mes'ûd'dan hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.³¹¹

28) Abdullah b. Reca عبد الله بن رجاء: Künyesi, Ebû İmrân'dır. Topal birisidir. Mekke de vefat etmiştir. Çok hadis nakletmiş *sika* birisidir.³¹²

29) Abdullah b. Sa'îd b. Ebû Hind عبد الله بن سعيد بن أبي هند: Künyesi Ebû Bekir'dir. Benî Fezâre kabilesinden Benî Şahm'ın mevlasıdır. Ca'fer el-Mansûr zamanında hicri 147 senesinde vefat etmiştir. Kendisi el-Kattân'dan hadis naklinde bulunmuştur. Abdullah, *sika*, *güvenilir* ve çok hadis nakletmiş birisidir.³¹³

30) Abdullah b. Sahbere عبد الله بن سخبرة: İsmi, Abdullah b. Sahbere el-Ezdî'dir. Künyesi ise Ebû Ma'mer'dir. Abdullah b. Ziyâd valiliği döneminde Kûfe'de iken vefat etti. Birkaç hadis nakletmiş *sika* birisidir.³¹⁴

31) Abdullah b. Sinân عبد الله بن سنان: İsmi, Abdullah b. Sinân el-Esedî'dir. Huzeymeoğulları'nın kolu olan Esed kabilesine mensuptur. Künyesi Ebû Sinân'dır.

³⁰⁸ İbn Sa'd, VII, 423-424.

³⁰⁹ İbn Sa'd, VII, 252.

³¹⁰ İbn Sa'd, VII, 293.

³¹¹ İbn Sa'd, VIII, 315.

³¹² İbn Sa'd, VIII, 62.

³¹³ İbn Sa'd, VII, 529.

³¹⁴ İbn Sa'd, VIII, 223-224.

Muğîre b. Şu'be, Abdullah b. Mes'ûd Ali b. Ebû Tâlib'den hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.³¹⁵

32) Abdullah b. Şeddâd عبد الله بن شداد: İsmi, Abdullah b. Şeddâd b. Üsâme b. Amr'dır. Annesi, Selmâ bt. Umeys'tir. Abdullah, Hz. Ömer(r.a) ve Hz. Ali(r.a)'den hadis nakletmiştir. Şîî birisi olmakla beraber az hadis nakleden *sika* bir ravidir. Abdullah b. Şeddâd, Düceyl savaşında öldürülmüştür.³¹⁶

33) Abdullah b. Şeddâd عبد الله بن شداد: İsmi, Abdullah b. Şeddâd b. el-Hâd el-Leysî'dir. Haccâc b. Yusuf karşı ayaklanmış ve Düceyl olayında öldürülmüştür. Şîî birisidir. İbn Mes'ûd (r.a.), Hz. Ali (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.)'den hadis nakletmiştir. Çok hadis nakletmiş *sika* ve fakih birisidir.³¹⁷

34) Abdullah b. Ubeyd عبد الله بن عبيد: İsmi, Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr b. Katâde el-Leysî'dir. Hicri 113 senesinde Mekke'de vefat etmiştir. *Salih* ve *sika* birisidir.³¹⁸

35) Abdullah b. Ubeydullah عبد الله بن عبيد الله: İsmi, Abdullah b. Ubeydullah b. Abbas b. Abdülmuttalib b. Hâşim'dir. Annesinin adı ise Ümmü Veled'dir. Abdullah b. Ubeydullah'tan oğlu Hüseyin hadis nakletmiştir. Kendisi sema yöntemi ile Abdullah b. Abbâs'tan hadis nakletmiştir. *Sika* bir ravidir.³¹⁹

36) Abdullah b. Ubeydullah عبد الله بن عبيد الله: İsmi, Abdullah b. Ubeydullah b. Abdullah b. Ebû Müleyke b. Abdullah b. Cüd'ân b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre'dir. Annesinin adı el-Velîd b. Ebû Husayn b. el-Hâris b. mir b. Nevfel b. Abdümenâf kızı Meymûne'dir. Tâif de kadılık görevi yapmıştır. Hicri 117 senesinde Mekke'de vefat etmiştir. Abdullah b. Ubeydullah şu kişilerden hadis nakletmiştir: Abdullah b. Abbâs, Âişe, İbnü'z-Zübeyr ve Ukbe b. el-Hâris. Abdullah çok hadis nakletmiş olup *sika* birisidir.³²⁰

³¹⁵ İbn Sa'd, VIII, 298.

³¹⁶ İbn Sa'd, VII, 64.

³¹⁷ İbn Sa'd, VIII, 246-247.

³¹⁸ İbn Sa'd, VIII, 34.

³¹⁹ İbn Sa'd, VII, 310.

³²⁰ İbn Sa'd, VIII, 33.

37) Abdullah b. Umeyr عبد الله بن عمير: Künyesi Ebû Muhammed'dir. Ümmü'l-Fadl'ın mevlasıdır. Hicri 117 yılında vefat etmiştir. Abdullah, *sika*, *güvenilir* ve az hadis nakletmiş bir ravidir.³²¹

38) Abdullah b. Utbe عبد الله بن عتبة: İsmi, Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd b. Gâfil b. Habîb b. Şemh b. Fâr b. Mahz^m b. Sâhile b. Kâhil b. el-Hâris b. Sa'd b. Hüzeyl'dir. Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Abdullah, Zühre b. Kilaboğulları anlaşmalısıdır. Ömer el-Hattâb'tan hadis rivayet etmiştir. Abdülmelik b. Mervân zamanında vefat etmiştir. Çok hadis nakleden, *fakih* ve *sika* bir ravidir.³²²

39) Abdullah b. Utbe عبد الله بن عتبة: İsmi, Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd el-Hüzelî'dir. Ömer b. Hattâb ve Abdullah b. Mes'ûd'dan hadis nakletmiş *sika* birisidir.³²³

40) Abdullah el-Behî عبد الله البهي: Az sayıda hadis nakletmiş *sika* ve tanınan birisidir.³²⁴

41) Abdurrahman b. Abdullah عبد الرحمن بن عبد الله: İsmi, Abdurrahman b. Abdullah b. Abdurrahman b. Sabit b. Ebû Humeyda b. Amr b. Üheyb b. Huzâfe b. Cümah'dır. Hicri 118 yılında Mekke'de vefat etmiştir. Çok hadis nakletmiş ve *sika* birisidir.³²⁵

42) Abdurrahman b. Abdullah عبد الرحمن بن عبد الله: İsmi, Abdurrahman b. Abdullah b. Ebû Ammâr'dır. Hadis nakletmiş *sika* birisidir.³²⁶

43) Abdurrahman b. Abdullah عبد الرحمن بن عبد الله: İsmi, Abdurrahman b. Abdullah b. Mes'ûd el-Hüzelî'dir. Hz. Ali ve İbn Mes'ûd'dan hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.³²⁷

³²¹ İbn Sa'd, VII, 503.

³²² İbn Sa'd, VII, 62.

³²³ İbn Sa'd, VIII, 240-241.

³²⁴ İbn Sa'd, VIII, 416.

³²⁵ İbn Sa'd, VIII, 32.

³²⁶ İbn Sa'd, VIII, 45.

³²⁷ İbn Sa'd, VIII, 300-301.

44) Abdurrahman b. Atâ : عبد الرحمن بن عطاء : Künyesi, Ebû Muhammed'dir. Azat edilmiş kölelerdendir. Hicri 143 yılında Abdurrahman el-Mansûr zamanında vefat etmiştir. Kendisinden Süleymân b. Bilâl, Dâvûd b. Kays el-Ferrâ, Hişâm b. Sa'd ve İbn Ebû Zi'b hadis nakletmişlerdir. Medine yolu üzerinde Rûme sokağının yanında eş-Şâri'a diye isimlendirilen arazinin sahibidir. Abdurrahman *sika*, *güvenilir* ve az hadis nakletmiş bir zattır.³²⁸

45) Abdurrahman b. Ebû Amre : عبد الرحمن بن ابى عمرة : İsmi, Yüseyr b. Amr b. Mihsan b. Amr b. Atîk b. Amr b. Mebzûl'dür. Annesinin adı ise Hind b. el-Mukavvim b. Abdulmüttalib b. Hâşim b. Abdümenâf b. Kusay b. Kilâb'dır. Aynı zamanda annesi Kureyş kabilesine mensuptur. Abdurrahman sahabî olup Sıffin savaşında Hz. Ali (r.a) taraftarı olarak öldürülmüştür. Osman, Zeyd b. Hâlid el-Cühenî ve Ebû Hüreyre'den hadis nakletmiştir. Çok hadis nakleden *sika* bir zattır.

46) Abdurrahman b. Ebû Nua'm : عبد الرحمن بن ابى نعم : İsmi, Abdurrahman b. Ebû Nua'm Becelî'dir. Künyesi ise Ebû'l-Hakem'dir. *Sika* birisidir.³²⁹

47) Abdurrahman b. el-Hâris : عبد الرحمن بن الحارث : İsmi, Abdurrahman b. el-Hâris b. Abdullah b. Ayyâş b. Ebû Rebî'a b. el-Muğîre b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm'dur. Annesi Ümmü Veled'dir. Abdurrahman, Ebû Ca'fer el-Mansûr zamanında vefat etmiştir. *Sika* ve *güvenilir* bir ravidir.³³⁰

48) Abdurrahman b. el-Kâsım : عبد الرحمن بن القاسم : İsmi, Abdurrahman b. el-Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir es-Sıddîk'tır. Annesinin adı ise Karîbe bt. Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Sıddîk'tır. Abdurrahman'ın künyesi Ebû Muhammed'dir. Ebû Ca'fer el-Mansûr zamanında Medine kadılığı görevini yerine getirmiştir. Abdurrahman b. el-Kâsım Şam'a gelmek için yola çıktığı zaman el-Füdeyn bölgesinde vefat etmiştir. Abdurrahman, *verâ sahibi* bir ravi olup aynı zamanda çok hadis nakletmiştir.³³¹

³²⁸ İbn Sa'd, VII, 516.

³²⁹ İbn Sa'd, VIII, 415.

³³⁰ İbn Sa'd, VII, 483.

³³¹ İbn Sa'd, VII, 452.

49) Abdurrahman b. Harmele el-Eslemî : عبد الرحمن بن حرملة الاسلمى : Benî Mâlik b. Efsâ kabilesine mensuptur. Künyesi Ebû Harmele'dir. Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın isyan ettiği zaman vefat etmiştir. Vâkidî, Abdurrahman'ın *sika*, *güvenilir* ve çok hadis nakleden birisi olduğunu belirtmiştir.³³²

50) Abdurrahman b. Hâtîb : عبد الرحمن بن حاطب : İsmi, Abdurrahman b. Hâtîb b. Ebû Belte'a'dır. Lahm kabilesine mensuptur. Peygamber döneminde dünyaya gelmiş ve Ebû Yahya olarak künyelendirilmiştir. Ömer (r.a)'den hadis nakletmiştir. Abdurrahman, az sayıda hadis nakleden *sika* bir ravidir.³³³

51) Abdurrahman b. Humeyd : عبد الرحمن بن حميد : İsmi, Abdurrahman b. Humeyd b. Abdurrahman b. Avf b. Abduavf b. Abd b. el-Hâris b. Zühre'dir. Annesi ise Ümmü Veled'dir. Ebû Ca'fer zamanında vefat etmiştir. Abdurrahman, babasından el-A'rec, İbrahim b. Abdurrahman b. Avf, Sa'îd b. el-Müseyyeb'ten nakilde bulunmuştur. *Güvenilir* ve *sika* bir ravidir.³³⁴

52) Abdurrahman b. Hürmüz : عبد الرحمن بن هرمز : İsmi, Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec'tir. Muhammed b. Reî'a b. el-Hâris b. Abdülmuttalib'in mevlasıdır. Künyesi, Ebû Dâvûd'dur. Abdurrahman, hicri 117 yılında İskenderiyye de vefat etmiştir. Abdurrahman, Abdullah b. Buhayne, Ebû Hüreyre ve Abdurrahman b. Abdulkârî'den nakilde bulunmuş *sika* birisidir.³³⁵

53) Abdurrahman b. Ka'b : عبد الرحمن بن كعب : İsmi, Abdurrahman b. Ka'b b. Mâlik b. Ebû Ka'b b. el-Kayn b. Ka'b'dır. Annesi ise Ümmü Veled'dir. Abdurrahman'ın künyesi, Ebû'l-Hattâb'dır. Süleyman b. Abdülmelik zamanında vefat etmiştir. *Sika* birisi olup hadis nakletmiştir.³³⁶

54) Abdurrahman b. Sa'îd : عبد الرحمن بن سعيد : İsmi, Abdurrahman b. Sa'îd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl b. Abdüluzza b. Riyâh b. Abdullah b. Kurt b. Rezâh b. Adî b.

³³² İbn Sa'd, VII, 521.

³³³ İbn Sa'd, VII, 68.

³³⁴ İbn Sa'd, VII, 466.

³³⁵ İbn Sa'd, VII, 279.

³³⁶ İbn Sa'd, VII, 269.

Ka'b'dır. Annesi ise Gassân'dan Ümâme bt. Düceyc'dir. Vâkidî, Abdurrahman'ın az hadis naklettiğini ve *sika* bir ravi olduğunu belirtmiştir.³³⁷

55) Abdurrahman b. Sa'îd عبد الرحمن بن سعيد: İsmi, Abdurrahman b. Sa'îd b. Yerbû b. Ankese b. Âmir b. Mahzûm'dur. Ebû Muhammed diye künyelendirilmiştir. Annesi, Ümmü Ubeyd Ervâ bt. Arkâ b. Amr b. Kays b. Süveyd b. Amr'dır. Annesi Ad kabilesine mensuptur. Abdurrahman hadis naklinde *sika* birisi olup hicri 109 senesinde 80 yaşında vefat etmiştir.³³⁸

56) Abdurrahman b. Uveyym عبد الرحمن بن عويم: İsmi, Abdurrahman b. Uveyym b. Sâ'ide b. Âişe b. en-Nu'mân Zeyd b. Ümeyye'dir. Annesi hakkında net bilgi mevcut değildir. Hz. Peygamber (s.a.s) zamanında doğmuştur. Velîd b. Abdülmelik döneminde Medine'de vefat etmiştir. Abdurrahman b. Uveyym az hadis nakleden *sika* bir zattır.³³⁹

57) Abdurrahman b. Yezîd عبد الرحمن بن يزيد: İsmi, Abdurrahman b. Yezîd b. Câriye b. Âmir b. Mücemmi' b. el-Attâf b. Dubay'a b. Zeyd b. Mâlik b. Avf b. Amr'dır. Evs kabilesine mensup bir kişidir. Ebû Muhammed diye künyelendirilmiştir. Annesinin adı ise Cemîle bt. Sâbit b. Ebü'l-Aklah b. İsme b. Mâlik b. Eme b. Dubay'a b. Zeyd'dir. Abdurrahman Peygamber(sav) zamanında doğmuştur. Ömer b. Abdülazîz'in hilafeti döneminde Medine valiliği görevini yürütmüştür. 93 senesinde Velîd b. Abdülmelik zamanında Medine'de vefat etmiştir. Ömer (r.a.)'den hadis nakletmiş olup az hadis rivayet eden *sika* bir zattır.³⁴⁰

58) Abdurrahman b. Yezîd عبد الرحمن بن يزيد: Adı, Abdurrahman b. Yezîd b. Kays b. Abdullah b. Mâlik b. Alkame b. Selâmân b. Kehl b. Bekir b. Avf b. en-Neha'dır. Mezhic kabilesine mensuptur. Künyesi Ebû Bekir'dir. Haccâc b. Yusuf zamanında Cemâcim savaşından önce Kûfe'de vefat etmiştir. Hz. Ömer (r.a.) ve İbn Mes'ûd (r.a.)'dan hadis nakletmiş *sika* birisidir.³⁴¹

³³⁷ İbn Sa'd, VII, 56.

³³⁸ İbn Sa'd, VII, 149.

³³⁹ İbn Sa'd, VII, 81.

³⁴⁰ İbn Sa'd, VII, 86.

³⁴¹ İbn Sa'd, VIII, 242.

59) Abdülazîz b. Abdullah: İsmi, Abdülazîz b. Abdullah Ebû Seleme el-Mâcişûn'dur. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Hüdeyr et-Teymî kabilesinin mevlasıdır. Hicri 14 yılında el-Mehdî zamanında Bağdat'ta vefat etti. Cenazesi Kureyş mezarlığında medfundur. Abdülazîz *sika*, *güvenilir* ve çok hadis nakletmiş birisidir.³⁴²

60) Abdülazîz b. Mervân عبد العزيز بن مروان : İsmi, Abdülazîz b. Mervân b. el-Hakem b. Ebû'l Âs b. Ümeyye b. Abdüşems'dir. Künyesi Ebû'l-Asbağ'dır. Annesi, Kelb kabilesine mensup olup ismi, Leylâ bt. Zebbân b. el-Asbâg b. Amr b. Sa'lebe b. el-Hâris b. Hısn b. Damdan b. Adî b. Cenâb'dır. Mısır'da Cemâziyelevvel ayında 85 yılında vefat etti. Abdülazîz çok hadis nakletmiş *sika* birisi olup Ebû Hüreyre'den hadis nakletmiştir.³⁴³

61) Abdülhakîm b. Abdullah عبد الحكيم بن عبد الله : İsmi, Abdülhakîm b. Abdullah b. Ebû Ferve'dir. Künyesi ise Ebû Abdullah'tır. Hicri 154 yılında Ebû Ca'fer zamanında vefat etmiştir. Kendisinden Yahya b. Sa'îd el-Ensârî ve Vâkıdî hadis nakletmiştir. Abdülhakîm, *sika*, *güvenilir* ve az hadis nakletmiş birisidir.³⁴⁴

62) Abdülmelik b. Abdülazîz عبد الملك بن عبد العزيز : İsmi, Abdülmelik b. Abdülazîz b. Cüreyc'dir. Künyesi, Ebû'l-Velîd'dir. Cübeyr'in kızı Ümmü Habîb'in kölesidir. Hicri 150 yılında 76 yaşındayken Zilhicce ayında vefat etti. Çok hadis nakleden *sika* birisidir.³⁴⁵

63) Abdülmelik b. Ebû Bekir عبد الملك بن ابي بكر : İsmi, Abdülmelik b. Ebû Bekir b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm b. El-Muğîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm'dur. Annesinin adı Sâre bt. Hişâm b. el-Velîd b. el-Muğîre b. Ömer b. Mahzûm'dur. Abdülmelik b. Ebû Bekir, Hişâm b. Abdülmelik zamanında vefat etmiştir. *Sika* ve *güvenilir* birisi olup kendisinden sonra gelen raviler Abdülmelik'ten hadisler nakletmiştir. Aynı zamanda eli açık ve cömert bir kişiliğe sahip birisidir.³⁴⁶

³⁴² İbn Sa'd, VII, 593.

³⁴³ İbn Sa'd, VII, 232-233.

³⁴⁴ İbn Sa'd, VII, 524.

³⁴⁵ İbn Sa'd, VIII, 53-54.

³⁴⁶ İbn Sa'd, VII, 448.

64) Abdülmelik b. Ebû Süleyman عبد الملك بن ابر سليمان: İsmi, Abdülmelik b. Ebû Süleyman el-Azremî el-Fezârî'dir. Azrem kabilesinin mevlasıdır. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Hicri 145 senesinde Ebû Ca'fer zamanında vefat etmiştir. *Sika, me'mûn* ve *sebt* bir ravidir.³⁴⁷

65) Abdülmelik b. Meysere عبد الملك بن ميسرة: İsmi, Abdülmelik b. Meysere Zerrâd'dır. Hilâl b. Âmiroğulları'nın mevlasıdır. Hâlid b. Abdullah Kasrî zamanında Kûfe de vefat etti. *Sika* birisidir.³⁴⁸

66) Abdürrabbih b. Sa'îd عبد ربه سعيد: İsmi, Abdürrabbih b. Sa'îd b. Kays b. Amr b. Sehl'dir. Annesi ise Ümmü Veled'dir. Abdürrabbih hicri 139 yılında vefat etmiştir. *Sika* ve güvenilir bir ravi olup çok hadis nakletmiştir.³⁴⁹

67) Âbis b. Rebî'a عابس بن ربيعة: İsmi, âbis b. Rebî'a en-Naha'î'dir. Mezhic kabilesine mensup birisidir. Hz. Ali (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.)'den hadis nakletmiş *sika* birisidir.³⁵⁰

68) Ahmed b. Muhammed احمد بن محمد: İsmi, Ahmed b. Muhammed b. el-Velîd el-Ezrakî'dir. Çok hadis nakletmiş *sika* birisidir.³⁵¹

69) Alâ b. Abdurrahman العلاء بن عبد الرحمن: İsmi, el-Alâ b. Abdurrahman b. Ya'kûb'dur. El-Harika'nın mevlasıdır. Ebû Ca'fer zamanında vefat etmiştir. Vâkidî, el-Âla'nın Medine'de meşhur bir hadis yazılı sahifesi olduğunu belirtmiştir. *Sika, güvenilir* ve çok hadis nakleden bir zattır.³⁵²

70) Alâ b. el-Müseyyeb العلاء بن المسيب: İsmi, Alâ b. el-Müseyyeb b. Râfi Esedî'dir. *Sika* birisidir.

71) Ali b. Abdullah علي بن عبد الله: İsmi, Ali b. Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib b. Hâşim b. Abdümenâf b. Kusay'dır. Annesi ise Zür'a bt. Mişrah b. Ma'dîkerib b. Velî'a b. Şürahbîl b. Mu'âviye b. Hucr el-Kırd b. el-Hâris el-Vellâde

³⁴⁷ İbn Sa'd, VIII, 469.

³⁴⁸ İbn Sa'd, VIII, 436-437.

³⁴⁹ İbn Sa'd, VII, 518.

³⁵⁰ İbn Sa'd, VIII, 243.

³⁵¹ İbn Sa'd, VIII, 63.

³⁵² İbn Sa'd, VII, 514.

b. Amr b. Mu'âviye b. el-Hâris b. Mu'âviye b. Sevr b. Muratti b. Sevr'dir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Kinde kabilesine mensuptur. Ali b. Ebû Tâlib'in öldürüldüğü zaman dünyaya gelmiştir. Hicri 118 senesinde vefat etmiştir. Ali b. Abdullah, Abdullah b. Tâvus'tan hadis nakletmiştir. Az hadis nakletmiş ve *sika* birisidir.³⁵³

72) Ali b. Hüseyin :على بن الحسين Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib b. Abdülmuttalib b. Hâşim'dir. Annesinin ismi Gazâle olup Ümmü Veled'dir. Ebû Muhammed olarak künyelenmiştir. Ali b. Hüseyin vefatı konusunda 92, 94 ve 96 senelerinde vefat ettiğine dair üç farklı nakil mevcuttur. Ali b. Hüseyin, Ebû Ca'fer ve Câbir b. Abdullah'tan nakilde bulunmuştur. Çok hadis nakleden *güvenilir* bir ravidir.³⁵⁴

73) Ali b. Rebî'a :على بن ربيعة İsmi, Ali b. Rebî'a Ezdî'dir. Vâlibeoğullarına mensup birisidir. Hz Ali (r.a.), Zeyd b. Erkâm ve İbn Ömer'den hadis nakletmiş *sika* ve *tanınan* birisidir.³⁵⁵

74) Alkame b. Kays :علقمة بن قيس İsmi, Alkame b. Kays b. Abdullah b. Mâlik b. Alkame b. Selâmân b. Kehl b. Bekir b. Avf b. en-Neha'dır. Künyesi Ebû Şibl'dir. Mezhic kabilesine mensup birisidir. Kendisi, Hz Ali (r.a.) Hz. Osman (r.a.), Hz. Ömer (r.a), Ebü'd-Derdâ, Ebû Mes'ûd, Selmân, Huzeyfe ve Abdullah b. Mes'ûd'dan hadis nakletmiştir. Hicri 62 senesinde Kûfe'de vefat etti. Çok hadis nakletmiş *sika* birisidir.³⁵⁶

75) Alkame b. Vâil :علقمة بن وائل : *Sika* birisidir.³⁵⁷

76) Alkame b. Vakkâs :علقمة بن وقاص İsmi, Alkame b. Vakkâs b. Mihsan b. Kelede b. Abdüyâlîl b. Tarîf b. Utvâre b. Âmir b. Leys b. Bekir b. Abdümenât b. Kinâne'dir. Medine'de Abdülmelik b. Mervan zamanında vefat etmiştir. Hz. Ömer (r.a)'den hadis nakletmiştir. Az hadis rivayet etmiş *sika* birisidir.³⁵⁸

³⁵³ İbn Sa'd, VII, 307-309.

³⁵⁴ İbn Sa'd, VII, 209-219.

³⁵⁵ İbn Sa'd, VIII, 345.

³⁵⁶ İbn Sa'd, VIII, 207-213.

³⁵⁷ İbn Sa'd, VIII, 430.

³⁵⁸ İbn Sa'd, VII, 64.

el-Hâris b. Cemmâz'dır. Amr Hazrec kabilesine mensuptur. Amr b. Süleyym Ömer (r.a) Ebû Katâde ve Ebû Humeyd'den hadis nakletmiştir. Az hadis nakleden *sika* bir ravidir.³⁶⁴

83) Amr b. Utbe عمرو بن عتبة : İsmi, Amr b. Utbe b. Ferkad es-Sülemî'dir. İbn Mes'ûd'dan hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.³⁶⁵

84) Amr b. Yahya عمرو بن يحيى : İsmi, Amr b. Yahya b. Imâre b. Ebû Hasan b. Abdumr b. Kays b. Muharris b. el-Hâris b. Sa'lebe b. Mâzin b. en-Neccâr'dır. Annesinin adı ise, Ümmü'n-Nu'mân bt. Ebû Hanne b. Gaziyye b. Amr b. Atıyye b. Hansâ b. Mebzûl'dur. Amr b. Yahya, *sika*, *güvenilir* ve çok hadis nakleden bir ravidir.³⁶⁶

85) Âsım b. Damre عاصم بن ضمرة : İsmi, Âsım b. Damre es-Selûlî'dir. Kaysü Aylân kabilesine mensup birisidir. Bişr b. Mervân zamanında Kûfe'de vefat etti. Ali b. Ebû Tâlib'den hadis nakletmiş *sika* birisidir.³⁶⁷

86) Âsım b. Ebü'n-Necûd عاصم بن ابى النجود : İsmi, Âsım b. Ebü'n-Necûd Esedî'dir. Benî Cezîme b. Mâlik b. Nasr b. Kuâyyn b. Esed'in mevlasıdır. Künyesi Ebû Bekir'dir. *Sika* birisi olup rivayetlerde hata yapmıştır.³⁶⁸

87) Âsım b. Küleyb عاصم بن كليب : İsmi, Âsım b. Küleyb b. Şihâb Cermî'dir. *Sika* birisi olup *hadisleri delil olarak kullanmıştır*.³⁶⁹

88) Âsım b. Ömer عاصم بن عمر : İsmi, Âsım b. Ömer b. Katâde b. en-Nu'mân b. Zeyd b. Âmir b. Sevâd b. Ka'b'dır. Annesi, Benî Zafer'in mütteliklerinden Benî Selâmân b. Sa'd Hüzeym b. Kudâ'a'dan Ümmü'l-Hâris bt. Sinân b. Amr b. Talk b. Amr'dır. 120 yılında Hişâm b. Abdülmelik zamanında Medine'de vefat etmiştir.

³⁶⁴ İbn Sa'd, VII, 75.

³⁶⁵ İbn Sa'd, VIII, 326.

³⁶⁶ İbn Sa'd, VII, 496.

³⁶⁷ İbn Sa'd, VIII, 342.

³⁶⁸ İbn Sa'd, VIII, 438-439.

³⁶⁹ İbn Sa'd, VIII, 460.

Âsım, hadis ilmindeki rivayetlere ve siyer ilmine dair bilgisi olan sika birisidir. Âsım'dan Muhammed b. İshâk hadis nakletmiştir.³⁷⁰

89) Atâ b. Ebû Rebâh عطاء بن ابي رباح: İsmi, Eslem'dir. Ebû Meysere b. Ebû Huseym el-Fihri'nin mevlasıdır. Atâ, Yemenlidir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Hicri 115 yılında 83 yaşındayken Mekke de vefat etmiştir. Çok hadis nakletmiş ve *sika*, *fakih* ve *âlim* birisidir.³⁷¹

90) Atâ b. Yesâr عطاء بن يسار: Bu kişi, Resullulah(sav)'ın eşi Meymûne bt. El-Hâris el-Hilâliyye'nin mevladır. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Vefatı konusunda iki farklı görüş vardır. İbn Sa'd ve hocası Vâkidî, Atâ b. Yesâr'ın 103 yılında 84 yaşında vefat ettiğini aktarırken başka bir nakilde ise 94 senesinde vefat ettiği rivayet edilmiştir. Atâ b. Yesâr, Übey b. Ka'b, Abdullah b. Me'sud, Havvât b. Cübeyr, Ebû Eyyûb el-Ensârî, el-Leysi, er-Râfî, Abdullah b. Selâm, Zeyd b. Hâlid el-Cüheni, Ebû Hüreyre, Ebû Sa'îd el-Hudrî, İbn Ömer, Âişe, Meymûne, Ebû Mâlik el-Eşca'î, Abdullah b. Abbâs, Ka'bû'l-Ahbar ve Ebû Abdullah es-Sunâbihî'den hadis nakletmiştir. Atâ, çok nakilde bulunan *sika* bir zattır.³⁷²

91) Atıyye b. Sa'd عطية بن سعد: İsmi, Atıyye b. Sa'd b. Cünâde Avfî'dir. Künyesi Ebû'l-Hasan'dır. Kays kabilesinin Cedîle koluna mensup birisidir. *Sika* birisidir. Naklettiği hadisler *salihu'l-hadistir*.³⁷³

92) Avn b. Abdullah عون بن عبد الله: Avn b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd Hüzeli'dir. *Sika* birisi olup rivayet ettiği hadisler *mürsel*'dir.³⁷⁴

93) Beredân b. Ebû'n-Nadr بردان بن ابي النضر: İsmi, İbrahim b. Sâlim'dir. Künyesi, Ebû İshâk'tır. Beredân Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer et-Teymi'nin mevlasıdır. Hicri 153 yılında 74 yaşında iken vefat etmiştir. Beredân, Sa'îd b. el-Müseyyeb'den nakilde bulunmuştur. *Sika* ve *güvenilir* birisidir.³⁷⁵

³⁷⁰ İbn Sa'd, VII, 415-416.

³⁷¹ İbn Sa'd, VIII, 29-31.

³⁷² İbn Sa'd, VII, 171-172.

³⁷³ İbn Sa'd, VIII, 421.

³⁷⁴ İbn Sa'd, VIII, 430.

³⁷⁵ İbn Sa'd, VII, 553.

94) Bükeyr b. Abdullah بکیر بن عبد الله: İsmi, Bükeyr b. Abdullah el-Eşec'dir. Künyesi Ebû Abdullah'tır. el-Münevver b. Mahreme ez-Zührî'nin mevlasıdır. Hicri 127 yılında Medine de vefat etmiştir. Oğlu Mahreme ve ed-Dahhâk Bükeyr'den hadis nakletmiştir. Bükeyr, *sika*, *güvenilir* ve çok hadis nakleden birisidir.³⁷⁶

95) Bükeyr b. Âmir بکیر بن عامر: İsmi, Bükeyr b. âmir el-Becelî'dir. Künyesi ise Ebû İsmail'dir. *Sika* bir ravidir.³⁷⁷

96) Bükeyr b. Utayk بکیر بن عتيق: *Sika* birisidir.³⁷⁸

97) Büsr b. Sa'id بسر بن سعيد: İbnü'l-Hadramî'nin mevlasıdır. İsmi Büsr b. Sa'id'dir. 78 yaşında iken Ömer b. Abdülazîz halifeliği zamanında Medine'de ikamet ederken vefat etmiştir. Büsr b. Sa'id, Ebû Vakkâs, Abdullah b. Üneys, Zeyd b. Sâbit, Ebû Hüryre, Ebû Sa'id el-Hudrî ve Ubeydullah b. el-Havlanî'den hadis nakletmiştir. Büsr *muttaki*, *âbid*, *zâhid* ve *sika* birisidir.³⁷⁹

98) Ca'fer b. Amr جعفر بن عمرو: İsmi, Ca'fer b. Amr b. Ümeyye b. Huveylid b. Abdullah b. İyâs b. Abdünâşire b. Ka'b b. Cüdey b. Damre b. Bekir b. Abdümenât b. Kinâne'dir. Abdülmelik b. Mervân'ın sütkardeşidir. Vâkidî; Ca'fer'in, Velîd b. Abdülmelik hilafeti döneminde vefat ettiğini, babasından hadis rivayetinde bulunudğunu ve kendisinden Zührî'nin hadis naklettiğini söylemektedir. *Sika* birisidir.³⁸⁰

99) Dâvûd b. Ebû Âsım داود بن ابي عاصم: İsmi, Dâvûd b. Ebû Âsım es-Sekafî'dir. Az hadis nakletmiş *sika* birisidir.³⁸¹

100) Dâvûd b. el-Husayn داود بن الحسين: Künyesi, Ebû Süleymân'dır. Amr b. Osman b. Affân b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye'nin mevlasıdır. 72 yaşındayken hicri 135 yılında Medine de vefat etmiştir. Dâvûd, İbn Ebû Ahmed'in mevlası Ebû Süfyân'dan, Abdurrahman b. el-A'rec ve İkrime'den nakilde bulunmuştur.

³⁷⁶ İbn Sa'd, VII, 504.

³⁷⁷ İbn Sa'd, VIII, 481.

³⁷⁸ İbn Sa'd, VIII, 466.

³⁷⁹ İbn Sa'd, VII, 277-278.

³⁸⁰ İbn Sa'd, VII, 243-244.

³⁸¹ İbn Sa'd, VIII, 49.

Kendisinden ise Mâlik b. Enes hadis nakletmiştir. Dâvûd *sika* ve *güvenilir* birisidir.³⁸²

101) Dâvûd b. Kays el-Ferrâ داود بن قيس : İsmi, Dâvûd b. Kays el-Ferrâ'dır. Kendisine Debbâğ (derici) de denilmiştir. Künyesi Ebû Süleymân'dır. Ebû Ca'fer zamanında Medine de iken vefat etti. Kureyş kabilesinin mevlasıdır. Abdullah b. Mesleme b. Ka'neb el-Hârisî, Dâvûd gibi faziletli bir kimse görmediğini belirtmiştir. Dâvûd'dan *sika*, *güvenilir* ve kendisinden hadis nakledilmiş birisidir.³⁸³

102) Ebân b. Osman ابان بن عثمان : İsmi, Ebân b. Osman b. Affân b. Ebû'l-Âs b. Ümeyye b. Abdüşems'dir. Annesi, Ümmü Amr bt. Cündüb b. Amr'dır. Abdülmelik b. Mervan zamanında yedi sene Medine valiliği görevini yapmıştır. Vâkidî Ebân b. Osman'ın vefatından bir yıl önce felç geçirdiğini ve Yezîd b. Abdülmelik zamanında Medine'de vefat ettiğini belirtmiştir. Babasından hadis nakletmiş olup *sika* bir ravidir.³⁸⁴

103) Ebû Abdullah el-Faişî ابو عبد الله الفائشي : Hemdân kabilesine mensup birisidir. Sa'd b. Ubâde ve Huzeife'den nakilde bulunmuş *sika* birisidir.³⁸⁵

104) Ebû Abdurrahman el-Mukri ابو عبد الرحمن المقرئ : İsmi, Abdullah b. Yezîd'dir. Hicri 123 senesinde Recep ayında Mekke de vefat etmiştir. Çok hadis nakletmiş *sika* birisidir.³⁸⁶

105) Ebû Abdurrahman es-Sülemî ابو عبد الرحمن السلمى : İsmi, Abdullah b. Habîb'dir. Hz. Osman, Hz. Ali ve İbn Mesûd'dan hadis nakletmiştir. Abdülmelik b. Mervân zamanında Kûfe'de vefat etmiştir. Çok hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.³⁸⁷

106) Ebû Adullah el-Karrâz ابو عبد الله القراط : İsmi, Ebû Abdullah el-Karrâz'dır. Ebû Hüreyre, Sa'd b. Ebû Vakkâs'dan hadis nakletmiş birisidir. Az hadis nakleden *sika* bir ravidir.³⁸⁸

³⁸² İbn Sa'd, VII, 508.

³⁸³ İbn Sa'd, VII, 554.

³⁸⁴ İbn Sa'd, VII, 150-151.

³⁸⁵ İbn Sa'd, VIII, 334.

³⁸⁶ İbn Sa'd, VIII, 62.

³⁸⁷ İbn Sa'd, VIII, 291-295.

107) Ebû Alkame el-Fervî : إِبْرَاهِيمُ الْقَمَّةُ الْفَرَوِيُّ : İsmi, Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Ebû Ferve'dir. Hz. Osman'nın ailesinin mevlasıdır. Medine ikamet ederken hicri 189 yılında vefat etmiştir. Ebû Alkame, Nâfî, Sa'îd b. Ebû Sa'îd el-Makburî ve es-Salt b. Zübeyde'den hadis nakletmiştir. İbn Sa'd, Ebû Alkame ile görüştüğünü ifade eder. *Sika, güvenilir* ve az hadis nakletmiş birisidir.³⁸⁹

108) Ebû Ammâr el-Faişî : إِبْرَاهِيمُ عَمَارُ الْفَائِشِيِّ : Hemdân kabilesine mensuptur. Sa'd b. Ubâde ve Huzeyfe'den hadis nakletmiş *sika* birisidir.³⁹⁰

109) Ebû Amr eş-Şeybânî : إِبْرَاهِيمُ عَمْرُو الشَّيْبَانِيِّ : İsmi, Sa'd b. İyâs'dır. Kendisi, Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Huzeyfe ve Ebû Mes'ûd el-Ensârî'den hadis nakletmiştir. Hadis nakletmiş *sika* birisidir.³⁹¹

110) Ebû Atıyye el-Vâdi'î : إِبْرَاهِيمُ عَطِيَّةُ الْوَادِعِيِّ : İsmi, Mâlik b. Âmir'dir. Hemdân kabilesine mensuptur. Mus'ab b. Zübeyr'in vali olduğu zamanda Kûfe'de vefat etmiştir. Hz. Ömer ve İbn Mes'ûd'dan hadis nakletmiş *sika* birisidir.³⁹²

111) Ebû Bekir b. Abdurrahim : إِبْرَاهِيمُ بَكْرُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ : İsmi, Ebû Bekir b. Abdurrahman b. el-Hişâm b. el-Muğîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm'dur. Annesinin adı ise Fâhite bt. İnebe b. Süheyl b. Amr b. Abdüşems b. Abdüvüd b. Nadr b. Mâlik b. Hısl b. Âmir b. Lüey'ir. Kendi ismi ile künyelendirilmiştir. Ebû Bekir, Ömer döneminde zamanında dünyaya gelmiştir. Çok ibadet ve fazilet sahibi olduğundan dolayı kendisine Kureyş'in râhibi denilmiştir. Medinede ikamet ederken 94 senesinde vefat etmiştir. Ebû Bekir, Ümmü Seleme, Âişe Ebû Mes'ûd el-Ensârî'den hadis nakletmiştir. Çok hadis nakleden *sika, âlim, akıllı, yüce ahlak sahibi* ve cömert bir zattır.³⁹³

112) Ebû Bekir b. el-Münkedir : إِبْرَاهِيمُ بَكْرُ بْنُ الْمُنْكَدَرِ : İsmi, Ebû Bekir b. el-Münkedir b. Abdullah b. el-Hüdeyr b. Abdüluzzâ b. Âmir b. el-Hâris b. Hârise b.

³⁸⁸ İbn Sa'd, VII, 280.

³⁸⁹ İbn Sa'd, VII, 602.

³⁹⁰ İbn Sa'd, VIII, 334.

³⁹¹ İbn Sa'd, VIII, 224.

³⁹² İbn Sa'd, VIII, 241.

³⁹³ İbn Sa'd, VII, 205-207.

Sa'd b. Teym b. Mürre'dir. Ümmü Muhammed ve Ümmü Ömer olmak üzere iki künye ile tanınmıştır. Annesi Ümmü Veled'dir. Vâkidî, Ebû Bekir b. el-Münkedir'in *sika* ve *güvenilir* birisi olduğunu ve az hadis naklettiğini belirtmiştir.³⁹⁴

113) Ebû Bekir b. Muhammed أبو بكر بن محمد: İsmi, Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm b. Zeyd b. Levzân b. Amr b. Abduavf b. Ganm b. Mâlik b. en-Neccâr'dır. Annesinin adı ise Benî Mâlik b. en-Neccâr'dan Kebşe bt. Abdurrahman b. Sa'd b. Zûrâre b. Udes'tir. Ebû Bekir, Ensâr'dan Hazrec kabilesine mensuptur. Medine'de ikamet ederken 120 yılında 84 yaşında Hişâm b. Abdülmelik zamanında vefat etmiştir. Hz. Ebû Bekir'den çok nakilde bulunmuş *güvenilir* ve *sika* bir ravidir.³⁹⁵

114) Ebu Bekir b. Ubeydullah أبو بكر بن عبيد الله: İsmi, Ebû Bekir b. Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb b. Nüfeyl b. Abdüluzzâ b. Riyâh b. Abdullah b. Kurt b. Rezâh b. Adî b. Ka'b'dır. Annesinin adı ise Âişe bt. Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Sıddîk'tir. Ebû Bekir b. Ubeydullah, Abdullah b. Ömer'den hadis nakletmiştir. Kendisinden ez-Zührî hadis nakletmiştir. Ebû Bekir az hadis nakleden *sika* bir ravidir.³⁹⁶

115) Ebû Ca'fer el-Kâri أبو جعفر القارئ: Abdullah b. Ayyâş b. Ebû Rebî'a el-Mahzûmî'nin mevlasıdır. İsmi, Yezîd b. el-Ka'kâ'dır. Kur'ân tilavetinde Medinelilerin imamı olduğundan dolayı kendisine el-Kâri (okuyucu) denilmiştir. Mervân b. Muhammed zamanında vefat etmiştir. Ebû Ca'fer, Ebû Hüreyre ve İbn Ömer'den hadis rivayet etmiş olup *sika* ve *güvenilir* birisidir. Az hadis nakletmiştir.³⁹⁷

116) Ebû Ca'fer Muhammed أبو جعفر محمد: İsmi, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ebû Tâlib b. Abdülmuttalib'tir. Annesinin adı ise Ümmü Abdullah bt. Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib'dir. Vefatı konusunda farklı nakiller vardır. Bunlardan ilki 117 senesinde bir diğer rivayette ise 118 ve 114 senesinde vefat ettiği

³⁹⁴ İbn Sa'd, VII, 445-446.

³⁹⁵ İbn Sa'd, VII, 414-415.

³⁹⁶ İbn Sa'd, VII, 455.

³⁹⁷ İbn Sa'd, VII, 426.

nakledilmiştir. *Sika* bir ravidir. Ancak kendisinden önemli raviler hadis aktarmamışlardır.³⁹⁸

117) Ebû Damre : إِبْنُ دَمْرَةَ : İsmi, Enes b. İyad el-Leysi'dir. Leys kabilesine mensup birisidir. Çok hadis nakletmiş *sika* ve *güvenilir* birisidir.³⁹⁹

118) Ebû Hayyân Teymî : إِبْنُ حَيَّانَ التَّيْمِيُّ : İsmi, Yahya b. Sa'îd'dir. *Sika* ve *salihu'l-hadis* bir ravidir.⁴⁰⁰

119) Ebû Hâzim Eşca'î : إِبْنُ حَازِمٍ الْأَشْجَعِيُّ : İsmi, Selmân'dır. Azze Eşce'yye'nin mevlasıdır. Ömer b. Abdülazîz zamanında vefat etmiştir. Ebû Hüreyre'den hadis nakletmiş *sika* birisi olup naklettiği hadisler *salih hadistir*.⁴⁰¹

120) Ebû Hâzim : إِبْنُ حَازِمٍ : İsmi, Seleme b. Dînâr'dır. Beî Leys b. Bekir b. Abdümenât b. Kinâne kabilesinden Benî Şic'in mevlasıdır. Kıssa anlatan birisidir. Hicri 140 yılında Ebû Ca'fer zamanında vefat etmiştir. Ebû Hazm *sika*, güvenilir ve çok hadis nakleden birisidir.⁴⁰²

121) Ebû Kurre : إِبْنُ كُرَّةٍ : Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm b. el-Muğîre el-Mahzûmî'nin mevlasıdır. Naklettiği hadisler az olmakla birlikte *sika* ravi olarak vasıflandırılmıştır.⁴⁰³

122) Ebû Ma'bed : إِبْنُ مَعْبِدٍ : İsmi, Nâfîz'dır. Abdullah b. el-Abbâs'ın mevlasıdır. Vâkidî, Nâfîz hakkında şu önemli bilgileri aktarmıştır: hicri 104 senesinde Yezîd b. Abdülmelik zamanında Medine de vefat etmiştir. Ayrıca *hasenü'l-hadis* ve *sika* bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁴

123) Ebû Mürre : إِبْنُ مُرَّةٍ : Vâkidî, Ebû Mürre'nin ilkinde Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hâni'nin mevlası olduğunu daha sonrasında Akîl b. Ebû Tâlib'in mevlası olmuş ve velayeti bu kişiye nispet edilmiştir. Osmân b. Affân, Ebû Hüreyre ve Ebû

³⁹⁸ İbn Sa'd, VII, 315-318.

³⁹⁹ İbn Sa'd, VII, 614.

⁴⁰⁰ İbn Sa'd, VIII, 472.

⁴⁰¹ İbn Sa'd, VIII, 411.

⁴⁰² İbn Sa'd, VII, 515.

⁴⁰³ İbn Sa'd, VII, 12.

⁴⁰⁴ İbn Sa'd, VII, 289.

Vâkıd el-Leysî'den nakilde bulunmuştur. Ebû Mürre az hadis nakleden *sika* bir zattır.⁴⁰⁵

124) Ebû Sa'îd el-Makburî ابوسعید المکبری: İsmi, Ebû Sa'îd el-Makburî Keysân'dır. Leys b. Bekir b. Abdümenât b. Kinâneoğulları'nın mevlasıdır. Kendisine Makburî denmesinin sebebi evinin kabristana yakın olmasıdır. Vefatı konusunda iki farklı görüş vardır. Bu görüşlerden ilkinde Makburî'nin Velîd b. Abdülmelik zamanında Medine'de vefat ettiği'dir. İkinci görüşte ise Ömer b. Abdülazîz döneminde hicri 100 senesinde vefat ettiği'dir. Vâkidî, Makburî'nin Ömer ve Ebû Sa'îd'den hadis naklettiğini belirterek *sika* ve çok hadis nakleden birisi olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁶

125) Ebû Sâlih es-Semmân ابو صالح السمان: Gatafân kabilesinin mevlasıdır. İsmi, Zekvândır. Hicri, 101 yılında Medine de vefat etmiştir. Ebû Sâlih'ten Medine'den Abdullah b. Dînâr, el-Ka'ka b. el-Hakîm, Zeyd b. Eslem ve Sümeiyy rivayette bulunmuştur. Kûfe'den ise el-Hakem, Âsım b. Ebû'l-Necûd ve Süleyman b. A'meş hadis nakletmiştir. Ebû Sâlih, çok hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁴⁰⁷

126) Ebû Sâlih Hanefî ابو صالح الحنفی: İsmi, Abdurrahman b. Kays'tır. Hanîfe kabilesine mensup birisidir. Az sayıda hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁴⁰⁸

127) Ebû Sâlih Semmân ابو صالح السمان: İsmi, Zekvân'dır. Kays kabilesine mensup Cüveyriye'ninn mevlası Ebû Süheyl b. Ebû Sâlih'tir. Medine halkından birisidir. Kûfe ehlinde Ebû Sâlih Hakem b. Uteybe, Âsım b. Ebû'n-Necûd ve A'meşten; Medine halkından ise Abdullah b. Dînâr, Zeyd b. Eslem ve Ka'ka b. Hâkîm ve Ali b. Ebû Tâlib'den hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁴⁰⁹

128) Ebû Seleme b. Abdurrahman ابو سلمة عبد الرحمن: Ebû Seleme b. Abdurrahman'ın annesinin adı ise Tumâdır. Annesi Kudâ'a'nın Kelb koluna mensuptur. Ebû Seleme olarak künyelendirilmiştir. Mu'âviye döneminde Medine

⁴⁰⁵ İbn Sa'd, VII, 175.

⁴⁰⁶ İbn Sa'd, VII, 88.

⁴⁰⁷ İbn Sa'd, VII, 296-297.

⁴⁰⁸ İbn Sa'd, VIII, 346.

⁴⁰⁹ İbn Sa'd, VIII, 346.

kadısı olarak görev yapmıştır. Medine’de ikamet ederken Velîd b. Abdülmelik zamanında 94 senesinde 72 yaşında vefat etmiştir. İbn Sa’d, Ebû Seleme’nin babası, Zeyd b. Sâbit, Câbir b. Abdullah, Ebû Hüreyre, İbn Ömer, Abdullah b. Amr, İbn Abbâs, Âişe ve Ümmü Seleme’den ve birçok sahabeden hadis nakletmiştir. Çok hadis nakleden *sika* ve *fakih* birisidir.⁴¹⁰

129) Ebû Sinân Dırâr b. Mürre :ابو سنان ضرار بن مرة İsmi, Ebû Sinân Dırâr b. Mürre Şeybânî’dir. *Sika* ve *me’mûn* birisidir.⁴¹¹

130) Ebû Süfyân :ابو سفیان Abdullah b. Ebû Ahmed b. Cahş’ın mevlasıdır. Ebû Sa’îd el-Hudrî den hadis nakletmiştir. Az sayıda hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁴¹²

131) Ebû Tıvâle :ابو طوالة İsmi, Abdullah b. Abdurrahman b. Ma’mur b. Hazm b. Zeyd b. Levzân b. Amr b. Abd b. Avf b. Ganm b. Mâlik b. en-Neccâr’dır. Ömer b. Abdülazîz Medine valisi olduğu dönemde Ebû Tıvâle de Medine’de kadı olarak görev yapmıştır. Emevî devletinin sonu ve Abbâsî devletinin kurulduğu zaman diliminde vefat etmiştir. Ebû Tıvâle, Enes b. Mâlik’ten hadis nakletmiş *sika* ve *güvenilir* bir ravidir. Ayrıca çok hadis nakletmiştir.⁴¹³

132) Ebû Ubeyd :ابو عبيد İsmi, Sa’d’dır. Zührî bu zatın Abdurrahman b. Ezher’in veya Abdurrahman b. Avf’ın mevlası olacağına dair net olmayan bir durumu belirtmiştir. Ömer, Osman, Ali ve Ebû Hüreyre’den hadis nakletmiştir. ez-Zührî, Sa’d’ın fukaha ehlinden olup *sika* bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁴¹⁴

133) Ebû Ubeyde b. Abdullah :ابو عبيدة بن عبد الله İsmi, Ebû Ubeydullah b. Abdullah b. Mes’ûd el-Hüzeli’dir. Ebû Musa ve Sa’îd b. Zeyd el-Ensârî’den hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.⁴¹⁵

134) Ebû Ümâme b. Sehl :ابو امامة بن سهل İsmi, Ebû Ümâme b. Sehl b. Huneyf b. Vâhib b. el-Ukeym b. Sa’lebe b. el-Hâris b. Mecde’a b. Amr’dır. Annesi ise

⁴¹⁰ İbn Sa’d, VII, 153-156.

⁴¹¹ İbn Sa’d, VIII, 457.

⁴¹² İbn Sa’d, VII, 302-303.

⁴¹³ İbn Sa’d, VII, 491-492.

⁴¹⁴ İbn Sa’d, VII, 88.

⁴¹⁵ İbn Sa’d, VIII, 329.

Habîbe bt. Ebû Ümâme Es'ad b. Zûrâre b. Udes b. Ubeyd b. Sa'lebe b. Ganm b. Mâlik b. en-Neccâr'dır. Ebû Ümame, dedesi Es'ad'ın ismi ile isimlendirilmiş ve künyelendirilmiştir. Annesi Habîbe, Hz. Peygambere (s.a.s) biat eden kadınlar arasındadır. Dedesi Es'ad b. Zûrâre de ikinci akabe biatına katılanlar içindedir. Ebû Ümâme, Osman, Zeyd b. Sâbit, Mu'âviye ve babası Sehl b. Huneyf'ten hadis nakletmiştir. Çokça hadis nakleden *sika* bir zattır.⁴¹⁶

135) Ebû Vâil أبو وائل: İsmi, Şakîk b. Seleme el-Esedî'dir. Benî Mâlik b. Mâlik Sa'lebe b. Dûdân b. Esed b. Huzeyme'den birisidir. Haccâc döneminde Cemâcim savaşıdan sonra vefat etti. Kendisi, Ömer b. Hattâb, Aki b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Mes'ûd, Üsâme b. Zeyd, Huzeyfe, Ebû Musa, Abdullah b. Abbâs, Azre b. Kays, Ebû'd-Derdâ, İbnü'z-Zübeyr, Selmân b. Rebî'a, İbn Muîz es-Sa'dî, Mesrûk, Kürdûs, Amr b. Şûrahbîl, Yesâr b. Nümeyr, Seleme b. Sebre ve Amr b. el-Hâris'ten hadis nakletmiştir. Ebû Vâil çok hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁴¹⁷

136) Ebû Ya'fûr Abdî أبو يعفور العبدى: *Sika* birisidir.⁴¹⁸

137) Ebû Ya'lâ Münzir Sevrî أبو يعلى منزر الثوري: *Sika* birisidir.⁴¹⁹

138) Ebû Zabyân el-Cenbî أبو ظبيان الجنبى: İsmi, Husayn b. Cündeb b. Amr b. el-Hâris b. Mâlik b. Vâhşi b. Rebî'a b. Münebbih b. Yezîd b. Harb b. Uleh b. Celde b. Mâlik b. Üded'dir. Mezhic kabilesine mensup birisidir. Hicri 90 senesinde Kûfe'de vefat etmiştir. İbn Abbas, Üsâme b. Zeyd ve Ebû Musa el-Eş'arî'den hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁴²⁰

139) Ebû'd-Duhâ أبو الضحى: İsmi, Müslim b. Subeyh Hemdânî'dir. Ömer b. Abdülazîz zamanında vefat etmiştir. Abdullah b. Mes'ûd'un arkadaşlarından ve Mesrûk'dan hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁴²¹

⁴¹⁶ İbn Sa'd, VII, 85.

⁴¹⁷ İbn Sa'd, VIII, 216-222.

⁴¹⁸ İbn Sa'd, VIII, 467.

⁴¹⁹ İbn Sa'd, VIII, 424.

⁴²⁰ İbn Sa'd, VIII, 344.

⁴²¹ İbn Sa'd, VIII, 405.

140) Ebü'l-Ahvas : أبو الاحوص : İsmi, Avf b. Mâlik b. Nadle el-Cüşemî'dir. Hevâzin kabilesine mensup birisidir. İbn Mes'ûd, Huzeyfe, Ebû Mes'ûd Ensârî, Ebû Musa Eş'arî ve Zeyd b. Sûhân'dan hadis nakletmiş *sika* birisidir. Ebû Vâil, Ahvas'ın Hâricî görüşü benimsediğini belirtmiştir.⁴²²

141) Ebü'l-Beddah b. Âsım : أبو البдах بن عاصم : İsmi, Ebü'l-Beddâh b. Âsım b. Adî b. el-Ced b. Aclân'dır. Künyesi Ebû Amr'dır. Kudâ'a kabilesinin Belî soyuna mensuptur. Medine'de ikamet ederken Hişâm b. Abdülmelik zamanında 84 yaşında iken 117 yılına ölmüştür. Ebü'l-Beddâh, az hadis nakleden *sika* birisidir.⁴²³

142) Ebü'l-Esved : أبو الاسود : Adı, Muhammed b. Abdurrahman b. Nevfel b. el-Esved b. Nevfel b. Huveylid b. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusay'dır. Annesinin adı ise Ümmü Veled'dir. Ebü'l-Esved Emevilerin sonlarına doğru Habeşistan da vefat etmiştir. Aynı zamanda Habeşistan'a hicret edenlerdendir. *Sika*, birisi olup az hadis nakletmiş bir ravidir. Mâlik b. Enes ve bunun dışındaki kişilerden hadis nakletmiştir.⁴²⁴

143) Ebü'l-Heysem Attâr : أبو الهيثم العطار : İsmi, Ebü'l-Heysem Attâr Esedî'dir. *Sika* birisidir.⁴²⁵

144) Ebü'l-Kenûd el-Ezdî : أبو الكنود الازدى : İsmi, Abdullah b. Avf'tır. İbn Mes'ûd ve Hz. Ali'den hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.⁴²⁶

145) Ebü'r-Ricâl : أبو الرجال : İsmi, Muhammed b. Abdurrahman b. Abdullah b. Hârise b. en-Nu'mân b. Nüfeyl b. Zeyd b. Ubeyd b. Sa'lebe b. Ganm b. Mâlik b. en-Neccâr'dır. Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Annesinin adı ise Amre bt. Abdurrahman b. Sa'd b. Zûrâre b. Udüs b. Ubeyd b. Sa'lebe b. Ganm b. Mâlik b. en-Neccâr'dır. Erkek çocukları olmasından dolayı Ebü'r-Ricâl (erkeklerin babası)

⁴²² İbn Sa'd, VIII, 302.

⁴²³ İbn Sa'd, VII, 257.

⁴²⁴ İbn Sa'd, VII, 451.

⁴²⁵ İbn Sa'd, VIII, 458.

⁴²⁶ İbn Sa'd, VIII, 296-297.

denilmiştir. Ebü'r-Ricâl'in dedesi Hârise b. en-Nu'mân Bedir savaşına katılanlar arasındadır. Eü'r-Ricâl çok hadis nakletmiş *sika* ve *güvenilir* bir zattır.⁴²⁷

146) Ebü's-Sefer Sa'id b. Yuhmid أبو السفر سعيد بن يحميد: İsmi, Ebü's-Sefer Sa'id b. Yuhmid Sevrî'dir. Hemdân kabilesine mensup birisidir. Abdullah Kasrî zamanında Kûfe de vefat etmiştir. *Sika* birisidir.⁴²⁸

147) Ebü't-Tufeyl Âmir أبو الطفيل عامر: İsmi, Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâsile b. Abdullah b. Umeyr b. Câbir b. Humeys b. Cüdâ b. Sa'd b. Leys b. Bekir b. Abdümenât b. Kinâne'dir. Muhammed b. el-Hanefiyye'nin arkadaşıdır. İbn Sa'd bu kişiyi Resûlullah (s.a.s) vefat ettiğinde yaşları küçük olan Ashâb adlı başlık altında zikretmiştir. Ebü't-Tüfeyl Şîî taraftarları arasında zikredilmiş ve hadis rivayetinde *sika* birisi olduğu belirtilmiştir.⁴²⁹

148) Ebü'z-Ze'râ أبو الزعرار: İsmi, Abdullah b. Hâni el-Hadramî'dir. Kindeli birisidir. İbn Mes'ûd ve Hz. Ali'den hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.⁴³⁰

149) Ebü'z-Zinâd أبو الزناد: İsmi, Abdullah b. Zekvân'dır. Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Ancak daha çok Ebü'z-Zinâd ismiyle tanınmıştır. Osman b. Affân'ın eşi Remle bt. Şeybe b. Rebî'a b. Abdüşems b. Abdümenâf'ın mevlasıdır. 66 yaşındayken hicri 130 yılında Ramazan ayının 17. günü Cüma gecesı Medine'de vefat etmiştir. Ebü'z-Zinâd, Sa'id b. el-Müseyyeb, Ure b. ez-Zübeyr, Ebû Bekir b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm, el-Kâsım b. Muhammed, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd, Hârice b. Zeyd b. Sâbit ve Süleymân b. Yesâr'dan hadis nakletmiştir. Ebü'z-Zinâd *sika*, güvenilir ve çok hadis nakleden birisidir.⁴³¹

150) Ebü'z-Zübeyr أبو الزبير: İsmi, Muhammed b. Müslim b. Tedrüs'tür. Câbir b. Abdullah'tan hadis öğrenmiştir. Çok hadis nakleden *sika* birisidir.⁴³²

⁴²⁷ İbn Sa'd, VII, 493-494.

⁴²⁸ İbn Sa'd, VIII, 416.

⁴²⁹ İbn Sa'd, VI, 551.

⁴³⁰ İbn Sa'd, VIII, 291.

⁴³¹ İbn Sa'd, VII, 508-509.

⁴³² İbn Sa'd, VIII, 42.

151) ed-Dahhâk b. Osman الضحك بن عثمان : İsmi, ed-Dahhâk b. Osman b. Abdullah b. Hâlid b. Hizâm b. Huveylid b. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusay'dır. Künyesi Ebû Osman'dır. Annesinin adı ise Benî Leys b. Bekir kabilesinden Âmine bt Abdullah'tır. Medine'de ikamet ederken hicri 153 yılında Ebû Ca'fer zamanında ölmüştür. Kendisinden İbn Ebû Fûdeyk hadis nakletmiştir. ed-Dahhâk *sika, güvenilir* ve çok hadis nakletmiş birisidir.⁴³³

152) Eflah b. Sa'îd el-Kubâî الفلاح بن سعيد القبايى : Künyesi Ebû Muhammed'dir. Müzeyne kabilesinin mevlasıdır. Hicri 156 yılında Ebû Ca'fer zamanında Medine'de vefat etmiştir. Eflah, *sika, güvenilir* ve az hadis nakletmiş birisidir.⁴³⁴

153) Eflah الفلاح : Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin mevlasıdır. Ebû Kesîr olarak künyelendirilmiştir. Vâkidî; Eflah'ın Aynüttemr esirlerinden olduğunu ve künyesinin ise Ebû Abdurrahman olarak söylendiğini duyduğunu ifade etmiştir. Yezîd b. Mu'âviye zamanında hicretin 63. Senesinde Zilhicce ayında öldürülmüştür. Aynı zamanda Hz. Ömer (r.a)'den hadis nakleden *sika* ve az nakilde bulunan birisi olduğunu belirtmiştir.⁴³⁵

154) el-Hasan b. Müslim الحسن بن مسلم : İsmi, Hasan b. Müslim b. Yennâk'dır. Hasan hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁴³⁶

155) el-Kâsım b. Muhammed القاسم بن محمد : İsmi, el-Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir es-Sıddîk'dır. Babasının ismi Abdullah b. Osman b. Âmir b. Amr b. Kab b. Sa'd b. Temîm b. Mürre'dir. Ebû Muhammed olarak künyelenmiştir. el-Kâsım b. Muhammed 108 yılında 70 veya 72 yaşında Kudeyd'de vefat etti ve el-Müşelşel'e defnedilmiştir. Vâkidî el-Kâsım'ın Âişe, Ebû Hüreyre, İbn Abbas, Ömer'in mevlası Eslem, Abdullah b. Abdullah b. Ömer ve Sâlih b. Havvât b. Cübeyr el-Ensârî'den nakilde bulunmuştur. Çok hadis nakleden *değerli, takva sahibi fakih* ve *sika* birisidir.⁴³⁷

⁴³³ İbn Sa'd, VII, 550-551.

⁴³⁴ İbn Sa'd, VII, 567.

⁴³⁵ İbn Sa'd, VII, 89.

⁴³⁶ İbn Sa'd, VIII, 40.

⁴³⁷ İbn Sa'd, VII, 186-193.

156) el-Mustezil b. el-Husayn المستظل بن الحصين : İsmi, el-Mustezil b. el-Husayn el-Bârikî'dir. Ezd kabilesine mensuptur. Hz. Ömer ve Ali'den hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁴³⁸

157) el-Velîd b. Ubâde الوليد بن عباد : İsmi, Velîd b. Ubâde b. es-Sâmit b. Kays b. AAsram b. Fihri b. Sa'lebe b. Ganm b. Avf b. Amr b. Avf b. el-Hazrec'tir. Annesi ise Cemîle bt. Ebû Sa'sa'a'dır. Hz. Peygamberin (s.a.s) son zamanında doğmuş ve Abdülmelik b. Mervân döneminde de Şam'da vefat etmiştir. Velîd b. Ubâde çokça nakilde bulunmuş *sika* bir zattır.

158) Erkam b. Şürahbîl الارقام بن شرحبيل : İsmi, Erkam b. Şürahbîl el-Evdî'dir. İbn Mes'ûd'dan nakilde bulunmuş *sika* birisidir.⁴³⁹

159) Esved b. Yezîd الاسود بن يزيد : İsmi, Esved b. Yezîd b. Kays b. Abdullah b. Mâlik b. Alkame b. Salâmân b. Kehl b. Bekir b. Avf b. en-Naha'dır. Künyesi Ebû Amr'dır. Mezhiç kabilesine mensuptur. Hicri 75 senesinde Kûfe'de vefat etti. Hadis nakletmiş *sika* ve *salih hadisleri* birisidir.⁴⁴⁰

160) Evs b. Dam'ec اوس بن ضمعج : İsmi, Evs b. Dam'ec el-Hadramî'dir. Ebû Mes'ûd el-Ensârî ve Selmân-ı Fâris'den hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁴⁴¹

161) Eyyûb b. Beşîr ايوب بن بشير : İsmi, Eyyûb b. Beşîr b. Sa'd b. en-Nu'mân b. Ekkâl b. Levzân b. el-Hâris b. Ümeyye b. Mu'âviye b. Mâlik b. Avf b. Amr'dır. Ensâr'ın Evs kabilesine mensuptur. Ebû Süleyman olarak künyelendirilmiştir. Peygamber(sav) zamanında doğmuştur. Harre vakasına katılmış ve Hârre olayının üzerinde iki yıl geçtikten sonra ölmüştür. Eyyûb b. Beşîr, Ömer (r.a)'den nakilde bulunmuştur. Kendisinden ise ez-Zührî hadis nakletmiştir. Az hadis nakleden *sika* bir ravidir.⁴⁴²

162) Eyyûb b. Mûsâ ايوب بن موسى : İsmi, Eyyûb b. Mûsâ b. Amr b. Sa'îd b. el-Âs b. Ebû Uhayha Sa'îd b. el-Âs b. Ümeyye b. Abdüşems'dir. Annesi Ümmü

⁴³⁸ İbn Sa'd, VIII, 250.

⁴³⁹ İbn Sa'd, VIII, 296.

⁴⁴⁰ İbn Sa'd, VIII, 191-197.

⁴⁴¹ İbn Sa'd, VIII, 332.

⁴⁴² İbn Sa'd, VII, 81.

Veled'dir. Emevîler zamanında Tâif valiliği görevini üstlenmiştir. Eyyûb *sika* bir ravi olup kendisinden bazı raviler hadis nakletmiştir.⁴⁴³

163) ez-Zührî الزهرى: İsmi, Muhammed b. Müslim, künyesi Ebû Bekir'dir. Annesinin adı ise Âişe bt. Abdullah el-Ekber b. Şihâb'dır. Vâkidî İbn Şihâb ez-Zührî'nin Mu'âviye zamanında 58 yılında dünyaya geldiğini belirtip 124 yılında Ramazan ayının 17. gününde 66 yaşında Şağb ve Beldâ'daki Selbe de vefat ettiğini belirtmiştir. Âlimler, İbn Şihâb ez-Zührî hakkında *sika* ve *güvenilir* birisi olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Ayrıca çok hadis nakletmiş her konuda bilgisi olan *fakih bir muhaddistir*. Aynı zamanda hadis alanında yazmış olduğu eser kendisinden sonra gelen âlimleri için büyük önem arz etmiştir. Birçok âlim ez-Zührî'den hadis nakletmiştir.⁴⁴⁴

164) Firâs b. Yahya فراس بن يحيى: İsmi, Firâs b. Yahya el-Hemdânî'dir. *Sika* birisidir.⁴⁴⁵

165) Fudayl b. Amr الفضيل بن عمرو: İsmi, Fedayl b. Amr Fukaymî'dir. Hâlid b. Abdullah zamanında vefat etmiştir. *Sika* birisidir.⁴⁴⁶

166) Fudayl b. İyad الفضيل بن عياض: İsmi, Fudayl b. İyâd et-Temîmî'dir. Künyesi Ebû Ali'dir. Hicri 187 senesinde Hârûn Reşîd zamanında Mekke de vefat etti. Kendisi Mansûr b. el-Mu'temir ve başka kimselerden hadis nakletmiştir. Çok hadis nakletmiş *sika*, *faziletli* ve *âbid* birisidir.⁴⁴⁷

167) Gaylân b. Câmi غيلان بن جامع: İsmi, Gaylân b. Câmi el-Muhâribî'dir. Yezîd b. Ömer b. Hübeyre zamanında vefat etmiştir. *Sika* birisidir.⁴⁴⁸

168) Habîb b. Ebû Amre حبيب بن ابو عمرة: İsmi, Habîb b. Ebû Amre Kassâb Ezdî'dir. Sa'îd b. Cübeyr'den hadis nakletmiştir. Kendisinden ise Süfyân es-Sevrî rivayet almıştır. *Sika* birisidir.⁴⁴⁹

⁴⁴³ İbn Sa'd, VII, 454.

⁴⁴⁴ İbn Sa'd, VII, 429-439.

⁴⁴⁵ İbn Sa'd, VIII, 464.

⁴⁴⁶ İbn Sa'd, VIII, 452.

⁴⁴⁷ İbn Sa'd, VIII, 61.

⁴⁴⁸ İbn Sa'd, VIII, 471.

169) Habîb b. Suhbân حبيب بن صهبان: İsmi, Habîb b. Suhbân el-Esedî'dir. Künyesi Ebû Mâlik'tir. Ömer b. el-Hâttab'dan hadis nakletmiş *sika* ve tanınan bir ravidir.⁴⁵⁰

170) Hakem b. Uteybe الحكم بن عتيبة: Künyesi Ebû Abdullah'tır. Hişâm b. Abdülmelik zamanında Hicri 115 senesinde Kûfe'de vefat etti. *Sika*, *fakih* ve âlim birisidir.⁴⁵¹

171) Hakîm b. Câbir حكيم بن جابر: İsmi, Hakîm b. Câbir b. Ebû Târık Ahmesî'dir. Becîle kabilesine mensup birisidir. Haccâc'ın valiliğinin son zamanlarında vefat etmiştir. *Sika* bir ravidir.⁴⁵²

172) Hallâd b. es-Sâib خالد بن السائب: İsmi, Hallâd b. es-Sâib b. Hallâd b. Süveyd b. Sa'lebe b. Amr b. Hârise b. İmruülkays b. Mâlik el-Ağar b. Sa'lebe'dir. Annesinin adı ise Enîse bt. Sa'lebe b. Zeyd b. el-Kays b. en-Nu'mân b. Mâlik'tir. Hallâd, Hâris b. el-Hazrecoğulları kabilesine mensuptur. Hallâd'ın, babası sahabedendir. Az hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁴⁵³

173) Hamza b. Abdullah حمزة بن عبد الله: İsmi, Hamza b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb'dır. Annesi Sâlim b. Abdullah'ın annesi Ümmü Velid'dir. Hamza'nın künyesi Ebû Umâre'dir. Az hadis nakletmiş *sika* birisi olup ez-Zührî kendisinden rivayette bulunmuştur.⁴⁵⁴

174) Hamza b. el-Hâris حمزة بن الحارث: İsmi, Hamza b. el-Hâris b. Umeyr'dir. Az hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁴⁵⁵

175) Haneş b. Hâris ابوحنش بن الحارث: İsmi, Haneş b. el-Hâris b. Lakîr en-Niha'î'dir. *Sika* birisidir.⁴⁵⁶

⁴⁴⁹ İbn Sa'd, VIII, 459.

⁴⁵⁰ İbn Sa'd, VIII, 286.

⁴⁵¹ İbn Sa'd, VIII, 450-451.

⁴⁵² İbn Sa'd, VIII, 406.

⁴⁵³ İbn Sa'd, VII, 266.

⁴⁵⁴ İbn Sa'd, VII, 201.

⁴⁵⁵ İbn Sa'd, VIII, 62.

⁴⁵⁶ İbn Sa'd, VIII, 473.

176) Hanzale b. Ebû Süfyân حنظلة بن ابي سفيان: İsmi, Hanzale b. Ebû Süfyân b. Abdurrahman b. Safvân b. Ümeyye b. Halef b. Vehb b. Huzâfe b. Cümah'dır. Annesi ise Benî Ureyc b. Bekir b. Abdümenât b. Kinâne kabilesinden Amr b. Ebû Akreb'in kızı Hafsa'dır. Halife Ebû Ca'fer döneminde hicri 151 yılında ölmüştür. Hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁴⁵⁷

177) Hanzale b. Kays حنظلة بن قيس: Hanzale b. Kays b. Amr b. Hısn b. Halde b. Muhalled b. Âmir b. Zürayk'tır. Annesi, Ümmü Sa'd bt. Kays b. Hısn b. Halde b. Muhammed b. Âmir b. Zürayk'tır. Hanzala; Ömer (r.a), Osman (r.a), ve Râfi b. Hadîc'den hadis nakletmiştir. Kendisinden ise ez-Zührî hadis rivayet etmiştir. Vâkidî, Hanzala'nın az hadis nakleden *sika* bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁸

178) Harâm b. Sa'd حرام بن سعد: İsmi, Harâm b. Sa'd b. Muhayyisa b. Mes'ûd bç Ka'b b. Âmir b. Adî b. Mecde'a b. Hârise'dir. Künyesi Ebû Sa'id'dir. Evs kabilesine mensuptur. 70 yaşında iken 113 yılında Medine'de vefat etmiştir. Harâm'dan ez-Zührî hadis nakletmiştir. *Sika* bir zattır.⁴⁵⁹

179) Harice b. Zeyd خارقة بن زيد: İsmi, Hârice b. Zeyd b. Sâbit b. ed-Dahhâk b. Zeyd b. Levzân b. Amr b. Avf b. Mâlik b. en-Neccâr'dır. Annesi Ümmü Sa'd'dır. Ebû Zeyd olarak künyelenmiştir. Hicri, 100 yılında Ömer b. Abdülazîz dönemine Medine'de vefat etmiştir. Harice, babasından hadis nakletmiş ve *sika* birisi olup az sayıda hadis nakletmiştir.⁴⁶⁰

180) Hâris b. Süveyd الحارث بن سويد: İsmi, Hâris b. Süveyd et-Teymî'dir. Teymü'r-Rebâb kabilesine mensuptur. Selmân b. Fâris, Huzeyfe, Hz. Ali ve İbn Mes'ûd'dan hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.⁴⁶¹

181) Hâris Uklî الحارث العكلى: *Sika* birisidir.⁴⁶²

⁴⁵⁷ İbn Sa'd, VIII, 55.

⁴⁵⁸ İbn Sa'd, VII, 76.

⁴⁵⁹ İbn Sa'd, VII, 254.

⁴⁶⁰ İbn Sa'd, VII, 208-209.

⁴⁶¹ İbn Sa'd, VIII, 287.

⁴⁶² İbn Sa'd, VIII, 453.

182) Hârûn b. Antere هارون بن عنتره: *Sika* birisidir.⁴⁶³

183) Hasan b. Üsâme الحسن بن اسامة: İsmi, Hasan b. Üsâme b. Zeyd b. Hârîse'dir. Yukarıda zikrettiğimiz Muhammed b. Üsâme'nin kardeşidir. Hasan'dan oğlu Muhammed b. Hasan hadis nakletmiş olup *sika* ve az hadis nakleden birisidir.⁴⁶⁴

184) Hasan Urenî الحسن العرنى : İsmi, Hasan Urenî'dir. Becîle kabilesine mensup birisidir. *Sika* birisidir.⁴⁶⁵

185) Hâtîm b. İsmail حاتم بن اسماعيل: Künyesi, Ebû İsmail'dir. Vâkidî, Hâtîm b. İsmail'in aslen Kufeli ve Benî el-Hâris b. Ka'b kabilesinden Benî Abdülmedân b. ed-Deyyân'ın mevlası olduğunu belirtmiştir. Hicri 186 yılında Hârûn er-Reşîd zamanında Medine'de vefat etmiştir. Hâtîm b. İsmail *sika*, *güvenilir* ve çok hadis nakleden birisidir.⁴⁶⁶

186) Hilâl b. Yisâf هلال بن يساف: İsmi, Hilâl b. Yisâf Eşca'î'dir. Künyesi Ebû'l-Hasan'dır. *Sika* birisidir.⁴⁶⁷

187) Hişâm b. Huceyr هشام بن حجير: Az hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁴⁶⁸

188) Hişâm b. Urve هشام بن عروة: İsmi, Hişâm b. Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm'dır. Annesi ise Ümmü Veled'dir. Hişâm b. Urve'nin künyesi ise Ebû'l-Münzir'dir. Hişâm, hicri 146 yılında Bağdat'ta iken vefat etmiş ve el-Hayzürân mezarlığına medfundur. Vâkidî Hişâm'ın Abdullah b. ez-Zübeyr'den hadis dinlediğini ve babasından, eşi Fâtîma bt. el-Münzir ve Vehb b. Keysân'dan nakilde bulunmuştur. *Hüccet sahibi*, *sika* ve *güvenilir* bir ravidir.⁴⁶⁹

⁴⁶³ İbn Sa'd, VIII, 468.

⁴⁶⁴ İbn Sa'd, VII, 243.

⁴⁶⁵ İbn Sa'd, VIII, 412.

⁴⁶⁶ İbn Sa'd, VII, 603.

⁴⁶⁷ İbn Sa'd, VIII, 414-415.

⁴⁶⁸ İbn Sa'd, VIII, 45.

⁴⁶⁹ İbn Sa'd, VII, 462.

189) Hizâm b. Hişâm حزام بن هشام: İsmi, Hizâm b. Hişâm b. Hâlid el-Eş'arî el-Ka'bi'dir. Kendisinden Nadr b. el-Kâsım, Muhammed b. Ömer b. Mesleme b. Ka'neb ve başkaları hadis nakletmiştir. Az hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁴⁷⁰

190) Hucr b. Adî حجر بن عدى: İsmi, Hucr b. Adî b. Cebele b. Adî b. Rebî'a b. Mu'âviye el-Ekremîn b. el-Hâris b. Mu'âviye b. el-Hâris b. Mu'âviye b. Sevr b. Muretti b. Kindî'dir. Bu kişiye aynı zamanda Hucrû'l-Hayr da denilmiştir. Hem cahiliye hem de İslâm dönemini yaşamış bir şahsiyettir. Hz. Ali'den hadis nakletmiş *tanınan sika* bir ravidir.⁴⁷¹

191) Humeyd b. Kays حميد بن قيس: İsmi, Humeyd b. Kays el-A'rec'dir. Zübeyr b. Avvâm'ın mevlasıdır. Çok hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁴⁷²

192) Hüseyin b. Hasan حسين بن حسن: İsmi, Hüseyin b. Hasan el-Kindî'dir. Kûfe kadılığı yapmıştır. *Sika* birisidir.⁴⁷³

193) Hüzeyl b. Şürahbîl الهزيل بن شرحبيل: İsmi, Hüzeyl b. Şürahbîl el-Evdî'dir. Mezhic kabilesine mensup birisidir. İbn Mes'ûd ve Hz. Ali'den hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁴⁷⁴

194) İbrahim b. Abdullah ابراهيم بن عبد الله: Abbâs b. Abdülmuttalib'in mevlasıdır. İsmi, İbrahim b. Abdullah b. Huneyn'dir. İbrahim'den ez-Zührî hadis nakletmiş olup *sika* ve güvenilir bir ravidir. Az hadis nakletmiştir.⁴⁷⁵

195) İbrahim b. Hamza ابراهيم بن حمزة: İsmi, İbrahim b. Hamza b. Muhammed b. Hamza b. Mus'ab b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm'dır. Künyesi ise Ebû İshâk'dır. Annesi ise Hâlid b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm kabilesine mensup birisidir. İbrahim b. Muhammed, Mâlik b. Enes'in ilim meclisinde bulunmamıştır. Ancak Abdülazîz b. Muhammed ed-Derâverdî, Abdülazîz b. Ebû Hâzim ve Medineli hadisçilerden hadis

⁴⁷⁰ İbn Sa'd, VIII, 58.

⁴⁷¹ İbn Sa'd, VIII, 337-340.

⁴⁷² İbn Sa'd, VIII, 47-48.

⁴⁷³ İbn Sa'd, VIII, 471.

⁴⁷⁴ İbn Sa'd, VIII, 296.

⁴⁷⁵ İbn Sa'd, VII, 426.

dinlemiş ve nakletmiştir. İbrahim b. Hamza, hadis naklinde *sika*, *güvenilir* ve *sâdık* birisidir.⁴⁷⁶

196) İbrahim b. Meysere ابراهيم بن ميسرة: Mekkeli bir ailenin mevlasıdır. Mervân b. Muhammed zamanında vefat etti. Çok hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁴⁷⁷

197) İbrahim b. Muhâcir ابراهيم بن المهاجر: İsmi, İbrahim b. Muhâcir b. Câbir Becelî'dir. Becelî kabilesine mensup birisidir. *Sika* birisidir.⁴⁷⁸

198) İbrahim b. Muhammed ابراهيم بن محمد: İsmi, İbrahim b. Muhammed b. el-Müntaşir el-Hemdânî'dir. *Sika* birisidir.⁴⁷⁹

199) İbrahim b. Sa'd ابراهيم بن سعد: İsmi, İbrahim b. Sa'd b. Ebû Vakkâs b. Üheyb b. Abdümenâf b. Zühre b. Kilâb'tır. Annesinin adı Zebrâ'dır. İbrahim, Hz. Ali'den (r.a) hadis nakletmiş *sika* ve çok hadis nakleden birisidir.⁴⁸⁰

200) İbrahim b. Sa'd: İsmi, İbrahim b. Sa'd b. İbrahim b. Abdurrahman b. Avf b. Abdümenâf b. Abd b. el-Hâris b. Zühre'dir. Künyesi ise Ebû İshâk'dır. Annesinin adı ise Benî Abd b. Zem'a b. Ebû Kays b. Abdüvüd b. Nasr b. Mâlik b. Hısl b. Âmir b. Lüey kabilesinden Emetürrahmân'dır. Hicri, 183 yılında 75 yaşındayken Bağdat'ta vefat etti. İbrahim b. Sa'd, Zührî'den İbn Keysân'dan ve babasından, İkrime'nin iki oğlu el-Hâris ve Abdullah'tan hadis nakletmiştir. İbrahim *sika*, *güvenilir*, hadis alanında sert ve çok hadis nakleden birisidir. Aynı zamanda Megâzî'ye dair rivayetlerde bulundu.⁴⁸¹

201) İbrahim b. Ukbe ابراهيم بن عتبة: İsmi, İbrahim b. Ukbe b. Ebû Ayyâş'dır. ez-Zübeyr b. el-Avvâm b. Huveylid'in mevlasıdır. İyi bir Muhaddis ve Fakih ve biridir. Süfyân b. Uyeyne ile görüşmüş ve İbrahim'den hadis nakletmiştir. İbrahim, *sika*, *güvenilir* birisi olup az hadis nakletmiştir.⁴⁸²

⁴⁷⁶ İbn Sa'd, VII, 619.

⁴⁷⁷ İbn Sa'd, VIII, 45.

⁴⁷⁸ İbn Sa'd, VIII, 450.

⁴⁷⁹ İbn Sa'd, VIII, 471.

⁴⁸⁰ İbn Sa'd, VII, 168.

⁴⁸¹ İbn Sa'd, VII, 582.

⁴⁸² İbn Sa'd, VII, 519.

202) İkrime b. Abdurrahman عكرمة بن عبد الرحمن: İsmi, İkrime b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm b. el-Muğîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm'dur. Annesi, Fâhite bt. İnebe b. Süheyl b. Amr b. Abdüşems b. Abdüvüd b. Nadr b. Mâlik b. Hısl b. Âmir b. Lüey'dir. Ebû Abdullah olarak künyelenmiştir. Yezîd b. Abdûlmelik zamanında Medine'de vefat etmiştir. İkrime, az hadis nakleden *sika* birisidir.⁴⁸³

203) İkrime b. Hâlid عكرمة بن خالد: İsmi, İkrime b. Hâlid b. el-Âs b. Hişâm b. el-Muğîre b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm'dur. İkrime'nin annesi Küleyb b. Hazn b. Mu'âviye b. Hafece b. Amr b. Ukayl'ın kızıdır. İkrime hadis nakleden *sika* birisidir.⁴⁸⁴

204) İsa b. Ebû Azze عيسى بن ابو عزة: Hemdân kabilesinin mevlasıdır. *Sika* birisidir.⁴⁸⁵

205) İsa b. Talha عيسى بن طلحة: İsmi, İsa b. Talha b. Ubeydullah b. Osman b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Temîm b. Mürre'dir. Annesinin adı Su'dâ bt. Avf b. Hârice b. Sinân b. Ebû Hârise el-Mürri'dir. Ömer b. Abdülazîz döneminde vefat etmiştir. İsa b. Talha çok hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁴⁸⁶

206) İshâk b. Abdullah اسحاق بن عبد الله: İsmi, İshâk b. Abdullah b. Ebû Talha'dır. Künyesi Ebû Yahya'dır. Annesinin adı ise, Nübeyte bt. Rifâ'a b. Râfî b. Mâlik b. el-Aclân ez-Zürakî'dir. Hicri 132 yılında vefat etmiştir. İshâk b. Abdullah, *sika*, *güvenilir* ve çok hadis nakleden bir ravidir.⁴⁸⁷

207) İsmail b. Abdurrahman اسماعيل بن عبد الرحمن: İsmi, İsmail b. Abdurrahman b. Züeyb'dir. Benî Esed b. Huzeyme kabilesine mensuptur. İsmail, Abdullah b. Ömer'den hadis nakletmiştir. Kendisinden ise Abdullah b. Ebû Necîh ve

⁴⁸³ İbn Sa'd, VII, 207-208.

⁴⁸⁴ İbn Sa'd, VIII, 35-36.

⁴⁸⁵ İbn Sa'd, VIII, 467.

⁴⁸⁶ İbn Sa'd, VII, 162.

⁴⁸⁷ İbn Sa'd, VII, 494.

Sa'îd b. Hâlid el-Kurazî hadis nakletmiştir. İsmail *sika* ve *güvenilir* bir ravi olup rivayet ettiği hadisler azdır.⁴⁸⁸

208) İsmail b. Kesîr اسماعيل بن كثير: Künyesi Ebû Hâşim'dir. Çok hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁴⁸⁹

209) İsmail b. Muhammed اسماعيل بن محمد: İsmi, İsmail b. Muhammed b. Sa'd b. Ebû Vakkâs'dır. Annesi Ümmü Vele'dir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Hicri 134 yılında Ebû'l-Abbâs zamanında vefat etmiştir. İsmail b. Muhammed, *güvenilir* ve *sika* bir ravidir.⁴⁹⁰

210) İsmail b. Sümei' Hanefî اسماعيل بن سميع الحنفى: *Sika* birisidir.⁴⁹¹

211) İsmail b. Ümeiyye اسماعيل بن امية: İsmi, İsmail b. Ümeiyye b. Amr b. Sa'îd b. el-Âs b. Ebû Uhayka Sa'îd b. el-Âs b. Ümeiyye b. Abdüşems'tir. Annesi Ümmü Vele'dir. İsmail, 144 yılında vefat etmiştir. *Sika* bir ravi olup çok hadis nakletmiştir.⁴⁹²

212) İyâs b. Seleme ايياس بن سلمة: İsmi, İyâs b. Seleme b. el-Ekva Sinân b. Abdullah b. Kuşeyr b. Huzeyme b. Mâlik b. Selâmân b. Eslem b. Efsâ'dır. Künyesi konusunda iki farklı nakil mevcuttur. Bunlardan ilkinde Ebû Seleme olarak künyelendiğini ikinci nakilde ise Ebu Bekir olarak künyelendiği ifade edilmiştir. Huzâ'a kabilesine mensuptur. Hicri 119 yılında Medine'de ikamet ederken 77 yaşında vefat etmiştir. Çok hadis nakleden *sika* bir zattır.⁴⁹³

213) Kabîsa b. Câbir قبيصة بن جابر: İsmi, Kâbisa b. Câbir b. Vehb b. Mâlik b. Amîre b. Huzâr b. Mürre b. el-Hâris b. Sa'd b. Sa'lebe b. Dûhân b. Esed b. Huzeyme'dir. Abdurrahman b. Avf ve Hz. Ömer'den nakilde bulunmuştur. Cemâcim savaşında vefat etmiştir. Hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.⁴⁹⁴

⁴⁸⁸ İbn Sa'd, VII, 422.

⁴⁸⁹ İbn Sa'd, VIII, 46.

⁴⁹⁰ İbn Sa'd, VII, 467.

⁴⁹¹ İbn Sa'd, VIII, 465.

⁴⁹² İbn Sa'd, VII, 454.

⁴⁹³ İbn Sa'd, VII, 244.

⁴⁹⁴ İbn Sa'd, VIII, 266.

214) Kabisa b. Züeyb قبيصة بن ذؤيب: İsmi, Kabîsa b. Züeyb b. Halhale b. Amr b. Küleyb b. Asram b. Abdullah b. Kumeyr b. Hubşîyye b. Selûl b. Ka'b b. Amr'dır. Ebû İshâk olarak künyelenmiş ve Huzâ'a kabilesine mensuptur. Babası sahabedendir. 86 yaşındayken Abdülmelik b. Mervân hilafeti döneminde ölmüştür. Çok hadis nakletmiş *sika* ve *güvenilir* birisidir.⁴⁹⁵

215) Kâdı Şüreyh شريح القاضي: İsmi, İbnü'l-Hâris b. Kays b. el-Cehm b. Mu'âviye b. Âmir b. er-Râiş b. el-Hâris b. Mu'âviye b. Sevr b. Muratta'tır. Künyesi Ebû Ümeyye'dir. Kinde kabilesine mensup ve Kûfe halkındandır. Şüreyh şair, kâdı ve iz süren birisidir. Şüreyh 108 yıl yaşamıştır. Vefatı konusunda farklı nakiller vardır. Bazı âlimler hicri 78 yılında vefat ettiğini naklederken bazı ilim ehli kimselerde 88 yılında vefat ettiğini belirtmiştir. Kâdı Şüreyh *sika* bir ravidir.⁴⁹⁶

216) Kâsım b. Muhaymire القاسم بن مخيمرة: İsmi, Kâsım b. Muhaymire Hemdânî'dir. Ömer b. Abdülazîz zamanında vefat etmiştir. *Sika* birisidir.⁴⁹⁷

217) Kâsım b. Velîd القاسم بن الوليد: İsmi, Kâsım b. Velîd el-Hemdânî'dir. *Sika* birisidir.⁴⁹⁸

218) Kays b. es-Seken قيس بن السكن: İsmi, Kays b. es-Seken el-Esedî'dir. Bu ravi, Süvâe b. el-Hâris b. Sa'd b. Sa'lebe b. Dûdân b. Esedoğulları'ndandır. Mus'ab b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm zamanında Kûfe de vefat etmiştir. Ebû Zer, İbn Mes'ûd ve Hz. Ali'den hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.⁴⁹⁹

219) Kays b. Müslim قيس بن مسلم: İsmi, Kays b. Müslim Cedelî'dir. Kays kabilesinin Cedelî koluna mensup birisidir. Hicri 120 senesinde Kûfe'de vefat etti. Nakilleri *sika* ve *sebt* olup hadisleri *salih* kabul edilmiştir.⁵⁰⁰

⁴⁹⁵ İbn Sa'd, VII, 174-175.

⁴⁹⁶ İbn Sa'd, VIII, 252-265.

⁴⁹⁷ İbn Sa'd, VIII, 419-420.

⁴⁹⁸ İbn Sa'd, VIII, 469.

⁴⁹⁹ İbn Sa'd, VIII, 296.

⁵⁰⁰ İbn Sa'd, VIII, 434.

220) Kays b. Sa'd قيس بن سعد: Künyesi Ebû Ubeydullah'tır. Atâ b. Ebû Rebâh'ın meclisinden ilim tahsil etmiş ve fetva vermiştir. Hicri 119 senesinde Hişâm b. Abdülmelik zamanında vefat etmiştir. Az hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁵⁰¹

221) Kesîr b. el-Abbâs كثر بن العباس: İsmi, Kesîr b. el-Abbâs b. Abdülmuttalib b. Hâşim b. Abdümenâf b. Kusay'dır. İbn Sa'd bu kişiyi Resûlullah (sas) vefat ettiğinde yaşları küçük olan Ashâb adlı başlık altında zikretmiştir. Babasından ve diğerlerinden rivayette bulunmuş *sika*, *salih* ve *fakih* birisidir. Az hadis rivayet etmiştir.⁵⁰²

222) Küleyb b. Şihâb كليب بن شهاب: İsmi, Küleyb b. Şihâb el-Cermî'dir. Benî Kudâ'a kabilesine mensup birisidir. Hz. Ali ve Hz. Ömer'den hadis nakletmiş *sika* ve *hüccet sahibi* birisidir.⁵⁰³

223) Küreyb b. Ebû Müslim كريب بن ابي مسلم: Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib'in mevlasıdır. Künyesi, Ebû Rişdîn'dir. Süleyman b. Abdülmelik b. Mervân zamanında Medine de vefat etmiştir. Küreyb *sika* birisi olup *hasenü'l-hadistir*.⁵⁰⁴

224) Ma'n b. Abdurrahman معن بن عبد الرحمن: İsmi, Ma'n b. Abdurrahman b. Abdullah b. Mes'ûd Hüzeli'dir. *Sika* birisidir.⁵⁰⁵

225) Mahmûd b. Lebîd محمود بن لبيد: İsmi, Mahmûd b. Lebîd b. Ukbe b. Râfi b. İmrûülkays b. Zeyd b. Abdüleşhel'dir. Annesinin adı ise Ümmü Manzûr bt. Mahmûd b. Mesleme b. Seleme b. Hâlid b. Adî'dir. Annesi Evs kabilesinin Hâriseoğulları koluna mensuptur. Mahmûd, Hz. Peygamber (s.a.s) zamanında doğmuş ve Medine'de 96 yılında vefat etmiştir. Ömer (r.a)'den hadis işitmiş bir ravidir. Aynı zamanda az hadis nakleden *sika* bir zattır.⁵⁰⁶

⁵⁰¹ İbn Sa'd, VIII, 44.

⁵⁰² İbn Sa'd, VI, 351.

⁵⁰³ İbn Sa'd, VIII, 243.

⁵⁰⁴ İbn Sa'd, VII, 288-289.

⁵⁰⁵ İbn Sa'd, VIII, 421.

⁵⁰⁶ İbn Sa'd, VII, 80.

226) Mahreme b. Bükeyr مخرمة بن بكير: İsmi, Mahreme b. Bükeyr b. Abdullah b. Eşec'dir. Künyesi Ebü'l-Misver'dir. el-Misver b. Mahreme ez-Zührî'nin mevlasıdır. Mahreme el-Mehdî zamanında Medine de iken vefat etmiştir. Mahreme, *sika*, *güvenilir* ve çok hadis nakleden birisidir.⁵⁰⁷

227) Mahreme b. Süleymân مخرمة بن سليمان: İsmi, Mahreme b. Süleymân el-Vâlibî'dir. Harûrîler, Kudeyd savaşında hicri 130 yılında öldürmüşlerdir. Mahreme, *sika*, *güvenilir* ve çok hadis nakleden birisidir.⁵⁰⁸

228) Mâlik b. Ebû Âmir مالك بن أبي عمر: İsmi, Mâlik b. Ebû Âmir b. Hâris b. Gaymân b. Huseyl b. Amr b. el-Hâris'tir. Açık ve net konuşmasından dolayı Mu'rib diye isimlendirilmiştir. Mâlik b. Enes Mâlik b. Ebû Amroğulları'ndandır. Aynı zamanda Medine fakihlerindendir. Hz. Ömer (r.a), Hz. Osman (r.a), Talha b. Ubeydullah (r.a) ve Ebû Hureyre (r.a)'den nakilde bulunmuştur. Sahih hadis nakleden *sika* bir zattır.⁵⁰⁹

229) Mâlik b. Enes: İsmi, Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû Âmir b. Amr b. el-Hâris b. Gaymân b. Huseyl b. Amr b. el-Hâris'dir. Nesebi, Kureyş kabilesine mensup Benî Teym b. Mürre kolundan Abdurrahman b. Osman b. Ubeydullah et-Teymî'dir. Hicri 179 yılında 85 yaşındayken Hârûn zamanında Rebûlevvel ayının 14. gününde ölmüştür. Muvatta adında hadis kitabı vardır. Mâlik b. Enes, *hüccet sahibi*, *sika*, *güvenilir*, *imam*, *fakih*, *âlim* ve *vera sahibi* birisidir.⁵¹⁰

230) Mâlik b. Hâris مالك بن الحارث: İsmi, Mâlik b. Hâris Sülemî'dir. Kendisinden A'meş hadis nakletmiş *sika* birisi olup nakilleri *salih hadistir*.⁵¹¹

231) Mâlik ed-Dâr مالك الدار: Ömer b. Hattâb (r.a)'nın mevlası olan ravidir. Soyu Himyer'den Cüblân'a dayanmaktadır. Ebû Bekir (r.a) ve Ömer Hattâb'tan

⁵⁰⁷ İbn Sa'd, VII, 569.

⁵⁰⁸ İbn Sa'd, VII, 488.

⁵⁰⁹ İbn Sa'd, VII, 67.

⁵¹⁰ İbn Sa'd, VII, 570-575.

⁵¹¹ İbn Sa'd, VIII, 411.

rivayette bulunmuş ve *ma'ruf* bir ravi olarak nitelendirilmiştir. İbn Sa'd onu Medineli Tabi'in arasında zikretmiştir.⁵¹²

232) Mansûr b. Abdurrahman منصور بن عبد الرحمن: İsmi, Mansûr b. Abdurrahman b. Talha b. el-Hâris b. Talha b. Ebû Talha b. Abdüluzzâ b. Osman b. Abdüddâr'dır. Annesinin adı ise Safiyyedir. Şeybe el-Hâcib b. Osman b. Ebû Talha'nın kızıdır. Mansûr, az hadis nakletmiş *sika* birisidir.

233) Mansûr b. Mu'temir منصور بن المعتمر: İsmi, Mansûr b. Mu'temir Sülemî'dir. Künyesi Ebû Attâb'dır. Hicri 132 senesinde vefat etti. *Sika* ve *me'mûn* bir ravidir.⁵¹³

234) Mesrûk b. el-Ecda مسروق بن العدا: İsmi, Abdurrahman b. Mâlik b. Ümeyye b. Abdullah b. Mür b. Selmân b. Ma'mer b. el-Hâris b. Sa'd b. Abdullah b. Vâdî'â b. Amr b. Âmir b. Nâşih'tir. Kulakları kesik olduğundan dolayı Ecda denilmiştir. Hemdân kabilesine mensuptur. Künyesi konusunda farklı nakiller vardır. Ancak İbn Sa'd künyesinin Ebû Âişe olduğunu belirtmiştir. Hicri 63 yılında Vâsıt Silsile'de vefat etmiştir. *Salih hadisleri olan sika* birisidir.⁵¹⁴

235) Mi'dad b. Yezîd معضد بن يزيد: İsmi, Mi'dad b. Yezîd el-İclî'dir. Künyesi Ebû Ziyâd'dır. Osman b. Affân zamanında Azerbaycan'da cihatta şehit olmuştur. Mi'dad, az sayıda hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.⁵¹⁵

236) Muğire b. Miksem المغيرة بن مقسم: İsmi, Muğire b. Miksem Dabbî'dir. Dabbe kabilesinin mevlasıdır Künyesi Ebû Hişâm'dır. Hicri 136 senesinde vefat etti. *Sika* birisidir.⁵¹⁶

237) Muhammed b. Abbâd محمد بن عباد: İsmi, Muhammed b. Abbâd b. Ca'fer b. Rifâ'a b. Ümeyye b. Âbid b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm'dur. Annesinin adı ise

⁵¹² İbn Sa'd, VII, 12.

⁵¹³ İbn Sa'd, VIII, 456.

⁵¹⁴ İbn Sa'd, VIII, 197-205.

⁵¹⁵ İbn Sa'd, VIII, 281.

⁵¹⁶ İbn Sa'd, VIII, 456.

Zeynep'tir. Abdullah b. es-Sâib b. Ebü's-Sâib el-Mahzûmî'nin kızıdır. Muhammed hadis nakleden *sika* birisidir.⁵¹⁷

238) Muhammed b. Abdullah محمد بن عبد الله: İsmi, Muhammed b. Abdullah b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Ebû Sa'sa'a'dır. Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Annesi Nâile bt. el-Hâris b. Abdullah b. Ka'b b. Amr b. Avf b. Mebzûl'dür. Muhammed'den Mâlik b. Enes hadis rivayet etmiştir. Muhammed b. Abdullah *sika*, güvenilir ve az hadis nakletmiş bir ravidir.⁵¹⁸

239) Muhammed b. Abdurrahman محمد بن عبد الرحمن: İsmi, İsmi, Muhammed b. Abdurrahman b. Sevbân'dır. Ahnes b. Şerîk es-Sekâfî ailesinin mevlasıdır. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Ebû Hüreyre, Zeyd b. Sabit, Ebû Sa'îd el-Hudrî, Abdullah b. Abbâs, İbn Amr, Muhammed b. İyâs b. Ebü'l-Bükeyr'den ve ayrıca annesi vasıtasıyla Âişe'den hadis nakletmiştir. Muhammed, çok hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁵¹⁹

240) Muhammed b. Abdurrahman محمد بن عبد الرحمن: İsmi, Muhammed b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm b. el-Muğîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm'dur. Annesi, Fâhite bt. İnebe b. Süheyl b. Amr'dır. Zührî, Muhammed'den hadis nakletmiştir. Muhammed b. Abdurrahman az sayıda hadis nakleden *sika* birisidir.⁵²⁰

241) Muhammed b. Abdurrahman محمد بن عبد الرحمن: İsmi, Muhammed b. Abdurrahman b. Abdullah b. Abdurrahman b. Zürâre b. Udüs b. Ubeyd b. Sa'lebe b. Ganm b. Mâlik b. en-Neccâr'dır. Annesinin adı ise Hind bt. Zeyd b. Ebû Âmir er-Râhib'dir. Hicri 124 yılında vefat etmiştir. *Güvenilir* ve *sika* bir ravidir.⁵²¹

242) Muhammed b. Abdurrahman محمد بن عبد الرحمن : İsmi, Muhammed b. Abdurrahman b. el-Muğîre b. el-Hâris b. Ebû Zi'b'dir. Annesinin adı ise Büreyde bt. Abdurrahman b. el-Hâris b. Ebû Zi'b'dir. Muhammed b. Abdurrahman'ın künyesi

⁵¹⁷ İbn Sa'd, VIII, 36.

⁵¹⁸ İbn Sa'd, VII, 497.

⁵¹⁹ İbn Sa'd, VII, 278.

⁵²⁰ İbn Sa'd, VII, 207.

⁵²¹ İbn Sa'd, VII, 493.

Ebü'l-Hâris'tir. Muhammed hicri 80 yılında Âmü'l-cuhâf (zülüm senesi) döneminde dünyaya gelmiştir. Medine'de idareci olan Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî, Muhammed'e devlet görevi vermek istedi ve almak istemeyince işkencelere maruz kaldı. Muhammed b. Abdullah 79 yaşındayken Medine'de iken vefat etmiştir. Kaderî olmakla itham edilmiştir. Muhammed, *âlim, sika, güvenilir, fakih, verâ sahibi, âbid* ve *fazilet sahibi* birisidir.⁵²²

243) Muhammed b. Aclân محمد بن عجلان: Künyesi, Ebû Abdullah'tır. Fâtıma bt. el-Velîd b. Utbe b. Rebî'a b. Abdüşems'in mevlasıdır. Muhammed b. Abdullah b. Hasan ile birlikte isyan etmiştir. Hicri 158 veya 159 yılında Ebû Ca'fer el-Mansûr zamanında Medine de vefat etmiştir. Resulullah'ın ilim meclisinde bulunmuştur. Fetva veren âbid birisidir. Vâkidî, Muhammed'den hadis nakletmiştir. Muhammed b. Aclân *sika, güvenilir* ve çok hadis nakleden birisidir.⁵²³

244) Muhammed b. Amr محمد بن عمرو: İsmi, Muhammed b. Amr b. Atâ el-Ekber b. Ayyâş b. Alkame b. Abdullah b. Ebû Kays b. Abdüvüd b. Nasr b. Mâlik b. Hısl b. Âmir b. Lüey'dir. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Annesinin adı ise Külsûm bt. Abdullah b. Gaylân b. Seleme b. Mu'attib b. Mâlik b. Ka'b b. Sakîf'tir. Velîd b. Abdülmelik zamanında vefat etmiştir. Muhammed, *güvenilir* ve *sika* birisidir.⁵²⁴

245) Muhammed b. Amr محمد بن عمرو: İsmi, Muhammed b. Amr b. Hazm b. Zeyd b. Levzân b. Amr b. Abd b. Avf b. Ganm b. Mâlik b. en-Neccâr'dır. Annesi, Hazrec kabilesinden olan Sâ'ideoğulları ile anlaşmalı Gassân'nın Hubâle b. Ganmoğulları'ndan Amre bt. Abdullah b. el-Hâris b. Cemmâr'dır. Muhammed hicretin 10. Yılında dünyaya geldi. Künyesi Ebû Abdülmelik'tir. Vâkidî, Muhammed b. Amr'ın az hadis nakleden birisi olup *sika* olduğunu ve Ömer (r.a)'den hadis naklettiğini belirtmiştir.⁵²⁵

246) Muhammed b. Cübeyr محمد بن جبير: İsmi, Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im b. Adî b. Nevfel b. Abdümenâf b. Kusay'dır. Annesi ise, Kuteybe bt. Amr b.

⁵²² İbn Sa'd, VII, 558-563.

⁵²³ İbn Sa'd, VII, 525-526.

⁵²⁴ İbn Sa'd, VII, 413-414.

⁵²⁵ İbn Sa'd, VII, 72.

el-Ezrak b. Kays b. en-Nu'mân b. Ma'dîkerib b. Ikeb b. Kinâne b. Teym b. Üsâme b. Mâlik b. Bekir b. Hubeyyib b. Amr b. Ganm b. Tağlib b. Vâil'dir. Muhammed b. Cübeyr, Süleyman b. Abdülmelik döneminde Medine'de vefat etmiştir. *Sika* birisi olup az sayıda hadis nakletmiştir.⁵²⁶

247) Muhammed b. Ebû Bekir محمد بن ابى بكر: İsmi, Muhammed b. Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm b. Zeyd b. Levzân b. Amr b. Abd b. Avf b. Ganm b. Mâlik b. en-Neccâr'dır. Künyesi, Ebû Muhammed'dir. Medine de Kadılık görevi yapmıştır. Hicri 132 yılında Abbâsî devletinin kurulduğu sırada 72 yaşındayken vefat etmiştir. Verdiği hükümlerde hadislerden çok, amel-i ehli Medine yaşantısına göre hüküm vermiştir. Muhammed, *güvenilir* ve *sika* bir ravidir.⁵²⁷

248) Muhammed b. Ebû Harmele محمد بن ابى حرمة: Künyesi, Ebû Abdullah'tır. Benî Âmir b. Lüey'in azatlı kölesidir. Ebû Ca'fer zamanında vefat etmiştir. Süleymân b. Yesâr'ın kâtiplik görevini de yerine getirmiş birisidir. Muhammed *sika*, *güvenilir* ve az hadis nakletmiş birisidir.⁵²⁸

249) Muhammed b. Ebû Yahya محمد بن ابى يحيى: İsmi, Ebû İbrahim b. Muhammed b. Ebû Yahya el-Medenî'dir. Benî Sehm kabilesinden Amr b. Abdünühm'ün mevlasıdır. Künyesi, Ebû Abdullah'tır. Hicri 144 yılında iken Ebû Ca'fer el-Mansûr zamanında Medine de vefat etmiştir. Kendisinden Sa'îd el-Kattân hadis naklinde bulunmuştur. Az hadis rivayet etmiş *sika*, *güvenilir* bir muhaddistir.⁵²⁹

250) Muhammed b. el-Münkedir محمد بن المنكدر: İsmi, Muhammed b. el-Münkedir b. Abdullah b. el-Hüdeyr b. Abdüluzzâ b. Âmir b. el-Hâris b. Hârise b. Sa'd b. Teym b. Mürre'dir. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Annesi ise Ümmü Veled'dir. Muhammed, 131 veya 130 yılında Medine de vefat etmiştir. Vâkidî, Muhammed b. el-Münkedir'in Câbir b. Abdullah, Ümeyye bt. Rukayka, Urve b. ez-Zübeyr, Abdurrahman b. Sa'îd b. Yerbû, Rebî'a b. Abdullah b. el-Hüdeyr, Hasan el-Basrî ve Sa'îd b. Cübeyr'den hadis dinlemiş ve aktarmıştır. Naklettiği hadislerin büyük

⁵²⁶ İbn Sa'd, VII, 203.

⁵²⁷ İbn Sa'd, VII, 490-491.

⁵²⁸ İbn Sa'd, VII, 516.

⁵²⁹ İbn Sa'd, VII, 528.

çoğunluğunu Câbir b. Abdullah tarikiyle nakletmiştir. Muhammed az hadis nakletmiş olup *sika*, *güvenilir*, *verâ sahibi* ve *âbid* bir ravidir.⁵³⁰

251) Muhammed b. el-Mürtefi محمد بن المرتفع: İsmi, Muhammed b. el-Mürtefi b. en-Nudayr b. el-Hâris b. Alkame b. Kelede b. Abdümenâf b. Abdüddâr b. Kusay'dır. Annesi, Ümmü Veled'dir. Muhammed az hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁵³¹

252) Muhammed b. İbrahim محمد بن ابراهيم: İsmi, Muhammed b. İbrahim b. el-Hâris b. Hâlid b. Sahr b. Âmir b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre'dir. Annesinin adı ise Hafsa bt. Ebu Yahyâ'dır. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Muhammed, Medine de ikamet ederken hicri 120 senesinde Hişâm b. Abdülmelik zamanında vefat etmiştir. Çok nakilde bulunan *sika* ve *güvenilir* bir ravidir.⁵³²

253) Muhammed b. Ka'b b. Hayyân محمد بن كعب حيان: İsmi, Muhammed b. ka'b b. Hayyân b. Müslim b. Esed el-Kurazî'dir. Evs kabilesine mensup künyesi Ebû Hamza'dır. Vefatı konusunda farklı nakiller mevcuttur. Ancak ilim ehlinde birçoğu Muhammed'in 117 veya 118 senesinde vefat ettiğini aktarmışlardır. Muhammed b. Ka'b b. Hayyân, çok hadis nakletmiş, *verâ*, *sika* ve *güvenilir* bir ravidir.⁵³³

254) Muhammed b. Kays محمد بن قيس: İsmi, Muhammed b. Kays el-Esedî'dir. Künyesi Ebû Nasr'dır. *Sika* bir ravidir.⁵³⁴

255) Muhammed b. Ma'n محمد بن معن: İsmi, Muhammed b. Ma'n b. Muhammed b. Ma'n el-Gıfarî'dir. Künyesi, Ebû Ma'n'dır. Çok hadis nakletmiş *sika* ve *güvenilir* birisidir.⁵³⁵

256) Muhammed b. Münteşir محمد بن المنتشر: İsmi, Muhammed b. Münteşir b. Ecda'dır. Ecsa kabilesine mensup birisidir. Amcası Mesrûk'dan hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁵³⁶

⁵³⁰ İbn Sa'd, VII, 440-444.

⁵³¹ İbn Sa'd, VIII, 39.

⁵³² İbn Sa'd, VII, 401.

⁵³³ İbn Sa'd, VII, 419-420.

⁵³⁴ İbn Sa'd, VIII, 481.

⁵³⁵ İbn Sa'd, VII, 614.

⁵³⁶ İbn Sa'd, VIII, 422-423.

257) Muhammed b. Sa'd محمد بن سعد: İsmi, Muhammed b. Sa'd b. Ebû Vakkâs b. Üheyb b. Abdümenâf b. Zühre b. Kilâb'dır. Annesi Kinde kabilesine mensup olup ismi, Mâriye bt. Kays b. Ma'dîkerib b. Ebü'l-Keysem b. es-Simt b. İmruülkays b. Amr b. Mu'âviye'dir. İbn Sa'd'ın aktardığına göre Ebü'l-Kâsım olarak künyelenmiştir. Deyrûlcemâcim savaşına katılmıştır. Haccâc tarafından öldürülmüştür. Muhammed b. Sa'd, naklettiği hadisleri çok değerli olan *sika* bir zattır.⁵³⁷

258) Muhammed b. Sa'd محمد بن سعد: İsmi, Muhammed b. Sa'd b. Ebû Vakkâs b. Üheyb b. Abdümenâf b. Zühre'dir. Künyesi Ebü'l-Kâsım'dır. Hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁵³⁸

259) Muhammed b. Sâlih: İsmi, Muhammed b. Sâlih b. Dînâr et-Temmâr'dır. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Âişe bt. Cez b. Amr b. Âmir'in mevlasıdır. Vâkidî, Muhammed'in hicri 168 yılında 80 yaşında iken vefat etmiştir. Hadis ve meğâzi ilmi konusunda bilgili birisidir. Muhammed *sika*, *güvenilir* birisi olup az hadis nakletmiş birisidir.⁵³⁹

260) Muhammed b. Talha محمد بن طلحة: İsmi, Muhammed b. Talha b. Ubeydullah b. Osman b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre'dir. Annesinin adı, Hamne bt. Caşş b. Riâb'dır. Ebû Süleyman olarak künyelendirilmiştir. Vâkidî, Muhammed b. Talha'nın çok ibadet eden birisi olduğunu ve Seccâd olarak isimlendirildiğini belirtmiştir. Aynı zamanda Ömer el-Hattâb(r.a)'dan hadis naklettiğini ve babası ile birlikte Cemel harbine katılmış ve orada öldürülmüştür. Vâkidî, Muhammed'in az sayıda nakilde bulunduğunu ve *sika* birisi olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴⁰

⁵³⁷ İbn Sa'd, VII, 165-166.

⁵³⁸ İbn Sa'd, VIII, 341.

⁵³⁹ İbn Sa'd, VII, 576.

⁵⁴⁰ İbn Sa'd, VII, 58.

261) Muhammed b. Ukbe محمد بن عتبة: Zübeyr b. el-Avvâm b. Huveylid'in mevlasıdır. Annesi, ez-Zübeyr'in mevlası Ebû Habîbe'dir. *Sika* ve *güvenilir* birisidir.⁵⁴¹

262) Muhammed b. Übey محمد بن أبي: İsmi, Muhammed b. Übey b. Ka'b b. Kays b. Ubeyd b. Zeyd b. Mu'âviye b. Amr b. Mâlik b. en-Neccâr'dır. Annesi Devs kabilesine mensuptur. Annesinin adı, Ümmü't-Tufeyl bt. Et-Tufeyl b. Amr b. el-Münzir b. Sübey b. Abdunühm'dür. Muhammed b. Übey, Peygamber zamanında dünyaya gelmiş ve Ebû Mu'âz olarak künyelendirilmiştir. Yezîd b. Mu'âviye zamanında 63 yılında Zilhicce ayında Harre vakasında öldürülmüştür. Muhammed b. Übey, Ömer (r.a)'den hadis nakletmiştir. Kendisinden ise Büsr b. Sa'îd hadis nakletmiştir. Az hadis nakleden *sika* birisidir.⁵⁴²

263) Muhammed b. Üsâme محمد بن اسامة: İsmi, Muhammed b. Üsâme b. Zeyd b. el-Hıbb b. Hârise b. Şerâhîl b. Abdüluzza b. İmrüülkyas b. Âmir b. en-Nu'mân b. Abdüvüd b. Avf b. Kinâne b. Avf b. Uzre b. Zeydüllât b. Rûfeyreb. Sevr b. Kilâb'dır. Muhammed, Velid b. Abdülmelik zamanında Medine'de vefat etmiştir. Az hadis nakleden *sika* birisi olup Yezîd b. Abdullah b. Kusay Muhammed b. Üsâme'den hadis nakletmiştir.⁵⁴³

264) Muhammed b. Yahya محمد بن يحيى: İsmi, Muhammed b. Yahya b. Habbân b. Münkız b. Amr b. Mâlik b. Hansâ b. Mebzûl b. Amr b. Ganm b. Mâzin b. en-Neccâr'dır. Annesi, Ümmü'l-Alâ bt. Abbâd b. Selekân b. Selâme b. Vakş b. Zuğbe b. Ze'ûrâ b. Abdüleşhel'dir. Annesi Evs kabilesine mensuptur. Muhammed'in künyesi Ebû Abdullah'tır. Muhammed b. Yahya, Hicri, 120 yılında 74 yaşında iken Hişâm b. Abdülmelik zamanında Medine'de vefat etmiştir. Muhammed, amcası Vâsi b. Habbân, İbn Muhayrîz, Abdurrahman b. el-A'rec'den hadis nakletmiştir. Resulullah'ın (s.a.s) ilim halkasında bulunmuş çok hadis nakleden *sika* ve *güvenilir* birisidir.⁵⁴⁴

⁵⁴¹ İbn Sa'd, VII, 520.

⁵⁴² İbn Sa'd, VII, 79.

⁵⁴³ İbn Sa'd, VII, 2242-243.

⁵⁴⁴ İbn Sa'd, VII, 418.

265) Muhavved b. Râşid مخول بن راشد: İsmi, Muhavvel b. Râşid b. Ebû Râşid en-Nehdî'dir. Nehd kabilesinin mevlasıdır. Ebû Ca'fer zamanında vefat etmiştir. *Sika* birisidir.⁵⁴⁵

266) Mus'ab b. Abdurrahman مصعب بن عبد الرحمن: İsmi, Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf b. Abduavf b. Abd b. el-Hâris b. Zühre'dir. Annesinin Behra esirlerinden Kudâ'a kabilesinden Ümmü Hureys'tir. Mus'ab b. Abdurrahman, Ebû Zürâre diye künyelendirilmiştir. Mu'âviye zamanında Medine'de kadılık görevi yapmıştır. Mekke de 64 yılında vefat etmiştir. Mus'ab, az hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁵⁴⁶

267) Mus'ab b. Sa'd مصعب بن سعد: İsmi, Mus'ab b. Sa'd b. Ebû Vakkâs b. Üheyb b. Abdümenâf b. Zühre b. Kilâb'tır. Annesi ise Havle bt. Amr b. Evs b. Selâme b. Gaziyye b. Sa'd b. Züheyr b. Teymullah b. Üsâme b. Mâlik b. Bekir b. Hubeyb b. Amr b. Tağlib b. Vâil'dir. Vâkidî, Mus'ab b. Sa'd'ın 103 yılında vefat ettiğini aktarmıştır. Mus'ab, çok hadis nakleden *sika* birisidir.⁵⁴⁷

268) Mus'ab b. Sa'd مصعب بن سعد: İsmi, Mus'ab b. Sa'd b. Ebû Vakkâs'dır. Kûfe'de ikamet ederken hicri 103 senesinde ölmüştür. Hz. Ali'den hadis nakletmiş *sika* birisidir. Kendisinden ise İsmail b. Ebû Hâlid hadis nakletmiştir.⁵⁴⁸

269) Musa b. Ebû Kesîr موسى ابى كثير: İsmi, Musa b. Ebû Kesîr Ensârî'dir. Künyesi Ebû's-Sabbâh'tır. Mürcie görüşlerini benimseyen birisidir. *Sika* bir ravidir.⁵⁴⁹

270) Musa b. Meysere محمد بن قيس: Künyesi Ebû Urve'dir. Benî et-Dîl'in mevlasıdır. Emevîler döneminden sonra vefat etmiştir. Musa'dan Mâlik b. Enes ve ed-Dahhâk b. Osman hadis nakletmişlerdir. Musa, *sika* ve güvenilir birisidir.⁵⁵⁰

⁵⁴⁵ İbn Sa'd, VIII, 472.

⁵⁴⁶ İbn Sa'd, VII, 156-158.

⁵⁴⁷ İbn Sa'd, VII, 168.

⁵⁴⁸ İbn Sa'd, VIII, 341.

⁵⁴⁹ İbn Sa'd, VIII, 458.

⁵⁵⁰ İbn Sa'd, VII, 511.

271) Musa b. Talha موسى بن طلحة: İsmi, Musa b. Talha b. Ubeydullah b. Osman b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Temîm b. Mürre'dir. Annesi Temîmoğulları'na mensup olup ismi, Havle bt. El-Ka'ka b. Ma'bed b. Zûrâre b. Udüs b. Zeyd'dir. Musa b. Talha çok cömert birisi olduğundan dolayı kendisine Teyyâru'l-Furât (Fırat rüzgârı) denilmiştir. Kûfe'de ikamet ederken hicri 103 senesinde ölmüştür. Vâkidî; Musa'nın Ebû İsa olarak künyelendiğini nakletmiştir. Ayrıca çok nakilde bulunan *sika* birisi olduğunu belirtmiştir.⁵⁵¹

272) Musa b. Talha موسى بن طلحة: İsmi, Musa b. Talha b. Ubeydullah b. Osman b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre'dir. 103 yaşındayken Kûfe'de vefat etti. Vâkidî, künyesini Ebû İsa olduğunu belirtirken İbn Sa'd ise Ebû Muhammed olarak belirtmiştir. Osman b. Affân, Talha, Zübeyr ve Ebû Zer'den hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁵⁵²

273) Musa b. Ubeyde موسى بن عبيدة: İsmi, Musa b. Ubeyde b. en-Neşît er-Rebezi'dir. Künyesi Abdülazîz'dir. Nereli olduğu konusunda ihtilaf vardır. Bazıları Musa'nın Yemenli olduğunu ifade etmiştir. Medine de ikamet ederken hicri 153 senesinde Ebû Ca'fer döneminde Medine de ölmüştür. Musa b. Ubeyde *sika* ve *güvenilir* birisi olup çok hadis nakletmiş birisidir. Ancak hadis alanında *hüccet sahibi değildir*.⁵⁵³

274) Musa b. Ukbe موسى بن عقبة: Künyesi Ebû Muhammed'dir. ez-Zübeyr b. el-Avvâm b. Huveylid'in mevlasıdır. Annesi, ez-Zübeyr'in mevlası Ebû Habîbe'dir. Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın isyan etmesinden önce vefat etmiştir. *Sika* ve *güvenilir* birisidir. Az hadis nakletmiştir.⁵⁵⁴

275) Musa Cühenî موسى الجهني: Künyesi Ebû Abdullah'tır. *Sika* birisidir.⁵⁵⁵

276) Mutarrif b. Abdullah مطرف بن عبدالله: İsmi, Mutarrif b. Abdullah b. Yesâr el-Yesârî'dir. Künyesi Ebû Mus'ab'dır. Eslem kabilesinden bir şahsın mükâteb

⁵⁵¹ İbn Sa'd, VII, 160-162.

⁵⁵² İbn Sa'd, VIII, 331-332.

⁵⁵³ İbn Sa'd, VII, 555.

⁵⁵⁴ İbn Sa'd, VII, 520.

⁵⁵⁵ İbn Sa'd, VIII, 472.

kölesidir. Kölelik bedelini Abdullah b. Ebû Ferve ödemiştir. Hicri 220 yılında Medine’de vefat etmiştir. Malik b. Enes’in öğrencilerindendir. Mutarrif b. Abdullah *sika* ve *güvenilir* birisidir.⁵⁵⁶

277) Mücâhid b. Cebr مجاهد بن جبر: Künyesi, Ebû’l-Haccâc’dır. Kays b. es-Sâib el-Mahzûmî’nin kölesidir. Vefatı konusunda farklı nakiller mevcuttur. Hicri, 104 yılında 83 yaşındayken Mekke’de vefat etti. Mücâhid b. Cebr çok hadis nakletmiş olup *sika*, *âlim* ve *fakih* birisidir.⁵⁵⁷

278) Mücâlid b. Sa’îd مجالد بن سعيد: İsmi, Mücâlid b. Sa’îd Hemdânî’dir. Künyesi Ebû Umeyr’dir. Hicri 144 senesinde Ebû Ca’fer zamanında vefat etti. Hadis konusunda *zayıf* birisidir.⁵⁵⁸

279) Mücemmi b. Ya’kûb: İsmi, Mücemmi b. Ya’kûb b. Mücemmi b. Yezîd b. Câriye b. Âmir b. Mücemmi b. el-Attâf b. Dubey’a b. Zeyd b. Mâlik b. Avf b. Amr b. Avf’dır. Evs kabilesine mensup birisidir. Künyesi Ebû Abdullah’tır. Annesinin adı ise Hasene bt. Câriye b. Bükeyr b. Câriye b. Âmir b. Mücemmi b. el-Attâf’dır. Medine de ikamet ederken hicri 160 yılında el-Mehdî zamanında ölmüştür. Mücemmi b. Ya’kûb, *sika*, *güvenilir* ve az hadis nakleden birisidir.⁵⁵⁹

280) Mürre b. Şerâhîl مرة بن شراحيل: İsmi, Mürre b. Şerâhîl el-Hemdânî’dir. Hz. Ömer, Hz. Ali ve Abdullah’tan hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁵⁶⁰

281) Müslim b. Ebû Meryem مسلم بن ابي مريم: Medineli bir kişinin mevlasıdır. Kaderiyye görüşüne karşı çıkmıştır. Kendisinden Mâlik b. Enes hadis nakletmiştir. Müslim *sika*, *güvenilir* ve az hadis nakletmiş birisidir.⁵⁶¹

282) Müstevrid b. el-Ahnef المستورد بن الاحنف: İsmi, Müstevrid b. el-Ahnef el-Fihri’dir. Abdullah b. Mes’ûd’dan hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.⁵⁶²

⁵⁵⁶ İbn Sa’d, VII, 616

⁵⁵⁷ İbn Sa’d, VIII, 27-28.

⁵⁵⁸ İbn Sa’d, VIII, 468.

⁵⁵⁹ İbn Sa’d, VII, 587.

⁵⁶⁰ İbn Sa’d, VIII, 236.

⁵⁶¹ İbn Sa’d, VII, 527.

⁵⁶² İbn Sa’d, VIII, 315.

283) Nafi b. Cübeyr نافع بن جبیر بن عبد الرحمن: İsmi, Nâfi b. Cübeyr b. Mut'im b. Adî b. Nevfel b. Abdümenâf b. Kusay'dır. Annesi, Ümmü Kıtâl bt. Nâfi b. Zürayb b. Nevfel'dir. Nâfi Ebû Muhammed diye künyelenmiştir. Nâfi b. Cübeyr, 99 yılında Medine'de Süleyman b. Abdülmelik zamanında vefat etmiştir. Nâfi *sika* birisi olup Ebû Hüreyre'den hadis nakletmiştir.⁵⁶³

284) Nâfi b. Ömer نافع بن عمر: İsmi, Nâfi b. Ömer el-Cümahî'dir. Hicri 169 senesinde Mekke'de vefat etmiştir. Az hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁵⁶⁴

285) Nâfi b. Sercis نافع بن سرجس: Az hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁵⁶⁵

286) Nezzâl b. Sebre النزال بن سبرة: İsmi, Nezzâl b. Sebre el-Hilâlî'dir. Hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁵⁶⁶

287) Niyâr b. Mükrem el-Eslemî نيار بن مكرم الاسلمى: Hz.Osman (r.a) zamanında yaşamış muhaddistir. Hz. Ebû Bekir'den hadis naklinde bulunmuş *sika* bir ravidir. Az hadis nakletmiş bir zattır. İbn Sâ'd, Niyâr b. Mükrem el-Eslemî'yi Medineli Tabiîn bölümünde zikretmiştir.⁵⁶⁷

288) Nu'aym b. Abdullah نعيم بن عبد الله: İsmi, Nu'aym b. Abdullah el-Mücmir'dir. Hz. Ömer'in azatlı mevlasıdır. Nu'aym b. Abdullah, Ali b. Yahya ez-Zürakî, Muhammed b. Abdullah b. Zeyd b. Abdürabbih el-Ensârî ve Ebû Hüreyre'den nakilde bulunmuştur. Nu'aym *sika* birisi olup çok hadis nakletmiştir.⁵⁶⁸

289) Nu'aym b. Ebû Hind نعيم بن ابي هند: İsmi, Nu'aym b. Ebû Hind Eşca'î'dir. *Sika* birisidir.⁵⁶⁹

290) Nübye b. Vehb نبيه بن وهب: İsmi, Nübye b. Vehb b. Osman b. Ebû Talha b. Abdüluzzâ b. Osman b. Abdüddâr b. Kusay'dır. Annesinin adı ise Benî Mâzin b.

⁵⁶³ İbn Sa'd, VII, 203-205.

⁵⁶⁴ İbn Sa'd, VIII, 56.

⁵⁶⁵ İbn Sa'd, VIII, 37.

⁵⁶⁶ İbn Sa'd, VIII, 206.

⁵⁶⁷ İbn Sa'd, VII, 9.

⁵⁶⁸ İbn Sa'd, VII, 304.

⁵⁶⁹ İbn Sa'd, VIII, 423.

Mâlik b. Amr b. Temîm kabilesinden Sü'dâ bt. Zeyd b. Mülays'tır. Velîd b. Abdûlmelik döneminde anarşi olayından dolayı vefat etmiştir. Nübye'den Abdullah b. Ömer'in mevlası Nâfi hadis nakletmiştir. Nübye b. Vehb, az hadis nakletmiş *sika*, *güvenilir* ve nakilleri *hasenü'l-hadis* değerinde olan bir ravidir.⁵⁷⁰

291) Osman b. Ebû Süleyman عثمان بن ابى سليمان: İsmi, Osman b. Ebû Süleyman b. Cübeyr b. Mut'im b. Adî b. Nevfel b. Abdümenâf b. Kusay'dır. *Sika* birisidir. Az hadis nakletmiştir.⁵⁷¹

292) Osman b. el-Esved عثمان بن الاسود: İsmi, Osman b. el-Esved el-Cümahî'dir. Hicri 150 yılında Mekke de vefat etmiştir. Çok hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁵⁷²

293) Ömer b. Abdullah b. el-Eşec عمر بن عبد الله: İsmi Ömer b. Abdullah b. el-Eşec'dir. Ömer, *sika*, *güvenilir* ve az hadis nakletmiş birisidir.⁵⁷³

294) Ömer b. Abdullah عمر بن عبد الله: Gufre bt. Rebâh'ın mevlasıdır. Muhammed b Abdullah b. Hasan'ın isyan etmesinde önce vefat etmiştir. *Sika*, *güvenilir* ve çok hadis nakleden birisidir. Hadisleri *mürsel* olarak nakletmiştir. İsnadı çok kullanmamıştır.⁵⁷⁴

295) Ömer b. Abdülazîz عمر بن عبد العزيز: İsmi, Ömer b. Abdülazîz b. Mervân b. el-Hakem b. Ebû'l-Âs b. Ümeyye b. Abdüşems'dir. Künyesi Abû Hafs'tır. Annesinin adı Benî Adî Ka'b ailesine mensup Ümmü Âsım bt. Âsım b. Ömer b. el-Hattâb b. Nüfeyl'dir. Ömer hicri 63 yılında dünyaya gelmiştir. Emevi Devleti zamanında halifelik görevini de ifa etmiştir. Recep ayında hicri 101 senesinde Hunâsıra'da vefat etmiş ve Deyrüsüm'ân'a defnedilmiştir. İttifakla raviler Ömer b. Adülazîz'in *sika*, *güvenilir*, *fâkih*, *verâ sahibi* ve *âdil* birisi olduğunu ve çok hadis naklettiğini belirtmişlerdir.⁵⁷⁵

⁵⁷⁰ İbn Sa'd, VII, 408.

⁵⁷¹ İbn Sa'd, VIII, 47.

⁵⁷² İbn Sa'd, VIII, 53.

⁵⁷³ İbn Sa'd, VII, 505.

⁵⁷⁴ İbn Sa'd, VII, 520.

⁵⁷⁵ İbn Sa'd, VII, 324-397.

296) Ömer b. Ebû Atîke : عمر بن ابى عاتكة Künyesi, Ebû Hafs'dır. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb'ın mevlasıdır. Medine de ikamet ederken hicri 155 senesinde Ebû Ca'fer döneminde ölmüştür. Ömer, az hadis nakletmiş birisi olup *sika* ve *güvenilir* birisidir.⁵⁷⁶

297) Ömer b. el-Hakem : عمر بن الحكم İsmi, Ömer b. el-Hakem b. Ebü'l-Hakem'dir. Ensâr'dan Evs kabilesinin anlaştmasıdır. Künyesi Ebû Hafs'dır. Hicri, 117 yılında 80 yaşında Hişâm b. Abdülmelik zamanında vefat etmiştir. Ömer, *sika* birisi olup rivayet ettiği hadisleri sâlihtir.⁵⁷⁷

298) Ömer b. Halde : عمر بن خلدة İsmi, Ömer b. Halde ez-Zurakî'dir. Abdülmelik b. Mervân zamanında Medine kadılığı görevini yerine getirmiştir. Ebû Hüreyre'den hadis işitmiştir. Vâkidî, Ömer b. Halde'nin *sika* birisi olduğunu ve az hadis naklettiğini belirtmiştir. Aynı zamanda Ömer b. Halde heybetli, muttaki, sert ve iffetli birisi idi.⁵⁷⁸

299) Ömer b. Kesîr b. Eflah : عمر بن كثير İsmi, Ömer b. Kesîr b. Eflah'tır. Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin mevlasıdır. Ömer'den Yahya b. Sa'îd el-Ensârî nakilde bulunmuştur. *Sika ve güvenilir* birisidir.⁵⁷⁹

300) Ömer b. Muhammed : عمر بن محمد İsmi, Ömer b. Muhammed b. Zeyd b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb'dır. Annesinin adı ise Şa'sâ'dır. *Sika, güvenilir* birisi olup az hadis nakletmiştir.⁵⁸⁰

301) Ömer b. Nâfi : عمر بن نافع Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb'ın mevlasıdır. Kendisinden Mâlik b. Enes hadis nakletmiştir. Ebû Ca'fer zamanında Medine de iken vefat etmiştir. *Güvenilir* birisidir. Ancak hadisçiler *hüccet sahibi olmadığını belirtmişlerdir*.⁵⁸¹

⁵⁷⁶ İbn Sa'd, VII, 565-566.

⁵⁷⁷ İbn Sa'd, VII, 277.

⁵⁷⁸ İbn Sa'd, VII, 275.

⁵⁷⁹ İbn Sa'd, VII, 504.

⁵⁸⁰ İbn Sa'd, VII, 533.

⁵⁸¹ İbn Sa'd, VII, 556.

302) Rebî b. Umeyle الربيع بن عميلة: İsmi, Rebî b. Umeyle el-Fezârî'dir. İbn. Mes'ûd ve Hz. Ali'den hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.⁵⁸²

303) Rebî'a b. Abdullah ربيعة بن عبد الله: İsmi, Rebî'a b. Abdullah b. el-Hüdeyr b. Abdüluzza b. Âmir b. el-Hâris b. Hârise b. Sa'd b. Teym b. Mürre'dir. Annesi ise Sümeyye bt. Kays b. el-Hâris b. Nadle b. Avf b. Abîd b. Avîc b. Adî b. Ka'b'dir. Rebî'a, Peygamber (s.a.s.) zamanında dünyaya gelmiştir. *Sika* bir ravi olup Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer 'den nakilde bulunmuştur. Az sayıda hadis nakletmiştir.⁵⁸³

304) Rebî'a b. Osman ربيعة بن عثمان: İsmi, Rebî'a b. Osman b. Rebî'a b. Abdullah b. el-Hüdeyr b. Abdüluzza b. Âmir b. el-Hâris b. Hârise b. Sa'd b. Teym b. Mürre'dir. Künyesi Ebû Osman'dır. Annesinin adı ise Ümmü Yahya bt. el-Münkedir b. Abdullah b. el-Hüdeyr b. Abdüluzza'dır. Hicri 154 yılında Ebû Ca'fer zamanında 77 yaşındayken Medine de vefat etmiştir. Rebî'a *hüccet sahibi, sika ve güvenilir* birisidir.⁵⁸⁴

305) Rebî'atü'r-Re'y b. Ebû Abdurrahman ربيعة الراي بن ابي عبد الرحمن: İsmi, Ferrûh'tur. Künyesi Ebû Osman'dır. Teymîlerden el-Münkedir ailesinin mevlasıdır. Hicri 136 yılında Ebû'l-Abbâs zamanında Medine de vefat etmiştir. Rebî'a'nın ders halkasında Ca'fer b. Muhammed, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Hüseyin bulunmuştur. Fetva konusunda çok bilgili birisidir. Rebî'a *sika, güvenilir* ve çok hadis nakleden birisidir. Ancak insanları bazısı Rebî'a'nın rey mensubu olduğunu ve bu sebepten dolayı da hadis nakletmediklerini belirtmişlerdir.⁵⁸⁵

306) Rib'î b. Hirâş ربيعي بن حراش: İsmi, Rib'î b. Hirâş b. Cahş b. Amr b. Abdullah b. Bicâd b. Abdûlmelik b. Gâlib b. Kutaya b. Abs b. Bağîd b. Reys b. Gatafân b. Sa'd b. Kays b. Aylân b. Mudar'dır. Hicri 101 yılında Haccâc b. Yusuf idaresinin olduğu dönemde Cemâcim olayında ölmüştür. Hareşe b. el-Hur, Ömer ve Ali'den hadis nakletmiş *sika* ve *salih hadisleri* olan birisidir.⁵⁸⁶

⁵⁸² İbn Sa'd, VIII, 296.

⁵⁸³ İbn Sa'd, VII, 31.

⁵⁸⁴ İbn Sa'd, VII, 550.

⁵⁸⁵ İbn Sa'd, VII, 509-511.

⁵⁸⁶ İbn Sa'd, VIII, 247-248.

307) Sa'd b. İbrahim :سعد بن ابراهيم İsmi, Sa'd b. İbrahim b. Abdurrahman b. Avf b. Abduavf b. el-Hâris b. Zühre'dir. Künyesi, Ebû İshâk'tır. Annesinin adı ise Ümmü Külsûm bt. Sa'd b. Ebû Vakkâs b. Üheyb b. Abdümenâf b. Zühre'dir. Sa'd b. Medine de ikamet ederken hicri 127 yılında 72 yaşında iken ölmüştür. Medine kadılığı görevi yapmış *sika* ve *güvenilir* bir ravidir. Aynı zamanda az hadis nakletmiş birisidir.⁵⁸⁷

308) Sa'd b. İshâk :سعد بن اسحاق İsmi, Sa'd b. İshâk b. Ka'b b. Ucre'dir. Belî kabilesine mevcuttur. Hicri 140 yılında Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın isyanından önce vefat etmiştir. Kendisinden Yahyâ b. Sa'id el-Kattân hadis nakletmiştir. Sa'd *sika* ve *güvenilir* birisidir.⁵⁸⁸

309) Sa'd b. Sa'id :سعد بن سعيد İsmi, Sa'd b. Sa'id b. Kays b. Amr b. Sehl'dir. Annesi ise Ümmü Veled'dir. Sa'd hicri 141 yılında vefat etmiştir. Kendisinden Ebû Mu'âviye ed-Darîr ve Abdullah b. Nümeyr hadis nakletmişlerdir. *Güvenilir* ve *sika* birisidir.⁵⁸⁹

310) Sa'd b. Ubeyde :سعد بن عبيدة İsmi, Sa'd b. Ubeyde Sülemî'dir. Ömer b. Hübeyre zamanında Kûfe'de vefat etti. Kendisinden A'meş ve Husayn hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁵⁹⁰

311) Sa'id b. Ebû Sa'id :سعيد بن ابي سعيد İsmi, Sa'id b. Ebû Sa'id el-Makburî'dir. Benî Leys b. Bekir b. Abdümenât b. Kinâne'nin mevlasıdır. Hicri, 123 yılında Hişâm b. Abdülmelik zamanında Medine'de vefat etmiştir. Sa'id b. Ebû Sa'id, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Cübeyr b. Mut'im, Ebû Şüreyh el-Ka'bî, Ebû Hüreyre, Ebû el-Hudrî, Abdullah b. Ömer, Abdurrahman b. Ebû Sa'id el-Hudrî, Sa'id b. Dînâr Urve b. ez-Zübeyr, Ebû Seleme b. Abdurrahman, Ümmü Seleme'nin mevlası Abdullah b. Râfi, Ubeyd b. Cüreyh, Abdullah b. Ebû Katâde, Abdurrahman b. Mihrân, el-Ka'kâ b. Hakîm, babası ve kardeşi Abbâd b. Ebû Sa'id'den hadis

⁵⁸⁷ İbn Sa'd, VII, 446-447.

⁵⁸⁸ İbn Sa'd, VII, 529.

⁵⁸⁹ İbn Sa'd, VII, 519.

⁵⁹⁰ İbn Sa'd, VIII, 415.

nakletmiştir. Sa'îd b. Ebû Sa'îd *sika* ve *güvenilir* bir ravi olup çok hadis nakletmiştir. Ancak ömrünün son zamanlarında hadisleri karıştırmıştır (ihtilat).⁵⁹¹

312) Sa'îd b. el-Müseyyeb سعيد بن المسيب: İsmi, Sa'îd b. el-Müseyyeb b. Hazn b. Ebû Vehb b. Amr b. Âiz b. İmrân b. Mahzûn b. Yakaza'dır. Annesinin adı Ümmü Sa'îd bt. Hâkim b. Ümeyye b. Hârise b. el-Evkas es-Sülemî'dir. Sa'îd b. el-Müseyyeb'in doğumu konusunda farklı nakiller mevcut olmakla birlikte Vâkidî onun doğumunun Ömer (r.a)'in halifeliğinin ikinci yılında doğduğunu belirtmiştir. İlmi birikimini ise Zeyd b. Sâbit, Sa'd b. Ebû Vakkâs, İbn Abbâs İbn Ömer'den aldığını nakletmiştir. İsnadlı rivayetlerin birçoğunu Ebû Hureyre'den nakletmiştir. Sahabe hayatta iken fetva konusunda ön plana çıkmış âlimlerin âlimi olarak nitelendirilmiştir. Vâkidî aynı zamanda Sa'îd b. el-Müseyyeb'in iyi bir rüya tabircisi olduğunu aktarır. İbn Sa'd; Sa'îd b. el-Müseyyeb'in Velîd b. Abdülmelik zamanında Medine de hicri 94 senesinde 75 yaşında vefat ettiğini belirtmiştir. Sa'îd b. el-Müseyyeb, ilim yönünden çok zengin, çok hadis nakleden *sika*, *sağlam*, *fakih*, *fetva ehli*, *güvenilir* ve *takva sahibi* kıymetli bir âlimdir.⁵⁹²

313) Sa'îd b. Mercâne سعيد بن مرجانة: Künyesi Ebû Osman'dır. 77 yaşında iken hicri 97 yaşında Medine'de vefat etmiştir. Faziletli birisi olup az hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁵⁹³

314) Sa'îd b. Sa'd سعيد بن سعد: İsmi, Sa'îd b. Sa'd b. Ubâde b. Düleyym b. Hârise b. Ebû Hazîme b. Sa'lebe b. Tarîf b. el-Hazrec b. Sa'îde b. Ka'b b. el-Hazrec'dir. Annesi Guzeyye bt. Sa'd b. Halîfe b. el-Eşref b. Ebû Hazîme b. Sa'lebe b. Tarîf b. el-Hazrec b. Sa'îde b. Ka'b b. el-Hazrec'dir. Hz. Peygamber (s.a.s) dönemine yetişmiş ve bazı rivayetlerinde de Hz. Peygamber (s.a.s)'den işiterek hadis nakletmiştir. Sa'îd b. Sa'd az hadis nakleden *sika* birisidir.⁵⁹⁴

315) Sa'îd b. Vehb سعيد بن وهب: İsmi, Sa'îd b. Vehb el-Hemdânî'dir. Yenâ'îler'in Hemdân koluna mensup birisidir. Abdülmelik b. Mervân zamanında

⁵⁹¹ İbn Sa'd, VII, 424.

⁵⁹² İbn Sa'd, VII, 119-143.

⁵⁹³ İbn Sa'd, VII, 281.

⁵⁹⁴ İbn Sa'd, VII, 82-83.

hicri 86 senesinde Kûfe'de vefat etmiştir. Sa'îd, Habbâb, Abdullah, Ali Selmân, Abdullah b. Ömer, İbn Zübeyr ve Şüreyh'ten hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.⁵⁹⁵

316) Sa'îd b. Yesâr سعيد بن يسار: İsmi, Sa'îd b. Yesâr Ebü'l-Hubâb'dır. Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib'in mevlasıdır. 117 senesinde Medine'de vefat etmiştir. İbn Ömer ve Ebû Hüreyre'den nakilde bulunmuştur. Çok nakilde bulunmuş *sika* bir ravidir.⁵⁹⁶

317) Sa'sa'a b. Sûhân صعصعة بن صوحان: İsmi, Sa'sa'a b. Sûhân B. Hucr b. el-Hicris b. Sabire b. Hidricân b. İsâs b. Leys b. Hudâd b. Zâlim b. Zühl b. İclb. Vedî'a b. Amr b. Vedî'a b. Lükeyz b. Efsâ b. Abdülkays'dır. Rebî'a Kabilesine mensup birisidir. Künyesi Ebû Talha'dır. Kûfe'de ikamet ederken Mu'âviye'nin hilafeti zamanında ölmüştür. Abdullah b. Abbâs ve Hz. Ali'den nakilde bulunmuş *sika* birisidir.⁵⁹⁷

318) Sâbit b. Kutbe ثابت بن قطبة: İsmi, Sâbit b. Kutbe el-Müzenî'dir. Abdullah b. Mes'ûd'dan hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.⁵⁹⁸

319) Sâbit b. Ubeyd ثابت بن عبيد: İsmi, Sâbit b. Ubeyd Ensârî'dir. A'meş ve başka kişiler Sâbit'ten hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁵⁹⁹

320) Sadaka b. Yesâr صدقة بن يسار: Mezopotamya (el-Cezîre) asıllı birisidir. Mekkeli bir ailenin mevlasıdır. Abbâsilerin ilk zamanlarında vefat etmiştir. Süfyân b. Uyeyne, Sadaka'nın Hâricî mensubu olduğu iddia edildiğini belirtmiştir. Az hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁶⁰⁰

321) Safvân b. Süleym صفوان بن سليم: Künyesi, Ebû Abdullah'tır. Humeyd b. Abdurrahman b. Avf ez-Zührî'nin mevlasıdır. Medine de iken hicri 132 yılında vefat etmiştir. Safvân, *sika*, *güvenilir*, âbid ve çok hadis nakletmiş birisidir.⁶⁰¹

⁵⁹⁵ İbn Sa'd, VIII, 290.

⁵⁹⁶ İbn Sa'd, VII, 280.

⁵⁹⁷ İbn Sa'd, VIII, 340-341.

⁵⁹⁸ İbn Sa'd, VIII, 316.

⁵⁹⁹ İbn Sa'd, VIII, 411.

⁶⁰⁰ İbn Sa'd, VIII, 46-47.

⁶⁰¹ İbn Sa'd, VII, 511.

322) Sâlih b. Keysân صالح بن كيسان: Künyesi, Ebû Muhammed'dir. Sâlih, Muhammed b. Abdullah b. Hasan isyan bayrağının açmadan önce hicri 140 yılında vefat etmiştir. Sâlih b. Keysân, Ebû Katâde'nin mevlası Ebû Muhammed Nâfi, ez-Zührî, Ubeydullah b. Abdullah b. Uteybe'den hadis nakletmiştir. Sâlih, *sika*, *güvenilir* ve çok hadis nakletmiş bir zattır.⁶⁰²

323) Sâlim b. Abdullah سالم بن عبد الله: İsmi, Sâlim b. Muhammed b. Ömer b. el-Hattâb b. Nüfeyl b. Abdüluzâ b. Riyâh b. Abdullah b. Kurt b. Rezâh b. Adî b. Ka'b b. Lüey'dir. Ebû Umeyr diye künyelenmiştir. Farklı bir nakilde ise künyesi Ebû Ömer olduğu aktarılmıştır. Annesi ise Ümmü Veled'dir. 106 senesinde Zilhicce ayında vefat etmiştir. Vâkidî, Sâlim'in babası Abdullah, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Ebû Hureyre'den nakilde bulunmuştur. Sâlim çok hadis nakleden şerefli, yüksek takva sahibi *sika* birisidir.⁶⁰³

324) Sâlim b. Ebû'l-Ca'd سالم بن ابى الجعد: İsmi, Sâlim b. Ebû'l-Ca'd Gatafânî'dir. Gatafân kabilesinin mevlasıdır. Hicri 100 senesinde Ömer b. Abdülazîz zamanında vefat etti. *Sika* bir ravidir.⁶⁰⁴

325) Sâlim Ebû'l-Gays سالم ابو الغيث: Abdullah b. Mutî el-Adevî'nin mevlasıdır. Ebû Hüreyre'den nakilde bulunmuş *sika* bir ravidir.⁶⁰⁵

326) Sâlim Ebû'n-Nadr سالم ابو النضر: İsmi, Sâlim Ebû'n-Nadr b. Ebû Ümeyye'dir. Ömer b. Abdullah b. Ma'mer et-Teymî'nin mevlasıdır. Mervân b. Muhammed zamanında vefat etmiştir. Sâlim'den Mâlik b. Ebû Âmir, Ümmü Hânî'nin mevlası Ebû Mürre, Büsr b. Sa'îd ve Ebû Seleme b. Abdurrahman hadis nakletmişlerdir. Sâlim, *güvenilir sika* ve çok hadis nakleden birisidir.⁶⁰⁶

327) Salt b. Behrâm الصلت بن بهرام: Yetmullah b. Sa'leboğulları kabilesine mensup birisidir. *Sika* bir ravidir.⁶⁰⁷

⁶⁰² İbn Sa'd, VII, 513.

⁶⁰³ İbn Sa'd, VII, 194-199.

⁶⁰⁴ İbn Sa'd, VIII, 408.

⁶⁰⁵ İbn Sa'd, VII, 296.

⁶⁰⁶ İbn Sa'd, VII, 506.

⁶⁰⁷ İbn Sa'd, VIII, 473.

328) Seleme b. Buht: Benî Mahzûm'un mevlasıdır. Seleme, İkrime'den hadis nakletmiş *güvenilir* ve *sika* birisidir.⁶⁰⁸

329) Selmân b. Rebî'a ربيعة بن سليمان. İsmi, Selmân b. Rebî'a b. Yezîd b. Amr b. Sehm b. Sa'lebe b. Ganm b. Kuteybe b. Ma'n b. Mâlik b. A'sur'dur. Ömer b. el-Hattâb zamanında Kûfe'de kadılık yapmıştır. Ömer b. el-Hattâb'dan hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.⁶⁰⁹

330) Selmân Ebû Abdullah سلمان ابو عبد الله. İsmi, Selmân Ebû Abdullah el-Ağar'dır. Cüheyne kabilesine mensup bir mevalidir. Ebû Hüreyre ve el-Hudrî'den nakilde bulunmuştur. Selmân az hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁶¹⁰

331) Sıla b. Züfer صلة بن زفر. İsmi, Sıla b. Züfer el-Absî'dir. Künyesi Ebü'l Alâ'dır. Kûfe'de ikamet ederken ölmüştür. İbn Mes'ûd, Huzeyfe ve Ammâr'dan hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.⁶¹¹

332) Subayha b. el-Hâris صبيحة بن الحرث. İsmi, Subayha b. el-Hâris b. Cubeyle b. Âmir b. Ka'b. Sa'd b. Teym b. Mürre'dir. Annesi, Huzâ'a kabilesine mensup olup adı ise Zeynep bt. Abdullah b. Sâ'ide b. Menşû b. Abd b. Habter'dir. Vâkidi, İbn Sâ'd, Subayha'yı Medineli Tabiin bölümünde zikretmiştir. Vâkidî, Subayha'nın Hz. Ebû Bekir (r.a) ile umre yolculuğuna çıktığını ve bu yolculuk esnasında öğrendiği hadisleri naklettiğini ve *sika* bir zat olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda az hadis rivayet etmiştir.⁶¹²

333) Süfyân b. Uyeyne سفيان بن عيينة. İsmi, Süfyân b. Uyeyne b. Ebû İmrân'dır. Benî Hilâl b. Âmir b. Sa'sa'a kabilesinden Benî Abdullah b. Rüveybe'nin mevlasıdır. Hicri 198 senesinde 91 yaşında iken Recep ayında vefat etti ve Hacûn'da medfundur. Süfyân b. Uyeyne çok hadis nakletmiş *sika* ve *hüccet sahibi* birisidir.⁶¹³

⁶⁰⁸ İbn Sa'd, VII, 578.

⁶⁰⁹ İbn Sa'd, VIII, 252.

⁶¹⁰ İbn Sa'd, VII, 280.

⁶¹¹ İbn Sa'd, VIII, 314.

⁶¹² İbn Sa'd, VII, 9.

⁶¹³ İbn Sa'd, VIII, 59-60.

334) Süheyl b. Ebû Sâlih سهيل بن ابو صالح: Vâkidî'nin bizlere aktardığı bilgiye göre: Ebû Ca'fer el-Mansûr zamanında vefat etmiştir. Iraklılar ve Medineliler kendisinden hadis nakletmiştir. *Sika, güvenilir* ve çok hadis nakletmiş birisidir.⁶¹⁴

335) Süleymân b. Bilâl: Künyesi, Ebû Muhammed'dir. Berberi asıllı bir zattır. el-Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir es-Sıddîk'ın mevlasıdır. Hicri 172 yılında Harûn zamanında Medine'de vefat etmiştir. Süleymân b. Bilâl, *sika, güvenilir* ve çok hadis nakletmiş birisidir.⁶¹⁵

336) Süleymân b. Sühaym سليمان بن سحيم: Künyesi Ebû Eyyûb'dur. Benî Ka'b b. Huzâ'a'nın mevlasıdır. Ebû Ca'fer zamanında vefat etmiştir. Kendisinden bazı hadisler nakledilmiştir. *Sika ve güvenilir* bir zattır.⁶¹⁶

337) Süleyman b. Yesâr سليمان بن يسار: Yukarıda zikrettiğimiz Atâ b. Yesâr'ın kardeşidir. Resûlullah (s.a.s)'ın eşi Meymûne bt. El-Hâris el-Hilâliyye'nin mevlasıdır. Mükatebe anlaşması olduğu da nakledilmiştir. Vâkidî künyesinin Ebû Tûrâb olduğunu aktarmıştır. Süleyman b. Yesâr, 73 yaşında 107 yılında vefat etmiştir. Süleyman, Zeyd b. Sâbit, Ebû Vâkîd el-Leysî, Ebû Hüreyre, İbn. Ömer, Ubeydullah b. el-Abbâs, İbn Abbâs, Hz. Âişe, Ümmü Seleme, Meymûne ve Urve b. ez-Zübeyr'den hadis nakletmiştir. *Sika, fakih* ve çok hadis nakleden yüksek ilim sahibi bir zattır.⁶¹⁷

338) Süleyman el-Ahvel سليمان الاحول: Salih hadisleri olup *sika* birisidir. Abdullah b. Ebû Necîh'in dayısıdır.⁶¹⁸

339) Şeddâd b. el-Ezma' شدداد بن الازمع: İsmi, Şeddâd b. el-Ezma İbn Ebû Büseyne b. Abdullah b. Mürre b. Mâlik b. Harb b. el-Hâris b. Sa'd b. Abdullah b. Vâdi'a'dır. Hemdân kabilesine mensup birisidir. Kûfe'de ikamet ederken Bişr b.

⁶¹⁴ İbn Sa'd, VII, 521.

⁶¹⁵ İbn Sa'd, VII, 598.

⁶¹⁶ İbn Sa'd, VII, 514.

⁶¹⁷ İbn Sa'd, VII, 172-173.

⁶¹⁸ İbn Sa'd, VIII, 44.

Mervân döneminde ölmüştür. Abdullah b. Mes'ûd'dan hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.⁶¹⁹

340) Şemr b. Atıyye شمر بن عطية İsmi, Şemir b. Atıyye b. Abdurrahman Esedî'dir. Benî Mürre b. Hâris b. Sa'd b. Sa'lebe kabilesine mensup birisidir. *Sika* birisidir.⁶²⁰

341) Şerîk b. Abdullah شريك بن عبد الله İsmi, Şerîk b. Abdullah Ebû Nemir el-Leysî'dir. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Leys kabilesine mensup birisidir. 145 senesinde Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın Medine'de isyan etmesinden önce vefat etmiştir. Şerîk, *güvenilir* ve *sika* birisi olup çok hadis nakletmiştir.⁶²¹

342) Şeybe b. Nisâh شيبه بن نصح Resulullah(sav)'ın eşi Ümme Seleme bt. Ümeyye b. el-Muğîre b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm'un mevlasıdır. Mervân b. Muhammed zamanında vefat etmiştir. Şeybe, *sika*, *güvenilir* ve az hadis nakleden bir ravidir.⁶²²

343) Şibâk Dabbî شبك الضبي İbrahim Neha'î'nin arkadaşıdır. *Sika* birisi olup kendisinden Muğîre hadis nakletmiştir.⁶²³

344) Şübeyl b. Avf شبيب بن عوف İsmi, Şübeyl b. Avf el-Ahmesî'dir. Becîle kabilesine mensup birisidir. Ömer b. el-Hâttab'dan hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁶²⁴

345) Şüreyh b. Hâni شريح بن عاني İsmi, Şüreyh b. Hâni b. Yezîd b. Nehîk b. Düreyd b. Süfyân b. ed-Dıbâb'dır. Benî Hâris b. Ka'b kabilesine mensup birisidir. Sicistan'da vefat etmiştir. Âişe, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Ali b. Ebû Tâlib ve Ömer b. Hattâb'dan hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁶²⁵

346) Talha b. Abdullah طلحة بن عبد الله İsmi, Talha b. Abdullah b. Avf b. Abduavf b. Abd b. el-Hâris b. Zühre'dir. Muhammed Talha adındaki oğluyla

⁶¹⁹ İbn Sa'd, VIII, 315.

⁶²⁰ İbn Sa'd, VIII, 427.

⁶²¹ İbn Sa'd, VII, 488.

⁶²² İbn Sa'd, VII, 508.

⁶²³ İbn Sa'd, VIII, 449.

⁶²⁴ İbn Sa'd, VIII, 273.

⁶²⁵ İbn Sa'd, VIII, 248-249.

künyelenmiştir. Annesi ise Fâtıma bt. Mutî b. el-Esved b. Hârise b. Nadle b. Avf b. Abîd b. Avîc b. Adî b. Ka'b'dır. Medine valiliği görevini yerine getirmiştir. 97 senesinde 72 yaşında iken Medine'de vefat etmiştir. Talha amcası Abdurrahman b. Avf, Ebû Hüreyre ve İbn Abbâs'tan hadis işitmiş ve nakletmiştir. *Sika* birisi olup çok hadis nakletmiştir.⁶²⁶

347) Talha b. Musarrif طلحة بن مصرف: İsmi, Talha b. Musarrif b. Amr b. Ka'b b. Cuhdüb b. Mu'âviye b. Sa'd b. Hâris b. Zühl b. Seleme b. Deûl b. Cüşem b. Yâm'dır. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Hemdan kabilesine mensuptur. Hicri 112 senesinde vefat etmiştir. *Sika* bir ravi olup nakilleri *salihul hadistir*.⁶²⁷

348) Talha b. Yahya طلحة بن يحيى: İsmi, Talha b. Yahya b. Talha b. Ubeydullah b. Osman b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre'dir. *Sika* ve salihul hadis bir ravidir.⁶²⁸

349) Temîm b. Seleme تميم بن سلمة: İsmi, Temîm b. Seleme Huzâ'î'dir. Hicri 100 senesinde Ömer b. Abdülazîz zamanında vefat etti. Kendisinden A'meş hadis nakletmiştir. Temîm *sika* bir ravidir.⁶²⁹

350) Temîm b. Tarefe تميم بن طرفة: İsmi, Temîm b. Tarefe Tâî'dir. Hicri 94 senesinde Haccâc zamanında vefat etmiştir. *Sika* bir ravidir.⁶³⁰

351) Tufeyl b. Übey الطفيل بن أبي: İsmi, Tufeyl b. Übey b. Ka'b b. Kays b. Ubeyd b. Zeyd. Mu'âviye b. Amr b. Mâlik b. en-Neccâr'dır. Annesinin adı, Ümmü't-Tufeyl bt. Et-Tufeyl b. Amr b. el-Münzir b. Sübey b. Abdunühm'dür. Annesi Devs kabilesine mensuptur. Tufeyl b. Übey'in Ebû Batn diye lakabı vardır. Aynı zamanda Abdullah b. Ömer'in arkadaşıdır. Ömer (r.a), babası Übey ve İbn Ömer'den hadis nakletmiştir. Tufeyl, sahih hadis nakleden *sika* bir ravidir.⁶³¹

⁶²⁶ İbn Sa'd, VII, 159-160.

⁶²⁷ İbn Sa'd, VII, 159-160.

⁶²⁸ İbn Sa'd, VIII, 425-426.

⁶²⁹ İbn Sa'd, VIII, 481.

⁶³⁰ İbn Sa'd, VIII, 405.

⁶³¹ İbn Sa'd, VIII, 405.

⁶³¹ İbn Sa'd, VII, 79.

352) Ubeyd b. Huneyn عبيد بن حنين: İsmi, Ubeyd b. Huneyn'dir. Zeyd b. el-Hattâb'ın sülalesinin mevalisidir. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Ubeyd, 95 yaşında iken hicri 105 yılında vefat etmiştir. Ubeyd b. Huneyn, İbn. Abbâs, Ebû Hüreyre, Zeyd b. Sâbit'ten nakilde bulunmuş *sika* bir ravidir.⁶³²

353) Ubeyd b. Nudayle عبيد بن نضيلة: İsmi, Ubeyd b. Nudayle el-Huzâ'î'dir. Bısr b. Mervân zamanında Kûfe'de vefat etti. Abdullah b. Mes'ûd'dan hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.⁶³³

354) Ubeyd b. Umeyr b. Katâde el-Leysî عبيد بن عمير: Künyesi Ebû Âsım'dır. Hikâye anlatan birisi olduğu nakledilmiştir. Çok hadis nakleden *sika* ravidir.⁶³⁴

355) Ubeyd Muktib عبيد بن المكتب: İsmi, Ubeyd Muktib b. Mihrân'dır. Dabbeoğulları'nın mevlasıdır. *Sika* birisidir.⁶³⁵

356) Ubeyd عبيد: Ubeyd b. el-Mu'allâ'nın mevlasıdır. Ebû Abdullah olarak künyelendirilmiştir. Yukarıda zikrettiğimiz ravi de olduğu gibi Aynüttemr esirlerindendir. Zilhicce ayında hicretin 63. Senesinde Harre olayında ölmüştür. Ubeyd, az hadis nakleden *sika* bir zattır.⁶³⁶

357) Ubeydullah b. Abdullah عبيد الله بن عبد الله: İsmi, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd b. Gâfil b. Habîb b. Şemh b. Fâr b. Mahzûm'dur. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Zühreoğulları'nın anlaşmaları olan Hüzeyl b. Müdrike'dendir. Medine'de 98 senesinde vefat etmiştir. Abdullah b. Abbâs, Ebû Hüreyre, Âişe, Sehl b. Huneyf, Ebû Talha, Zeyd b. Hâlid ve el-Hudrî'den nakilde bulunmuştur. Çok hadis nakleden *sika*, fakih, âlim ve şair birisidir.⁶³⁷

358) Ubeydullah b. Abdullah عبيد الله بن عبد الله: İsmi, Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb'dır. Annesi yukarıda zikrettiğimiz Sâlim b. Abdullah'ın annesi

⁶³² İbn Sa'd, VII, 281.

⁶³³ İbn Sa'd, VIII, 330.

⁶³⁴ İbn Sa'd, VIII, 24-25.

⁶³⁵ İbn Sa'd, VIII, 459.

⁶³⁶ İbn Sa'd, VII, 89.

⁶³⁷ İbn Sa'd, VII, 246.

Ümmü Veled'dir. Ebû Bekir diye künyelenmiştir. Vâkidî, ez-Zührî'nin Ubeydullah b. Abdullah'tan hadis naklettiğini belirtmiştir. Ma'n b. İsa, Ubeydullah'ın *sika* birisi olduğunu ve az sayıda hadis naklettiğini belirtmiştir.⁶³⁸

359) Ubeydullah b. Adî el-Ekber عبيد الله بن عدى الاكبر: İsmi, Ubeydullah b. Adî el-Ekber b. el-Hıyâr b. Adî b. Nevfel b. Abdümenâf b. Kusay'dır. Annesi, Ümmü Kıtâl bt. Esîd b. Ebû'l-İs b. Ümeyye b. Abdüşems b. Abdümenâf b. Kusay'dır. Ubeydullah, Ömer (r.a) ve Osman (r.a)'dan hadis nakletmiştir. Velîd b. Abdülmelik döneminde Medine'de vefat etmiştir. Rivayet etmiş olduğu hadisler az olmakla birlikte *sika* bir ravidir.⁶³⁹

360) Ubeydullah b. Ebû Rafi عبيد الله بن ابي رافع: İsmi, Ubeydullah b. Ebû Râfî'dir. Resulullah'ın (s.a.s) mevlasıdır. Ali b. Ebû Tâlib'den hadis nakletmiştir. Çok hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁶⁴⁰

361) Ubeydullah b. Ebû Yezîd عبيد الله بن ابي يزيد: Benî Kinâne kabilesinden Kâri'in mevlasıdır. Ubeydullah, hicri 126 senesinde vefat etmiştir. Az hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁶⁴¹

362) Ubeydullah b. Ka'b عبيد الله بن كعب: İsmi, Ubeydullah b. Ka'b b. Malik b. Ebu Ka'b b. el-Kayn b. Ka'b b. Sevad b. Ganm b. Ka'b b. Selime'dir. Künyesi Ebu Fedâle'dir. Ubeydullah az hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁶⁴²

363) Ubeydullah b. Ömer عبيد الله بن عمر: İsmi, Ubeydullah b. Ömer b. Hafs b. Âsım b. Ömer b. el-Hattâb'dır. Annesinin adı ise Fâtıma bt. Ömer b. Âsım b. Ömer b. el-Hattâb'dır. Künyesi Ebû Osman'dır. Ubeydullah b. Ömer hicri 147 yılında Ebû Ca'fer el-Mansûr zamanında Medine'de vefat etmiştir. *Hüccet sahibi, sika, güvenilir* ve çok hadis nakleden birisidir.⁶⁴³

⁶³⁸ İbn Sa'd, VII, 200-201.

⁶³⁹ İbn Sa'd, VII, 54.

⁶⁴⁰ İbn Sa'd, VII, 278.

⁶⁴¹ İbn Sa'd, VIII, 42-43.

⁶⁴² İbn Sa'd, VII, 268.

⁶⁴³ İbn Sa'd, VII, 531.

364) Umâre b. Gaziyye : عمارة بن غزية İsmi, Umâre b. Gaziyye b. el-Hâris b. Amr b. Gaziyye b. Amr b. Sa'lebe b. Hansâ b. Mebzûl'dur. Annesi'nin adı ise İsmail bt. Ebû Hanne b. Gaziyye b. Amr b. Atiyye b. Hansâ b. Mebzûl'dur. Umâre b. Gaziyye sika, güvenilir ve çok hadis nakletmiş bir ravidir.⁶⁴⁴

365) Umâre b. Huzeyme : عمارة بن خزيمة İsmi, Umâre b. Huzeyme b. el-Fâkih b. Sa'leb b. Sa'ide b. âmir b. Gayyân b. Âmir b. Hatme'dir. Annesi ise Safiyye bt. Âmir b. Tu'me b. Zeyd el-Hatmî'dir. Künyesi, Ebû Muhammed'dir. Velîd b. Abdûlmelik döneminde Medine'de 75 yaşında vefat etmiştir. Umâre az nakilde bulunan sika bir ravidir.⁶⁴⁵

366) Umâre b. Ka'kâ : عمارة بن القعفة İsmi, Umâre b. el-Ka'kâ b. Şübrûme ed-Dabbî'dir. Sika bir ravidir.⁶⁴⁶

367) Umeyr b. Sa'id : عمير بن سعيد İsmi, Umeyr b. Sa'id en-Neha'î'dir. Umeyr Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah, Ammâr ve Ebû Musa'dan hadis nakletmiştir. Kendisinden ise Muhammed b. Câbir el-Hanefî hadis nakletmiştir. Sika bir ravidir.⁶⁴⁷

368) Urve b. ez-Zübeyr : عروة بن الزبير İsmi, Urve b. Zübeyr b. el-Avvâm b. Huveylid b. Esed b. Abdüluzâ b. Kusay b. Kilâb'dır. Annesi ise Ebû Bekir es-Sıddîk'ın kızı Esmâ'dır. Ebû Abdullah olarak künyelendirilmiştir. Fur bölgesinde Mecâh bölgesinde 94 yaşında Cuma günü vefat etmiştir. Vâkidî, Urve b. ez-Zübeyr'in babası, Zeyd b. Sâbit, Üsâme b. Zeyd, Abdullah b. el-Erkam, Ebû Eyyûb, en-Nu'mân b. Beşîr, Ebû Hüreyre, Mu'âviye, Abdullah b. Amr, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. ez-Zübeyr, el-Misver b. Mahreme, Âişe, Mervân b. el-Hakem, Zeynep bt. Ebû Seleme, Abdurrahman b. Abdülkâri, Beşîr b. Ebû Mes'ûd el-Ensârî, Zübeyd b. es-Salt, Yahya b. Abdurrahman b. Hâtıb ve Eslem kabilesine mensup Cühmân'dan nakilde bulunmuştur. Urve, Sika, güvenilir, sağlam, fakih ve çok hadis nakleden bir zattır.⁶⁴⁸

⁶⁴⁴ İbn Sa'd, VII, 498.

⁶⁴⁵ İbn Sa'd, VII, 74.

⁶⁴⁶ İbn Sa'd, VIII, 470-471.

⁶⁴⁷ İbn Sa'd, VIII, 290.

⁶⁴⁸ İbn Sa'd, VII, 177-181.

369) Üneys b. Ebû Yahya : أنيس بن أبي يحيى Künyesi, Ebû Yunus'tur. 145 yılında vefat etmiştir. Üneys sika, güvenilir ve az hadis nakletmiş birisidir.⁶⁴⁹

370) Vâkîd b. Amr : وائد بن عمرو İsmi, Vâkîd b. Amr b. Sa'd b. Mu'âz b. en-Nu'mân b. İmruülkays b. Zeyd b. Abdüleşhel b. Cüşem b. el-Hâris b. el-Hazrec b. Amr'dır. Vâkîd, güvenilir ve sika bir ravidir.⁶⁵⁰

371) Vehb b. Keysân : وهيب بن كيسان Künyesi Ebû Nu'aym'dır. Abdullah b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm'ın mevlasıdır. Hicri 127 yılında vefat etmiştir. Vehb, sika ve güvenilir bir ravidir.⁶⁵¹

372) Vikâ b. İyâs : وقاء بن اياس İsmi, Vikâ b. İyâs el-Esedî'dir. Künyesi Ebû Yezîd'dir. Sika bir ravidir.⁶⁵²

373) Ya'kûb b. Abdullah : يعقوب بن عبد الله İsmi, Ya'kûb b. Abdullah b. el-Eşec'dir. Künyesi ise Ebû Yusuf'tur. Hicri 122 yılında Hişâm b. Abdülmelik zamanında deniz de şehit olmuştur. Ya'kûb, sika ve güvenilir birisidir.⁶⁵³

374) Ya'kûb b. Muhammed : يعقوب بن محمد İsmi, Ya'kub b. Muhammed b. İsa b. Abdümelik b. Humeyd b. Abdurrahman b. Avf'dır. Künyesi ise Ebu Yusuf'dur. Babasının adı ise Muhammed b. İsa'dır. Ya'kub b. Muhammed *hadis hafızı* olup Medineli fakih ve âlimlerden ilim tahsil etmiş birisidir.⁶⁵⁴

375) Ya'kûb b. Utbe : يعقوب بن عتبة İsmi, Ya'kûb b. Utbe b. el-Muğîre b. el-Ahnes'dir. el-Ahnes'in ismi ise Übey b. Şerîk b. Amr b. Vehb b. İlâc'dır. Ya'kûb, sika ve güvenilir bir ravi olup siyer alanında da ilim sahibi birisidir.⁶⁵⁵

376) Yahya b. Abbâd : يحيى بن عباد İsmi, Yahya b. Abbâd b. Abdullah b. Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm'dır. Annesinin adı ise Âişe bt. Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm b. el-Muğîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm'dur. 36 yaşındayken vefat

⁶⁴⁹ İbn Sa'd, VII, 528.

⁶⁵⁰ İbn Sa'd, VII, 417.

⁶⁵¹ İbn Sa'd, VII, 505.

⁶⁵² İbn Sa'd, VIII, 473.

⁶⁵³ İbn Sa'd, VII, 505.

⁶⁵⁴ İbn Sa'd, VII, 619.

⁶⁵⁵ İbn Sa'd, VII, 484.

etmiştir. Yahya'dan Muhammed b. İshâk ve Abdullah b. Ebû Bekir b. Hazm hadis nakletmişlerdir. *Sika güvenilir* ve çok hadis nakleden bir ravidir.⁶⁵⁶

377) Yahya b. Abdullah يحيى بن عبد الله: İsmi, Yahya b. Abdullah b. Sayfî el-Mahzûmî'dir. az hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁶⁵⁷

378) Yahya b. Abdurrahman يحيى بن عبد الرحمن: İsmi, Yahya b. Abdurrahman b. Hâtıb b. Ebû Belte'a'dır. Lahm kabilesindendir. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusayoğullarının anlaşılmalıdır. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Medine'de Osman b. Affân zamanında vefat etmiştir. *Sika* birisi olup İbn Ömer ve el-Hudrî'den hadis nakletmiştir.⁶⁵⁸

379) Yahya b. Cezzâr يحيى بن الجزار: Becîle kabilesinin mevlasıdır. Şîî mezhebine mensup birisi olup nakillerinde *sika* birisidir.⁶⁵⁹

380) Yahya b. Sa'îd يحيى بن سعيد: İsmi, Yahya b. Sa'îd b. Kays b. Amr b. Sehl b. Sa'lebe b. el-Hâris b. Zeyd b. Sa'lebe b. Ganm b. Mâlik b. en-Neccâr'dır. Künyesi Ebû Sa'îd'dir. el-Velîd b. Yezîd b. Abdûlmelik zamanında kâdılık yapmıştır. Yahya b. Sa'îd hicri 143 senesinde vefat etmiştir. Hücet sahibi, nakilleri sağlam, *sika* ve güvenilir bir ravi olup çok hadis nakletmiştir.⁶⁶⁰

381) Yahya b. Süleym يحيى بن سليم: İsmi, Yahya b. Süleym et-Tâîfî'dir. Kendisi, İsmail b. Kesîr ve Abdullah b. Huseym'den hadis nakletmiştir. Çok hadis nakleden *sika* birisidir.⁶⁶¹

382) Yahya b. Vessâb يحيى بن وثاب: Benî Esed b. Huzeyme kabilesinin Kâhiloğulları'nın mevlasıdır. Hicri 103 yılında Yezîd b. Abdûlmelik zamanında Kûfe'de vefat etti. *Sika* birisidir.⁶⁶²

⁶⁵⁶ İbn Sa'd, VII, 463-464.

⁶⁵⁷ İbn Sa'd, VIII, 49.

⁶⁵⁸ İbn Sa'd, VII, 247.

⁶⁵⁹ İbn Sa'd, VIII, 411-412.

⁶⁶⁰ İbn Sa'd, VII, 517-518.

⁶⁶¹ İbn Sa'd, VIII, 61.

⁶⁶² İbn Sa'd, VIII, 416.

383) Yesâr b. Nümejr يسار بن نمير: Ömer b. el-Hâttab'ın mevlasıdır. Hz. Ömer hilafeti zamanında haznedarlık görevini üstlenmiştir. Kûfe'de yaşamış birisidir. Ömer b. el-Hâttab'dan hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.⁶⁶³

384) Yezîd b Abdülmelik يزيد بن عبد الملك: İsmi, Yezîd b. Abdülmelik b. el-Muğîre b. Nevfel b. el-Hâris b. Abdülmuttalib b. Hâşim'dir. Ebû Hâlid künyesi ile künyelenmiştir. Hicri 167 yılında Medine'de vefat etmiştir. *Sika, güvenilir* birisi olup hafızası da çok iyi birisidir.⁶⁶⁴

385) Yezîd b. Abdullah يزيد بن عبد الله: İsmi, Yezîd b. Abdullah b. Üsâme b. el-Hâd'dır. Künyesi, Ebû Abdullah'tır. Leys kabilesine mensuptur. 139 yılında Medine'de vefat etmiştir. Yezîd b. Abdullah, *sika* ve güvenilir birisi olup çok hadis nakletmiştir.⁶⁶⁵

386) Yezîd b. Abdullah يزيد بن عبد الله: İsmi, Yezîd b. Abdullah b. Kuseyt el-Leysî'dir. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Leys kabilesine mensup bir ravidir. 122 yılında Hişâm b. Abdülmelik zamanında Medine'de vefat etmiştir. Yezîd b. Abdullah, *sika* birisi olup çok hadis nakletmiştir.⁶⁶⁶

387) Yezîd b. Ebû Ubeyd يزيد بن أبي عبيد: Seleme b. el-Ekva el-Eslemî'nin mevlasıdır. Medine de iken Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın isyan ettikten sonra vefat etmiştir. Yezîd, *sika, güvenilir* ve çok hadis nakleden birisidir.⁶⁶⁷

388) Yezîd b. Ebû Ziyâd يزيد بن ابو زياد: Abdullah b. Hâris b. Nevfel el-Hâşimî'nin mevlasıdır. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Hicri 136 senesinde vefat etti. *Sika* birisidir. Ömrünün sonlarına doğru hadisleri birbirine karıştırmıştır.⁶⁶⁸

389) Yezîd b. Husayfe يزيد بن خصيفة: Adı, Yezîd b. Husayfe b. Yezîd b. Sa'îd b. Sümâme'dir. Yezîd, es-Sâib b. Yezîd'den hadis nakletmiştir. Çok hadis nakleden *zâhid, âbid, hüccet sahibi, sika* ve *güvenilir* birisidir.⁶⁶⁹

⁶⁶³ İbn Sa'd, VIII, 266.

⁶⁶⁴ İbn Sa'd, VII, 546-547.

⁶⁶⁵ İbn Sa'd, VII, 488.

⁶⁶⁶ İbn Sa'd, VII, 486.

⁶⁶⁷ İbn Sa'd, VII, 528.

⁶⁶⁸ İbn Sa'd, VIII, 460.

390) Yezid b. Hürmüz يزيد بن هرمز: Devs kabilesine mensup Ebû Zübâb ailesine mensuptur. Künyesi, Ebû Abdullah'tır. Oğlu Abdullah b. Yezîd b. Hürmüz Medine fakihleri arasında sayılmaktadır. Yezîd b. Hürmüz, çok hadis nakletmiş ve *sika* birisidir.⁶⁷⁰

391) Yezîd b. Şerîk يزيد بن شريك: İsmi, Yezîd b. Şerîk et-Teymî'dir. İbrahim et-Teymî'nin babasıdır. Kendisi, Ömer b. Hattâb, Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Mes'ûd, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Huzeyfe ve Ebû Zer'den nakilde bulunmuştur. Hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁶⁷¹

392) Yusuf b. Abdullah يوسف بن عبد الله: İsmi, Yusuf b. Abdullah b. Selâm'dır. İsrâîloğulları'na mensup bir zattır. Soyu, Yusuf b. Ya'kub b. İshak b. İbrahim Halîlü'r-Rahman'dan geldiği nakledilmiştir. İbn Sa'd bu kişiyi Resûlullah (s.a.s) vefat ettiğinde yaşları küçük olan Ashâb adlı başlık altında zikretmiştir. Hadis naklinde *sika ve güzel rivayetler* aktarmıştır.⁶⁷²

393) Yusuf b. Mahek يوسف بن ماهك: Annesinin adı Müseyke'dir. İbn Sa'd, Yusuf'un Hicri 114 yılında vefat ettiğini belirtmiştir. Az hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁶⁷³

394) Yüseyr b. Amr يسير بن عمر: İsmi, Yüseyr b. Amr es-Sekuni'dir. Ömer el-Hattab ve S'ad'dan hadis nakletmiş *sika* bir ravidir.⁶⁷⁴

395) Zâzân Ebû Ömer زاذان ابو عمر: Kinde kabilesine mensuptur. Haccâc b. Yusuf zamanında Cemâcim savaşından sonra vefat etmiştir. İbn Ömer, Berâ b. Âzîb Selmâ, İbn. Mes'ûd ve Hz. Ali'den hadis nakletmiştir. *Sika* bir ravi olup az hadis nakletmiştir.⁶⁷⁵

⁶⁶⁹ İbn Sa'd, VII, 486.

⁶⁷⁰ İbn Sa'd, VII, 279.

⁶⁷¹ İbn Sa'd, VIII, 224.

⁶⁷² İbn Sa'd, VI, 565.

⁶⁷³ İbn Sa'd, VIII, 31.

⁶⁷⁴ İbn Sa'd, VIII, 267.

⁶⁷⁵ İbn Sa'd, VIII, 298.

396) Zekerıyyâ b. Ebû Zâide زكرياء ابو زائدة: Muhammed b. el-Müntaşir el-Hemdânî'nin mevlasıdır. Hicri 148 senesinde Ebû Ca'fer zamanında vefat etmiştir. *Sika* birisidir.⁶⁷⁶

397) Zekerıyyâ b. İshâk زكرياء بن اسحاق. Abdürrezzâk b. Hemmâm, Zekerıyyâ'nın sika ve çok hadis nakleden birisi olduğunu ifade etmiştir.⁶⁷⁷

398) Zeyd b. Eslem زيد بن اسلم: Künyesi Ebû Üsâme'dir. Hz. Ömer'in mevlasıdır. Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın ayaklanmasından iki sene önce 143 yılında Medine de vefat etmiştir. Zeyd b. Eslem, el-Hudrî'den Atâ b. Yesâr'dan, Hz. Ömer'den ve İbn Ömer'den hadis nakletmiştir. Zeyd, sika, güvenilir ve çok hadis nakleden birisidir.⁶⁷⁸

399) Zeyd b. Sûhân زيد بن صوحان: İsmi, Zeyd b. Sûhân b. Hucr b. el-Hâris b. el-Hicris b. Sabire b. Hidricân b. İsâs b. Leys b. Hudâd b. Zâlim b. Zühl b. İcl b. Amr b. Vedî'a b. Efsâ b. Abdülkays b. Efsâ b. Du'mî b. Cedîle b. Esed b. Rebî'a b. Nizâr'dır. Cemel vakasında vefat etmiştir. Az hadisi olan *sika* birisidir.⁶⁷⁹

400) Zeyd b. Vehb زيد بن وهب: İsmi, Zeyd b. Vehb el-Cühenî'dir. Künyesi Ebû Selmân'dır. Hısl b. Nasr b. Mâlik b. Adî b. et-Tûl b. Avf b. Gatafân b. Kays b. Cüheyne'nin oğullarındandır. Haccâc valiliği döneminde Cemâcim savaşından sonra vefat etti. Kendisi, Hz. Ömer, Hz., Abdullah ve Huzeyfe'den hadis nakletmiştir. Çok hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁶⁸⁰

401) Zir b. Hubeyş زير بن حبيش: İsmi, Zir b. Hubeyş el-Esedî'dir. Künyesi Ebû Meryem'dir. Benî Gâdire b. Mâlik b. Sa'lebe b. Dûdân b. Esed b. Huzeyme kabilesindendir. 120 yaşındayken vefat etti. Kendisi, Ömer b. Hattâb, Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Mes'ûd, Abdurrahman b. Avf, Übey b. Ka'b Huzeyfe ve Ebû Vâil'den hadis nakletmiştir. Çok hadis nakletmiş *sika* birisidir.⁶⁸¹

⁶⁷⁶ İbn Sa'd, VIII, 474.

⁶⁷⁷ İbn Sa'd, VIII, 55.

⁶⁷⁸ İbn Sa'd, VII, 5074.

⁶⁷⁹ İbn Sa'd, VIII, 243-246.

⁶⁸⁰ İbn Sa'd, VIII, 223.

⁶⁸¹ İbn Sa'd, VIII, 225-226.

402) Zübeyd b. Haris زبيد بن الحارث: İsmi, Zübeyd b. Hâris b. Abdülkerîm b. Cuhdüb b. Zühl b. Mâlik b. Hâris b. Zühl b. Seleme n. Deûl b. Cüşem b. Yâm'dır. Künyesi Ebu Abdullah'tır. Hemdan kabilesine mensup birisidir. Kûfe'de ikamet ederken Zeyd b. Ali'nin isyana kalkıştığı hicri 122 senesinde ölmüştür. *Sika* birisidir.⁶⁸²

C. Hem Cerh Hem Ta'dil Edilen, İhtilaflı Raviler

İbn Sa'd eserinde yer verdiği kişileri hadis ilmi açısından değerlendirirken bazı ravilerin hem cerh hem tadil edilip edilmediğini de belirtmiştir. Bu durum İbn Sa'd'ın ravi tenkidinde ne kadar titiz olduğu şeklinde yorumlanabilir ve kendisinden sonra gelen âlimler için yol gösterici olduğu şeklinde kabul edilebilir. İbn Sa'd aşağıdaki ravileri hem cerh hem de ta'dil etmiştir:

1) Ali b. Gurâb على بن غراب: Künyesi, Ebü'l-Hasan'dır. Velîd b. Sahr el-Fezârî'nin mevlasıdır. Harun Reşît zamanında Kûfe'de iken hicri 184 yılında vefat etti. Saduk birisi olduğu ifade edilirken diğer yandan da hadis nakli konusunda zayıf olduğu söylenmiştir.⁶⁸³

2) Atâ b. Sâib عطاء بن السائب: İsmi, Atâ b. Sâib Sekaff'dir. Hicri 136 senesinde vefat etti. Künyesi Ebû Zeyd'dir. Ömrünün sonlarında hafızasını kaybetmiştir. Âlimlerin bazısı *sika* derken İbn Uleyye bu ravinin *zayıf* olduğunu belirtmiştir.⁶⁸⁴

3) Bakıyye b. el-Velîd el-Hımsî (بقية بن الوليد الحمصي): Künyesi, Ebû Muhammed'dir. Muhammed b. Hârûn zamanında 197 senesinde vefat etmiştir. *Sika* ravilerden naklettiği hadislerde *sika* kabul edilirken zayıf ravilerden naklettiği hadislerde ise zayıf kabul edilmiştir.⁶⁸⁵

⁶⁸² İbn Sa'd, VIII, 426-427.

⁶⁸³ İbn Sa'd, VIII, 514.

⁶⁸⁴ İbn Sa'd, VIII, 456.

⁶⁸⁵ İbn Sa'd, IX, 474.

4) Ca'fer b. Süleyman ed-Duba'î (جعفر بن سليمان الضبعي): Künyesi, Ebû Süleyman'dır. Benî Harîş'in mevlasıdır. Hicri 178 senesinde vefat etti. Hadis rivayetinde hem sika hem de zayıf birisi olduğu ifade edilmiştir.⁶⁸⁶

5) Ebû Bişr (ابو بشر): Ebû Vahşiyye'nin oğlu olup adı Ca'fer'dir. Hicri 125 yılında vefat etmiştir. Sika birisi olduğu ifade edilirken nakletmiş olduğu hadislerde zayıf olduğu da ifade edilmiştir.⁶⁸⁷

6) Hammâd b. Seleme (حماد بن سلمة): Künyesi, Ebû Seleme'dir. Sika birisi olduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda münker hadis nakleden birisi kabul edilmektedir.⁶⁸⁸

7) İsrâîl b. Yunus (اسرائيل بن يونس): İsmi, İsrâîl b. Yunus b. Ebû İshâk es-Sebî'i'dir. Künyesi Ebû Yusuf'dur. 162 senesinde Kûfe'de vefat etmiştir. Sika birisi olup bazı âlimler onu zayıf olarak nitelemektedirler.⁶⁸⁹

8) Mindel b. Ali (مندل بن علي): İsmi, Mindel b. Ali el-Anezî'dir. Künyesi, Ebû Abdullah'tır. Hicri 168 yılında Kufe'de vefat etmiştir. Hadis nakline dair hem zayıf hem de sika olarak nitelendirilmiş ihtilaflı bir ravidir.⁶⁹⁰

9) Muhammed b. el-Fudayl (محمد بن الفضيل). İsmi, Muhammed b. el-Fudayl b. Gazvân ed-Dabbî'dir. Künyesi, Ebû Abdurrahman'dır. Dabbe kabilesinin mevlasıdır. Hicri, 195 senesinde Kûfe'de vefat etmiştir. Bazı âlimler sika birisi olduğunu belirtirken bazı âlimler de onu hüccet kabul etmemişlerdir.⁶⁹¹

10) Mübârek b. Fedâle b. Ebû Ümeyye (المبارك بن فضالة بن ابي امية): Mehdî zamanında 165 senesinde zamanında vefat etmiştir. Ömer b. Hattab'ın mükâtebe mevlasıdır. Hadis konusunda zayıf kabul edilirken Affân b. Müslim ise sika bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁶⁹²

⁶⁸⁶ İbn Sa'd, IX, 289.

⁶⁸⁷ İbn Sa'd, IX, 252.

⁶⁸⁸ İbn Sa'd, IX, 282.

⁶⁸⁹ İbn Sa'd, VIII, 495.

⁶⁹⁰ İbn Sa'd, VIII, 503.

⁶⁹¹ İbn Sa'd, VIII, 511.

⁶⁹² İbn Sa'd, IX, 276.

11) Müemmel b. İsmail مؤمل بن اسماعيل : *Sika* birisi olup hadis rivayetinde çok hata yapan birisidir.⁶⁹³

D. İbn Sa'd'ın Cerh ve Ta'dil Ettiği Âlimler Hakkında Kendisinden Sonraki Âlimlerin Verdiği Hükümler

Bu kısımda İbn Sa'd'ın ravi tenkidi yönüyle bazı raviler hakkında bir değerlendirme yaptığı ve kendisinden sonra âlimlerin nasıl bir kanaate vardıkları örneklerle ele alınacaktır:

1) Bakıyye b. el-Velîd el-Hımsî (بقية بن الوليد الحمصي): İbn Sa'd bu ravinin sika ravilerden naklettiği hadislerde sika kabul edildiğini sika olmayan zayıf ravilerden naklettiği hadislerde ise zayıf kabul edildiğini haber vermektedir.⁶⁹⁴ İclî'ye göre Hımsî, ma'rûf olan nakillerde sika birisidir. Ancak meçhul nakillerde ise İclî, kendisinden hadis nakletmemiştir.⁶⁹⁵ İbn Ebû Hâtim ise Hımsî'nin hadislerinin yazıldığını ancak delil olarak alınmadığını belirtmektedir.⁶⁹⁶ İbn Hıbbân'a göre Hımsî tedlis yapan ancak sika ve güvenilir birisidir.⁶⁹⁷ Zehebî, âlimlerin çoğuna göre (cumhur) Hımsî'nin sika olduğunu nakletmektedir.⁶⁹⁸

2) Eyyûb b. Mûsâ (أيوب بن موسى): İbn Sa'd, Eyyûb b. Musa'nın sika birisi olduğunu naklederken⁶⁹⁹ İbn Ma'in, İclî, Zehebî ve İbn Hacer aynı raviyi sika olarak

⁶⁹³ İbn Sa'd, VIII, 63.

⁶⁹⁴ İbn Sa'd, IX, 474.

⁶⁹⁵ İclî, *Târîhu's-Sikât*, I, 250

⁶⁹⁶ Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, II, 434-436.

⁶⁹⁷ İbn Hıbbân, *Mecrûhîn*, I, 200; thk. Mahmud İbrahim Zâhid, *Dâru'l-Vaî Haleb*, I-III, 1396/1976, 1. Baskı.

⁶⁹⁸ Zehebî, *el-Kâşif* I, 273; thk. Muhammed Avvâme Ahmed Nemr el-Hatîb, *Dâru'l Gabletü'l-İslamiyye*, 1413/1992, 1. Baskı.

⁶⁹⁹ İbn Sa'd, VII, 454.

ta'dil etmektedirler.⁷⁰⁰ İbn Hıbbân'a göre Eyyûb b. Musâ, sâlihu'l-hadis olarak kabul görmektedir.⁷⁰¹

3) Atıyye b. Sa'd عطيّة بن سعد: İbn Sa'd sika birisi olduğunu ve naklettiği hadislerin *salihu'l-hadis* olduğunu nakletmiştir.⁷⁰² İbn Hıbbân Atıyye'nin delil olarak alınmadığını belirtirken⁷⁰³ Zehebi ile İbn Hacer mezkûr ravinin zayıf olduğunu nakletmektedirler.⁷⁰⁴

4) İbrahim b. Muhammed ابراهيم بن محمد: İbn Sa'd bu ravinin hadislerinin yazılıp itibar edilmediğini ve terk edildiğini nakletmiştir.⁷⁰⁵ Buhari *et-Târîhu'l-Kebîr*'inde İbnü'l-Mübârek'in ve insanların bu ravinin hadislerini terk ettiklerini haber vermektedir.⁷⁰⁶ İbn Ebû Hâtim de onun yalancı olduğunu ve nakillerinin terkedildiğini hatta İbnü'l-Mübârek'in bu raviden hadis almadığını nakletmektedir.⁷⁰⁷ İbn Hıbbân'a göre İbrahim b. Muhammed Cehmiyyenin kaderi görüşünü benimsemektedir. Bu nedenle hadis alanında yalancı kabul edilmiştir.⁷⁰⁸ Nesâî'ye göre adı geçen ravi metruku'l-hadis olarak nitelendirilmiş olup hadisleri kabul edilmemektedir.⁷⁰⁹

⁷⁰⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 412. İclî, *Sikât*, I, 241. Yahyâ b. Ma'în, *Ma'rifetü'r-ricâl*, I, 263-264. İbn Hacer, *Takribu't-Tehzîb*, I, 119.

⁷⁰¹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 257.

⁷⁰² İbn Sa'd, VIII, 421.

⁷⁰³ İbn Hıbbân, *Mecrûhîn*, II, 176.

⁷⁰⁴ Zehebî, *el-Kâşif*, II, 27. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VII, 225.

⁷⁰⁵ İbn Sa'd, VII, 603.

⁷⁰⁶ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, I, 323.

⁷⁰⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 126.

⁷⁰⁸ İbn Hıbbân, *Mecrûhîn*, I, 105.

⁷⁰⁹ Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-Metrûkîn*, I, 11; thk. Muhammed İbrahim Zâid, *Dâru'l-Vaif*, Haleb, I, 1396/1976, 1. Baskı.

5) İbrahim b. Yezîd ابراهيم بن يزيد: İbn Sa'd bu ravinin zayıf olduğunu belirtmiştir.⁷¹⁰ Buhari bu ravi hakkında sükût etmiştir.⁷¹¹ Nesâî hadislerinin terkedildiğini ifade ederek onu cerh etmiştir.⁷¹² İbn Ebû Hâtim, İbrahim'in sika olmadığını nakletmiştir.⁷¹³ İbn Hıbbân da bu ravinin münker hadisler naklettiğini belirtip cerh etmiştir.⁷¹⁴

6) Habbe b. Cüveyn حبة بن جوين: İbn Sa'd bu ravinin zayıf olduğunu belirtmiştir.⁷¹⁵ Buhari bu kişinin hadis naklinde kötü niyetli birisi olduğunu belirtip cerh etmiştir.⁷¹⁶ İbn Hıbbân aynı zatın hadis naklinde Şîi taassubuna sahip olduğunu ve yanılan ravi olduğunu söylemiştir.⁷¹⁷

7) Talha b. Amr طلحة بن عمرو: İbn Sa'd; Talha'nın çok hadis nakleden sika birisi olduğunu naklederken⁷¹⁸ Cûzcânî (ö. 259/873), aynı ravinin hadis naklinde yetersiz olduğunu belirtmiştir.⁷¹⁹

8) İshâk b. Abdullah اسحاق بن عبد الله: İbn Sa'd, İshâk'ın çok hadis nakleden bir ravi olduğunu ancak hüccet sahibi olmadığını belirtmiştir. Hadisleri kabul edilmemiştir.⁷²⁰ Buhari, İbn Ebû Hâtim ve Zehebi kezzâb ve metruku'l-hadis olduğunu nakillerinin terkedildiğini belirtmiştir.⁷²¹

⁷¹⁰ İbn Sa'd, VIII, 57.

⁷¹¹ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, I, 336.

⁷¹² Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-Metrûkîn*, I, 12.

⁷¹³ Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 146.

⁷¹⁴ İbn Hıbbân, *Mecrûhîn*, I, 100.

⁷¹⁵ İbn Sa'd, VIII, 297.

⁷¹⁶ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, III, 93.

⁷¹⁷ İbn Hıbbân, *Mecrûhîn*, I, 267.

⁷¹⁸ İbn Sa'd, VIII, 56.

⁷¹⁹ Cûzcânî, *Ahvâlü'r-Ricâl*, I, 249; thk. Abdulalîm Abdulazîm el-Bestevî, *Hadîsü Akâdemî*, Pakistan, I, trs.

⁷²⁰ İbn Sa'd, VII, 523-524.

9) Musa b. Muhammed موسى بن محمد: İbn Sa'd bu ravinin çok hadis nakleden birisi olup münker nakilleri olduğunu nakletmiştir.⁷²² Buhari, İbn Ebû Hâtim, Nesaî, ve İbn Hacer münkeru'l-hadis olduğunu nakledip hadislerinin zayıf olduğunu belirtmişlerdir.⁷²³ İbn Hıbbân ise delil olarak kabul edilmeyen ravi olduğunu belirtmiştir.⁷²⁴ Zehebi zayıf bir ravi olduğunu nakletmiştir.⁷²⁵

10) Ömer b. Kays عمر بن قيس: İbn Sa'd bu ravinin aceleci ve küfürbaz birisi olup hadis naklinde zayıf kabul edildiğini nakletmiştir.⁷²⁶ Buhari, münker ravi olduğunu nakletmiştir.⁷²⁷ Nesaî, İbn Ebû Hâtim ve Zehebî de zayıf ve metruk ravi olduğunu nakletmiştir.⁷²⁸

Bu örneklerde görüleceği üzere İbn Sa'd'ın erken dönemde ravi/raviler hakkında yapmış olduğu tespitler, daha sonradan gelen ve güvenilir kabul edilen diğer hadis âlimlerine göre de aynı hükümdedir. Bu durum İbn Sa'd'ın ne denli güvenilir olduğunu ve tespitlerinde ne kadar isabetli davrandığını göstermesi bakımından ayrıca önem arz etmektedir.

E. Sadece İsmi Zikredilip Kendisi Hakkında Bilgi Verilmeyen Raviler

İbn Sa'd *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*'sında bazı raviler hakkında sadece ismini vermekle yetinmiştir. Hatta bu raviler hakkında herhangi bir bilgi de aktarmamıştır.

⁷²¹ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, I, 396. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 227-228. Zehebî, *el-Kâşif*, I, 237.

⁷²² İbn Sa'd, VII, 550.

⁷²³ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, VII, 295. Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-Metrûkîn*, I, 95. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VIII, 159-160. İbn Hacer, *Takribu't-Tehzîb*, I, 553.

⁷²⁴ İbn Hıbbân, *Mecrûhîn*, II, 241.

⁷²⁵ Zehebî, *el-Kâşif*, II, 308.

⁷²⁶ İbn Sa'd, VIII, 48.

⁷²⁷ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, VI, 187.

⁷²⁸ Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-Metrûkîn*, I, 81. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VI, 129. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 68.

Bu durum özellikle ilk dönem rical eserlerinde raviler hakkındaki bilgilerin -olumlu veya olumsuz anlamda- muhaddisler tarafından tam tespit edilememesi olarak açıklanabilir. Hadis ilminde bu konu mübhemât olarak adlandırılır. Mübhem ravi, hadisin sıhhatini ilgilendiren bir husus olup ravinin güvenliği ile yakından alakalıdır. İsnadda tam bilinemeyen bir ravi aynen mechûlû'l-ayn olan raviye benzer. İsnadın sıhhatini bozar. İbn Sa'd bu konuyla ilgili olarak bazı ravi isimlerine eserinde yer vermektedir. Bunlardan bazıları aşağıda alfabetik olarak ele alınmıştır:

- 1) Abdullah b. Haneş Evdî⁷²⁹ عبد الله بن حنشل الاودى
- 2) Abdullah b. Usam Hanefî⁷³⁰ عبد الله بن عاصم الحنفى
- 3) Abdurrahman b. Âbis Neha'î⁷³¹ عبد الرحمن بن عابس النخعى
- 4) Abdülazîz b. Hakîm Hadramî⁷³² عبد العزيز بن حكيم الحضرمى
- 5) Abdülazîz b. Rufay'î⁷³³ عبد العزيز بن ربيع
- 6) Âdem b. Ali Şeybânî⁷³⁴ ادم بن على الشيبانى
- 7) Adî b. Sâbit Ensârî⁷³⁵ عدى بن ثابت الانصارى
- 8) Âlâ b. Amr el-Hanefî⁷³⁶ (العلاء بن عمرو الحنفى)
- 9) Alkame b. Mersed Hadramî⁷³⁷ علقمة بن مرثد الحضرمى
- 10) Avn b. Ebû Cuheyfe Süvâî⁷³⁸ عون بن ابى جحيفة السوائى
- 11) Ayyâş b. Amr Âmirî⁷³⁹ عياش بن عمرو العامرى

⁷²⁹ İbn Sa'd, VIII, 440.

⁷³⁰ İbn Sa'd, VIII, 440.

⁷³¹ İbn Sa'd, VIII, 443.

⁷³² İbn Sa'd, VIII, 441.

⁷³³ İbn Sa'd, VIII, 441.

⁷³⁴ İbn Sa'd, VIII, 439.

⁷³⁵ İbn Sa'd, VIII, 425.

⁷³⁶ İbn Sa'd, VIII, 541.

⁷³⁷ İbn Sa'd, VIII, 450.

⁷³⁸ İbn Sa'd, VIII, 437.

⁷³⁹ İbn Sa'd, VIII, 443.

- 12) Bişr b. Gâlib⁷⁴⁰ بشر بن غالب
- 13) Câmi b. Ebû Râşid⁷⁴¹ جامع بن ابي راشد
- 14) Cerât b. Şübayt⁷⁴² (جراد بن شبيب)
- 15) Esved b. Kays Abdî⁷⁴³ الاسود بن قيس بن العبدى
- 16) Fâkih b. Sa'd⁷⁴⁴ (الفاكه بن سعد)
- 17) Ferve b. Ebü'l-Meğrâ⁷⁴⁵ (فروة بن ابي المغراء)
- 18) Hakîm b. Cübeyr Esedî⁷⁴⁶ حكيم بن جبير الاسدى
- 19) Hakîm b. Deylem⁷⁴⁷ حكيم بن الديلم
- 20) Hâlid b. Sümeyr⁷⁴⁸ (خالد بن سمير)
- 21) Hur b. Sayyâh Neha'î⁷⁴⁹ الحر بن الصباح النخعى
- 22) Kays b. Vehb Hemdânî⁷⁵⁰ قيس بن وهب الهمدانى
- 23) Küleyb b. Vâil Bekrî⁷⁵¹ كليب بن وائل البكرى
- 24) Matar b. Ukâmis es-Sülemî⁷⁵² مطر بن عكامس السلمى
- 25) Mesleme b. Ca'fer⁷⁵³ (مسلمة بن جعفر)

⁷⁴⁰ İbn Sa'd, VIII, 417.

⁷⁴¹ İbn Sa'd, VIII, 446.

⁷⁴² İbn Sa'd, IX, 128.

⁷⁴³ İbn Sa'd, VIII, 443.

⁷⁴⁴ İbn Sa'd, IX, 76

⁷⁴⁵ İbn Sa'd, VIII, 539.

⁷⁴⁶ İbn Sa'd, VIII, 445.

⁷⁴⁷ İbn Sa'd, VIII, 445.

⁷⁴⁸ İbn Sa'd, IX, 222.

⁷⁴⁹ İbn Sa'd, VIII, 449.

⁷⁵⁰ İbn Sa'd, VIII, 446.

⁷⁵¹ İbn Sa'd, VIII, 441.

⁷⁵² İbn Sa'd, VIII, 336.

⁷⁵³ İbn Sa'd, VIII, 505.

- 26) Mudarris b. Esmer⁷⁵⁴ (مضرس بن اسمر)
27) Muğire b. Nu'mân Neha'î⁷⁵⁵ المغيرة بن النعمان النخعي
28) Muhammed b. Kays Hemdânî⁷⁵⁶ محمد بن قيس الهمداني
29) Muhammed b. Ziyâd⁷⁵⁷ (محمد بن زياد)
30) Muhârik b. Abdullah Ahmesî⁷⁵⁸ مخارق بن عبد الله الاحمسي
31) Muhil b. Halîfe Tâi⁷⁵⁹ محل بن خليفة الطائي
32) Musa b. Tarîf Esedî⁷⁶⁰ موسى بن طريف الاسدي
33) Mücemmi Teymî⁷⁶¹ مجمع التيمي
34) Riyâh b. Hâris⁷⁶² رياح بن الحارث
35) Sâlih b. Ebü'l-Esved⁷⁶³ (صالح بن ابي الاسود)
36) Sehl b. Bekkâr⁷⁶⁴ (سهل بن بكار)
37) Selem b. Nubayt⁷⁶⁵ سلمة بن نبيط
38) Seleme b. Muhabbik⁷⁶⁶ (سلمة بن المحبق)
39) Selm b. Kuteybe⁷⁶⁷ (سلم بن قتيبة)
40) Simâk b. Harb Zühli⁷⁶⁸ سماك بن حرب الذهلي

⁷⁵⁴ İbn Sa'd, IX, 79.

⁷⁵⁵ İbn Sa'd, VIII, 447.

⁷⁵⁶ İbn Sa'd, VIII, 441.

⁷⁵⁷ İbn Sa'd, IX, 238.

⁷⁵⁸ İbn Sa'd, VIII, 441.

⁷⁵⁹ İbn Sa'd, VIII, 447.

⁷⁶⁰ İbn Sa'd, VIII, 428.

⁷⁶¹ İbn Sa'd, VIII, 440.

⁷⁶² İbn Sa'd, VIII, 414.

⁷⁶³ İbn Sa'd, VIII, 504.

⁷⁶⁴ İbn Sa'd, IX, 303.

⁷⁶⁵ İbn Sa'd, VIII, 490.

⁷⁶⁶ İbn Sa'd, IX, 80.

⁷⁶⁷ İbn Sa'd, IX, 304.

- 41) Süfyân b. Habîb⁷⁶⁹ (سفيان بن حبيب)
- 42) Süleyman b. Âmir ed-Dabbî⁷⁷⁰ (سليمان بن عامر الضبي)
- 43) Süveyd b. Amr el-Kelbî⁷⁷¹ (سويد بن عمرو الكلبي)
- 44) Şebîb b. Garkade Barikî⁷⁷² (شبيب بن غرقدة البارقي)
- 45) Şevzeb Ebû Mu'âz⁷⁷³ (شوذب ابو معاذ)
- 46) Târik b. Abdurrahman Ahmesî⁷⁷⁴ (طارق بن عبدالرحمن الاحمس)
- 47) Ukbe b. Ebû's-Sahbâ⁷⁷⁵ (عقبة بن ابى الصهباء)
- 48) Utbe b. Ebû Bekre⁷⁷⁶ (عتيبة بن ابى بكرة)
- 49) Yezîd b. Ebû Bekre⁷⁷⁷ (يزيد بن ابى بكرة)
- 50) Zâide b. Umeyr⁷⁷⁸ (زائد بن عمير)
- 51) Zeyd b. Cübeyr Cüşemî⁷⁷⁹ (زيد بن جبير الجشمي)
- 52) Ziyâd b. Feyyâd Huzâ'î⁷⁸⁰ (زياد بن فياض الخزاعي)
- 53) Züheyr b. Ebû Sâbit Absî⁷⁸¹ (زهير بن ابى ثابت العبسي)

⁷⁶⁸ İbn Sa'd, VIII, 440.

⁷⁶⁹ İbn Sa'd, IX, 292.

⁷⁷⁰ İbn Sa'd, IX, 79.

⁷⁷¹ İbn Sa'd, VIII, 532.

⁷⁷² İbn Sa'd, VIII, 441.

⁷⁷³ İbn Sa'd, VIII, 476.

⁷⁷⁴ İbn Sa'd, VIII, 441.

⁷⁷⁵ İbn Sa'd, IX, 278.

⁷⁷⁶ İbn Sa'd, IX, 190.

⁷⁷⁷ İbn Sa'd, IX, 190.

⁷⁷⁸ İbn Sa'd, VIII, 430.

⁷⁷⁹ İbn Sa'd, VIII, 448.

⁷⁸⁰ İbn Sa'd, VIII, 444.

⁷⁸¹ İbn Sa'd, VIII, 447.

F. Ad, Nesep ve Künye'ye Dair Farklı Nakillerini Karşılaştırarak Aktardığı Raviler

İslami ilimlerde âlimler hakkında ad, nesep ve künyeye dair bilgiler büyük önem arz etmektedir. Rical ilminde nesep ve künye bilgileri, hadisler arasındaki metin ve senedin daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için gerekli bir ilim dalı kabul edilmektedir. Hadis alanında raviler bazen adıyla bazen künyesiyle hatta kimi zaman da nisbesiyle anılabilmektedirler.

Hadis alanında ravilerin biyografilerini incelemek üzere Ali b. Medînî (ö. 234/849), Müslim (ö. 261/875), Nesâî (ö. 303/915) gibi âlimler *Esma ve Künâ* adıyla bazı kitaplar kaleme almışlardır. Bu alanda yazılmış pek çok eser vardır. Hadis alanında öğrenilmesi gereken mutlak bir ilim dalıdır. Nice hadis âlimi, çeşitli isim ve künyelerle tanınmışlardır. Raviler isim ve künyeleriyle tam olarak bilinmediklerinde nakilleri eksik sayılacak ve kabul görmeyeceklerdir. İbn Sa'd, *Tabakât*'ında bu alana dair önemli bilgiler nakletmiştir. Nesep, künye ve ad konusunda farklı nakilleri bulunan ihtilaflı ravilere yer vermiş, özellikle hocalarının görüşlerine itimat ederek değerli bilgiler nakletmiştir.⁷⁸² Muteahhirun döneminde konu İbnu's-Salâh tarafından *Ulumu'l-Hadîs* adlı eserinde dokuz bölüm halinde incelenecektir.⁷⁸³

1. Ad Konusundaki Farklı Nakiller

Rical ilminde hadisin güvenilirliği ravinin bilinmesi ve tanınmasına bağlıdır. Bu nedenle senedde yer alan ravi adları önem arz eder. İbn Sa'd isnad ettiği haberleri itimat ettiği hocaları ile güvendiği ravilere dayandırarak vermektedir. Vâkidî, Muhammed b. İshâk, Ebû Ma'ser, Musa b. Ukbe, Muhammed el-Kelbî ve Muhammed b. Umâre el-Ensârî gibi hocalarına *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*'da sıkça rastlamak mümkündür. İbn Sa'd mezkûr eserinde özellikle isim konusunda farklı nakiller (ihtilaflar) bulunan otuz ravi hakkında değerli bilgiler naklettiği anlaşılmaktadır. Ona göre isim konusunda hocalarına isnad ettiği ancak ihtilaflı bulunduğu bazı raviler şu şekildedir:

⁷⁸² İbn Sa'd, III, 439, 513, V, 321.

⁷⁸³ Bkz. İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, I, 329-338.

1) Abde b. el-Hashâs: Vakidî ve Muhammed b. Umâre el-Ensârî adını Abde b. el-Hashâs olarak zikretmişlerdir. Ebû Ma'ser ve Muhammed b. İshâk ise adını Ubâde b. el-Haşhâş olarak nakletmişlerdir.⁷⁸⁴

2) Abdürab b. Hak: Vakidî, Ebû Ma'ser ve Musa b. Ukbe adını Abdürab b. Hak olarak nakletmişlerdir. Muhammed b. İshâk ise Abdullah b. Hak olduğunu nakletmiştir.⁷⁸⁵

3) Âkil b. Ebû'l-Bükeyr: Ebû Ma'ser ve Vakidî İbn Ebû'l-Bükeyr diye bahsederken Musab. Ukbe, Muhammed b. İshâk ve Muhammed el-Kelbî ise İbnü'l-Bükeyr diye bahsetmiştir.⁷⁸⁶

4) Cübeyr b. İyâs: Vakidî, Ebû Ma'ser, Muhammed b. İshâk ve Musa b. Ukbe adını Cübeyr b. İyâs olarak nakletmişlerdir. Abdullah b. Muhammed b. Umâre el-Ensârî ise Cübeyr b. İlyâs olarak nakletmişlerdir.⁷⁸⁷

5) Ebû Katâde: Muhammed b. İshâk adını Hâris b. Rib'î diye naklederken Abdullah b. Muhammed b. Umâre el-Ensârî ve Vakidî ise Nu'mân b. Rib'î olarak zikretmiştir.⁷⁸⁸

6) Es'ad b. Yezîd: Vakidî, Abdullah b. Muhammed b. Umâre el-Ensârî, Ebû Ma'ser ve Musa b. Ukbe adını Es'ad b. Yezîd olarak nakletmişlerdir. Muhammed b. İshâk ise Sa'd b. Yezîd b. el-Fâkih olarak zikretmiştir.⁷⁸⁹

7) Fâkih b. Nesr: Vakidî adını el-Fâkih b. Nesr olarak naklederken Musa b. Ukbe, Muhammed b. İshâk, Ebû Ma'ser ve Muhammed b. Umâre el-Ensârî ise el-Fâkih b. Bîşr olarak zikretmiştir.⁷⁹⁰

⁷⁸⁴ İbn Sa'd, III, 513.

⁷⁸⁵ İbn Sa'd, III, 518.

⁷⁸⁶ İbn Sa'd, III, 360.

⁷⁸⁷ İbn Sa'd, III, 547.

⁷⁸⁸ İbn Sa'd, IV, 378.

⁷⁸⁹ İbn Sa'd, III, 549.

⁷⁹⁰ İbn Sa'd, III, 550.

8) Habîb b. el-Esved: Vakidî, Ebû Ma'ser ve Muhammed b. İshâk adını Habîb b. el-Esvet olarak zikretmişlerdir. Musa b. Ukbe ise Benî Harâm'ın mevlası Habîb b. Sa'd olarak nakletmiştir.⁷⁹¹

9) Hamza b. el-Humeyyir: Vakidî ve Muhammed b. İshâk adını Hârîce b. el-Humeyyir olarak zikretmiştir. Musa b. Ukbe ise Hârîse b. el-Humeyr olduğunu nakletmiştir. Ebû Ma'ser ise Cüzeyye b. el-Hümeyyir olarak nakletmiştir.⁷⁹²

10) Huleyd b. Kays: Vakidî ve Muhamed b. İshâk adını Huleyd b. Kays olduğunu zikretmişlerdir. Ebû Ma'ser ve Musa b. Ukbe ise Huleyde b. Kays olarak nakletmişlerdir. Muhammed b. Umâre el-Ensârî ise Hâlid b. Kays olarak belirtmişlerdir.⁷⁹³

11) Kays b. Mihsan: Vakidî, Muhammed b. İshâk ve Ebû Ma'ser adını Kays Mihsan olarak nakletmiştir. Muhammed b. Umâre el-Ensârî ise adını Kays b. Hısn olarak nakletmiştir.⁷⁹⁴

12) Ma'bed b. el-Hâris: Vakidî adını Ma'mer b. el-Hâris olarak naklederken Hişâm b. Muhammed ise Ma'bed b. el-Hâris olarak zikretmiştir.⁷⁹⁵

13) Ma'bed b. Kays: Vakidî ve Muhammed b. Umâre el-Ensârî adının Ma'bed b. Kays olarak nakletmişlerdir. İbn Sa'd'a göre *Nesebü'l-Ensâr* adlı kitapta bu şekilde zikredilmiştir. Ebû Ma'ser, Muhammed b. İshâk Musa b. Ukbe ise adını Ma'bed b. Kays b. Sahr olduğunu söylemektedirler.⁷⁹⁶

14) Ma'mer b. Ebû Serh: Ebû Ma'ser ve Vakidî Ma'mer b. Ebû Şerh diye bahsederken Musa b. Ukbe, Hişâm b. Muhamed el-Kelbî ise Amr b. Ebû Serh diye olduğunu belirtmişlerdir.⁷⁹⁷

⁷⁹¹ İbn Sa'd, III, 528.

⁷⁹² İbn Sa'd, III, 534.

⁷⁹³ İbn Sa'd, III, 531-532.

⁷⁹⁴ İbn Sa'd, III, 546.

⁷⁹⁵ İbn Sa'd, IV, 183.

⁷⁹⁶ İbn Sa'd, III, 538.

⁷⁹⁷ İbn Sa'd, III, 385-386.

15) Mes'ûd b. Abdüssa'd: Muhammed b. İshâk ondan Mes'ûd b. Sa'd diye bahsederken Vakidî ise Mes'ûd b. Abdümes'ûd b. Âmir olarak belirtmiştir.⁷⁹⁸

16) Mu'attib b. Ubeyd: Vakidî bu zatın adının Mu'attib b. Ubeyd olarak belirtirken Muhammed b. İshâk ise Mu'attib b. Abde olarak tespit etmektedirler. Muhammed b. Umâre el-Ensârî ise Mu'attib b. Ubeyd b. Sevâd b. el-Heysem b. Zafer olduğunu nakletmiştir.⁷⁹⁹

17) Nu'mân b. İsr: İbn Sa'd'ın hocalarından Vakidî, Musab. Ukbe, Ebû Ma'ser ve Muhamed b. İshâk bu zatı Nu'mân b. İsr olarak naklederken Hişâm b. Muhammed b. el-Kelbî ise Nu'mân b. Asr olarak belirtmiştir.⁸⁰⁰

18) Râfi b. Ancede: Muhammed b. İshâk bu zatın adının Râfi b. Andece olduğunu belirtirken Ebû Ma'ser ise Âmir b. Andece olduğunu belirtmiştir.⁸⁰¹

19) Rifâ'a b. Amr: Vakidî ve Musab. Ukbe ismini Rifâ'a b. Amr olarak zikretmiştir. Muhammed b. Umâre el-Ensârî ise Rifâ'a b. Ebû'l-Velîd (Amr b. Abdullah b. Mâlik b. Sa'lebe b. Cüşem b. Mâlik b. Sâlim el-Hublâ) olarak nakletmişlerdir.⁸⁰²

20) Sa'id b. Süheyl: Vakidî, Musa b. Ukbe, Abdullah b Umâre el- Ensârî ismini Sa'id b. Süheyl olarak nakletmişlerdir. Muhamed b. İshâk ve Ebû Ma'ser ise Sa'd b. Süheyl olduğunu belirtmişlerdir.⁸⁰³

21) Saîd b. Amr et-Temîmî: Vakidî, Ebû Ma'ser adını Ma'bed b. Amr olarak naklederken Muhammed b. İshâk ve Musa b. Ukbe ise Sa'id b. Amr olarak zikretmişlerdir.⁸⁰⁴

⁷⁹⁸ İbn Sa'd, III, 316.

⁷⁹⁹ İbn Sa'd, III, 421.

⁸⁰⁰ İbn Sa'd, III, 436.

⁸⁰¹ İbn Sa'd, III, 427.

⁸⁰² İbn Sa'd, III, 503-504.

⁸⁰³ İbn Sa'd, III, 483.

⁸⁰⁴ İbn Sa'd, IV, 183.

22) Sakf b. Amr: Muhammed b. İshâk ve Vakidî bu zatın isminin Sakf b. Amr olduğunu ifade ederken Ebû Ma'ser ise Sikâf b. Amr olduğunu belirtmiştir. Musa b. Ukbe ise bu konuya dair bilgi aktarmamıştır.⁸⁰⁵

23) Sevâd b. Rezn: Vakidî ve Muhammed b. Umâre el-Ensârî adını Sevâd b. Rezn olarak nakletmiştir. Musa b. Ukbe ise adını Esved b. Rezn b. Sa'lebe olarak zikretmiştir. Muhammed b. İshâk ve Ebû Ma'ser ise adını Sevâd b. Zürayk b. Sa'lebe olarak nakletmiştir.⁸⁰⁶

24) Seyfî b. Sevâd: Vakidî ve Muhammed b. İshâk adını Seyfî b. Sevâd olarak naklederken Muhammed b. Umâre el-Ensârî ise Seyfî b. el-Esved olarak zikretmiştir.

25) Süfyân b. Nesr: Vakidî ve Muhammed b. Umâre el-Ensârî ismini bu şekilde nakletmişlerdir. Ebû Ma'ser Süfyân b. Bişr, Muhammed b. İshâk ve Musa b. Ukbe ise adını Süfyân b. Bişr olarak nakletmişlerdir.⁸⁰⁷

26) Ubeyd b. et-Teyyihân: Muhammed b. İshâk ve Vakidî Ubeyd b. et-Teyyihân diye bahsederken Musa b. Ukbe, Ebû Ma'ser ve Muhammed b. Umâre el-Ensârî ise Atîk b. et-Teyyihân olarak ifade etmişlerdir.⁸⁰⁸

27) Umeyr b. Ma'bed: İbn Sa'd burada hocalarından sadece Muhammed b. İshâk'ın bu zatın adının Amr b. Ma'bed olduğunu belirtirken diğer hocalarının ise Umeyr b. Ma'bed olduğunu belirtişlerdir.⁸⁰⁹

28) Umeyr b. Riâb: Vakidî adını Umeyr b. Riâb b. Huzeyfe b. Müheşşem b. Sa'd b. Sehm olarak naklederken Hişâm b. Muhammed ise Umeyr b. Riâb b. Huzeyfe b. Müheşşem b. Sa'd b. Sehm olarak nakletmiştir.⁸¹⁰

29) Üneys b. Katâde: Vakidî ve Muhammed b. İshâk adının Üneys olarak naklederken Musa b. Ukbe ise Enes olarak belirtmekte Ebû Ma'ser aynı ismi İlyas olarak vermektedir.⁸¹¹

⁸⁰⁵ İbn Sa'd, III, 91-92.

⁸⁰⁶ İbn Sa'd, III, 534.

⁸⁰⁷ İbn Sa'd, III, 497.

⁸⁰⁸ İbn Sa'd, III, 414.

⁸⁰⁹ İbn Sa'd, III, 429-430.

⁸¹⁰ İbn Sa'd, IV, 184.

Yezîd b. el-Müzeyn: Vakidî ismini Yezîd b. el-Müzeyn olarak nakletmiştir. Abdullah b. Muhammed b. Umâre el-Ensârî, Musa b. Ukbe ve Muhammed b. İshâk'a göre ise Zeyd b. el-Müzeyn'dir. Ebû Ma'ser ise bu zatın adını zikretmemektedir.⁸¹²

2. Nesep Konusundaki Farklı Nakiller

Nesep kan bağı ile oluşan yakınlık demektir. İbn Sîde (ö. 458/1066) nesebi özellikle baba yoluyla oluşan soy ağacı (şecere) olarak belirtir. *Tehzîbu'l-Luga* adlı eserinde İbn Sîde nesebin; kişinin babasına nisbet edilerek anılacağı gibi yaşadığı belde veya icra etmiş olduğu mesleklere göre de nisbet edilerek anılabileceğini belirtir.⁸¹³ İbn Sa'd *Tabakât*'ında ravilerin nesebine dair bilgiler aktarır. Örneğin hocalarından almış olduğu ve nesep konusunda ihtilaflı olan ravileri şu şekilde naklettiği görülmektedir:

1) Şemmâs b. Osman: Vakidî ve Hişâm b. el-Kelbî nesebini Şerîd b. Hermî olarak zikrederken Muhammed b. İshâk ise Süveyd ismini ekleyerek Süveyd b. Hermî olarak nakletmiştir.⁸¹⁴

2) Râfi b. Yezîd: Vakidî, Ebû Ma'ser, Musa b. Ukbe, Muhammed b. İshâk nesebini Râfi b. Yezîd b. Kürz b. Seken b. Ze'ûrâ b. Abdüleşhel olarak zikrederken Ensara dair nesep bilgisi çok iyi bilen Abdullah b. Muhammed el-Ensârî ise Râfi b. Kürz b. Ze'ûrâ b. Abdüleşhel olarak nakletmiştir.⁸¹⁵

3) Ebû Akîl: Muhammed b. İshâk es-Sâib el-Kelbî nesebini Abdurrahman el-İrâşî el-Üneyfî b. Abdullah b. Sa'lebe b. Beyhân b. Âmir b. el-Hâris b. Mâlik b. Âmir b. Üneyfe b. Cüşem b. Âizullah b. Temîm b. Avzü Menât b. Nâc b. Teym b. Yerâş olarak zikretmiştir. Ebû Ma'ser ve Muhammed b. İshâk ise nesebini Cüşem'e

⁸¹¹ İbn Sa'd, III, 430.

⁸¹² İbn Sa'd, III, 499.

⁸¹³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 755.

⁸¹⁴ İbn Sa'd, III, 226.

⁸¹⁵ İbn Sa'd, III, 408.

dayandırmakla birlikte Belî'ye kadar olan babalarında ihtilaflı durumlar vaki olmuştur.⁸¹⁶

4) Mes'ûd b. Evs: Vakidî ve Muhammed b. el-Umâre el-Ensârî'ye göre nesebi Mes'ûd b. Evs b. Zeyd b. Asrem b. Zeyd b. Sa'lebe b. Ganm olarak zikrederken Ebû Ma'ser ve Muhammed b. İshâk ise Mes'ûd b. Evs b. Asrem b. Zeyd olarak nakletmişlerdir.⁸¹⁷

5) Vedî'a b. Amr: Vakidî ve Muhammed b. İshâk nesebini Vedî'a b. Amr b. Cürâd b. Yerbû b. Tuhayl b. Amr b. Ganm b. er-Reb'a b. Reşdân b. Kays b. Cüheyne olarak zikretmişlerdir. Ebû Ma'ser ise Rifâ'a b. Amr b. Cürâd olarak nakletmişlerdir.⁸¹⁸

6) Halîfe b. Adî: Vakidî ve Ebû Ma'ser nesebini Halîfe b. Adî b. Amr b. Mâlik b. Âmir b. Fûheyre b. Beyâda olarak zikretmiştir. Muhammed b. İshâk ve Musa b. Ukbe ise bu zatı Halîfe b. Adî olarak belirtip nesebini tam olarak nakletmemişlerdir.⁸¹⁹

7) Ühbân b. el-Ekva: Hişâm b. Muhammed b. es-Sâib bu kişinin nesebi hakkında Mükellimü'z-Zi'b olarak zikretmiştir. Muhammed b. el-Eş'as ise Ukbe b. Ühbân Mükellimü'z-Zi'b b. Abbâd b. Rebâa b. Ka'b b. Ümeyye b. Yakaza b. Huzeyme b. Mâlik b. Selâmân b. Eslem b. Efsâ olarak nakletmiştir. Aynı zamanda Vakidî bu zatın nesebini Mükellimü'z-Zi'b Ühbân b. Evs el-Eslemî olarak rivayet etmiştir.⁸²⁰

İbn Sa'd bu ravilerin dışında Hz. Peygamber'den hadis nakledip nesebi belli olmayan ravileri örneğin Me'rib halkından Ebyad b. Hammâl, İbnü'd-Deylemi, Ebû

⁸¹⁶ İbn Sa'd, III, 439.

⁸¹⁷ İbn Sa'd, III, 454-455.

⁸¹⁸ İbn Sa'd, III, 461.

⁸¹⁹ İbn Sa'd, III, 553.

⁸²⁰ İbn Sa'd, V, 214.

Atâ es-Sekafî ve Humame b. Ebû Hamiyye ed-Devsî'yi de ayrı bir başlık altında zikretmiştir.⁸²¹

3. Künye Konusundaki Farklı Nakiller

Künye; insanlara lakap veya unvan vermek gibi manalara gelmektedir. Arap geleneğinde üç şekilde kullanılmıştır. Bunlardan birincisinde insanlar için telaffuzu çirkin olacak bir durum künye yoluyla ifade edilirken ikincisinde bir kişiye karşı saygıyı, hürmeti belirtmek için künyeleme yapıldığı söz konusudur. Üçüncüsü kullanım ise kişinin artık ismiyle değil de künyeyle tanınacak şekilde, künyenin ismin önüne geçmesi olarak kullanıldığı görülebilmektedir.⁸²²

Müteahhirûn âlimlerinden Nevevî (ö. 676/1277) bir kişinin ilk çocuğunun adı ile künyeleneceğini ifade eder. Ona göre çocuğunun kız veya erkek olması fark etmez. Her ikisine göre de bir kimse künye alabilir. Hz. Peygamber'in Ebû'l-Kâsım diye künyelenmesinin nedeni ilk çocuğunun isminden dolayı meşhur olmasıdır.⁸²³ Bu bakımdan rical alanında ise birbirine benzeyen ravileri karıştırmamak için künye konusu hadis ilminde büyük ehemmiyet arz etmektedir. Karışıklıkları en aza indirmek ve künyesiyle meşhur olan ravileri bilip ona göre nakillerde bulunmak, senedleri değerlendirmek, isnadın güvenilirliğini artırmak için gerekli kabul edilmiştir. İbn Sa'd'ın; künye konusunda hocalarından istifade ederek ihtilaflı bulunduğu ravileri, aşağıdaki örneklerde görüleceği gibi naklettiği anlaşılmaktadır:

1) Abbâd b. Bişr: Vakidî, Abbâd'ın Ebû Bişr künyesiyle bilindiğini zikrederken Muhammed b. Umâre el-Ensârî ise Abbâd'ın künyesinin Ebû'-Rebî olduğunu nakletmiştir.⁸²⁴

⁸²¹ İbn Sa'd, VI, 316-320.

⁸²² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XV, 233-234.

⁸²³ İbn Mende, Ebû Abdullah Muhammed, *Fethu'l-Bâb fi'l-Künâ ve'l-Elkâb*, 17-1888; thk. Nazar Muhammed el-Fâryâbî, Mektebetü'l-Kevser, Riyad, 1417/1996, 1. Baskı; Kalkaşendî, *Subhu'l-A'şâ fi Sinâ'ati'l-Înşâ*, V, 407-408; thk. Dâru'l-Kütübi'l-Âlemiyye, Beyrut, I-XV.

⁸²⁴ İbn Sa'd, III, 406.

2) Âsım b. Adî: Vakidî; Âsım'ın Ebû Bekir künyesiyle tanındığını zikrederken Muhammed b. Umâre el-Ensârî ise Âsım'ın Ebû Abdullah künyesiyle tanındığını nakletmiştir.⁸²⁵

3) Ebû Hanne: Ebû Ma'ser ve Muhammed b. İshâk künyesini Ebû Habbe olarak zikrederken Vakidî ise Ebû Habbe olarak künyelenmiş birisi olmadığını nakletmiştir.⁸²⁶

4) Havvât b. Cübeyr: Vakidî Havvât'ın Ebû Sâlih olarak künyelendiğini zikrederken Muhammed b. Umâre b. el-Ensârî ise Havvât'ın en büyük çocuğunun adının Abdullah olduğundan dolayı Ebû Abdullah olarak künyelendiğini nakletmiştir.⁸²⁷

5) Ma'bed b. Abbâd: Musa b. Ukbe, Muhammed b. İshâk, Vâkidî, Muhammed b. Umâre el-Ensârî, Ma'bed'in künyesinin Ebû Hayseme olduğunu zikretmişlerdir. Ebû Ma'ser ise künyesini Ebû Usayme olarak nakletmiştir.⁸²⁸

6) Nu'mân b. Ebû Hazme: Muhammed b. İshâk Nu'mân'ın künyesini İbn Ebû Hazme (ابن ابى خزيمة) olarak zikrederken Muhammed b. Umâre el-Ensârî ise İbn Ebû Hazme (ابن ابى حزمة) olarak nakletmiştir. İbn Sa'd; onun *Nesebü'l-Ensâr* adlı kitabına baktığını ve iki şekilde de zikredildiğini belirtmiştir.⁸²⁹

7) Zeyd b. Erkam: Vakidî; Zeyd'in künyesinin Ebû Sa'îd olduğunu zikrederken Vakidî dışındaki âlimler İbn Sa'd'a göre Ebû Üneyse olarak nakletmişlerdir.⁸³⁰

8) Zeyd b. Hâlid el-Cühenî: Vakidî; Cühenî'nin Ebû Abdurrahman künyesiyle zikredildiğini ifade ederken bazı nesep âlimleri onun Ebû Talha künyesiyle anıldığını belirtmişlerdir.⁸³¹

⁸²⁵ İbn Sa'd, III, 432.

⁸²⁶ İbn Sa'd, III, 444-445.

⁸²⁷ İbn Sa'd, III, 442.

⁸²⁸ İbn Sa'd, III, 504.

⁸²⁹ İbn Sa'd, III, 554.

⁸³⁰ İbn Sa'd, V, 321.

IV. İBN SA'D'IN CERH TA'DİL METODU

İbn Sa'd; Sahabe hakkında ne zaman Müslüman oldukları, hangi görevlere getirildikleri, hangi savaflara katıldıkları, isimleri, nesepleri, künyeleri çocukları, doğum ve ölüm tarihleri hatta çok veya az hadis naklettiklerine dair bazı bilgiler vermekle yetinmiştir.⁸³² Buna mukabil Tâbiûn nesli hakkında daha az ve özet bilgi zikretmiştir. Kimi raviler hakkında cerh ve ta'dile dair durumları nakletmekle yetinmiştir. İbn Sa'd'ın bu yaklaşımlarında İbn Sirîn (ö. 110/729) misali selef âlimlerine atfedilen *“Müslümanlar hadis dinlerken isnad sormuyorlardı. Ancak fitne zuhur edince, ‘Bize râvilerin isimlerini söyleyin’ demeye başladılar. Böylece râvilerin sünnet ehli olduğu anlaşılınca bunların hadisi alınıyor, bid‘at ehli olduğu görülünce de hadisleri terkediliyordu.”*⁸³³ ifadesi dikkate alınmış olmalıdır. Zira İbn Sirîn'e göre bu süreçte ehl-i sünnet olan ravinin nakli yazılmış ve bidat ehli kişinin rivayeti terk edilmeye başlamıştır.⁸³⁴ İlk dönemlerde cerh ve ta'dile dair durumlar sözlü olarak ifade edilirken sonraki dönemlerde fitnenin de ortaya çıkmasıyla raviler hakkında cerh ve ta'dile dair bilgiler daha titizlikle ele alınmıştır.

İbn Sa'd ravinin tecrîh edilip edilmemesinde otorite sahibidir. Kendinden sonraki âlimler onun cerh ve ta'dil alanındaki görüşlerine itibar etmişlerdir. Örneğin İbn Hibban adil olma kriterini açıklarken âlimlerden çoğunluğun ifade edeceği düşünceye göre karar verilmesi kanaatindedir.⁸³⁵ Aynı şekilde Zehebî, İbn Sa'd'ın bu konuda makbul bir otorite sahibi âlim olduğunu ifade etmektedir.⁸³⁶ Sehâvî, el-

⁸³¹ İbn Sa'd, V, 262.

⁸³² İbn Sa'd, III, 385,386, 387, 436 459, 550, IV, 272,273, V, 224, 261,262.

⁸³³ Müslim, *Sahîh*, I, 15.

⁸³⁴ İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 214.

⁸³⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, I, 174; thk. Muhammed Abdülmûid Han, *Dâru'l-Meârifî'l-Osmâniyye*, Haydarâbâd, I-IX, 1393/1973 1. Baskı; Sönmez, Mehmet Ali, *İbn Hibbân ve Cerh ve Ta'dil Metodu*, 24-25, Umran Yayınevi, İstanbul.

⁸³⁶ Zehebî, *Zikru Men Yu'temedu Kavluhû fi'l-Cerh ve't-Ta'dil*, I,185.

Mutekellimûn fir-Ricâl adlı eserinde İbn Sa'd'ı otorite olarak kabul ettiğini vurgulamıştır.⁸³⁷

Dolayısıyla İbn Sa'd'ın cerh ve ta'dile dair değerlendirmelerinde pek çok âlimin fikir birliği içinde olduğu ifade edilebilir. İbn Sa'd'ın; eserinde yer verdiği ravilerin ölüm tarihlerini açıklaması ravilerin aynı dönemde yaşayıp birbirlerinden bizatihi hadis alıp almadıklarına dair önemli bir bilgi kabul edilmelidir. Bu durum, Hadis alanında sema ve lika metodunun önemini ortaya koymaktadır. Bir diğer yönden İbn Sa'd'ın, raviler hakkında karışıkları gidermek açısından künyelerini ve neseblerini belirtmesi emsalleri arasında kendisini ayırt edici önemli bir özelliktir. Özellikle onun künye, nisbe ve isim konusundaki ihtilaflı ravileri nakletmesi hadis senedlerinde büyük kolaylık sağlamıştır.

Yukarıda anlatılmak istenileni isim konusunda birkaç örnekle şu şekilde özetlemek yerinde olacaktır. İbn Sa'd; Sakf b. Amr'ın isminin, hocaları Muhammed b. İshâk ve Vâkîdî tarafından Sakf b. Amr olduğunu belirtirken diğer hocası Ebû Ma'sher ise bu zatın isminin Sikâf b. Amr olduğunu belirtmektedir.⁸³⁸ Öte yandan Umeyr b. Avf'ın ismine dair İbn Sa'd; hocaları Musa b. Ukbe, Ebû Ma'sher ve Vâkîdî bu ravinin adının Umeyr b. Avf olduğunu belirtirken Muhammed b. İshâk bu kişinin adının Amr b. Avf olduğunu ifade etmektedir.⁸³⁹ Bir diğer örnek şöyledir: İbn Sa'd'a göre; Ma'mer b. Ebû Serh'in ismini hocaları Ebû Ma'sher ve Muhammed b. Ömer Mamer b. Ebû Serh olarak tespit ederken diğer hocaları Musa b. Ukbe, Muhammed b. İshâk ve Hişâm b. Muhammed bu zatın isminin Amr b. Ebû Serh olduğunu belirtmişlerdir.⁸⁴⁰

Ravinin nisbesi ile ilgili örnek ise şöyledir: Ubeyd b. Ebû Ubeyd'in nesebi Belî, Kudâ'a kabilesine dayandırılırken kimi âlimler onu Amr b. Avfoğullarına

⁸³⁷ Sehâvî, *el-Mutekellimûn fi'r-Ricâl*, I, 103; thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, Dâru'l- Beşâir, Beyrut, 1410/1990, 4. Baskı.

⁸³⁸ İbn Sa'd, III, 91-92.

⁸³⁹ İbn Sa'd, III, 377.

⁸⁴⁰ İbn Sa'd, III, 385-386

dayandırmışlardır.⁸⁴¹ Künye konusundaki misal şudur: Âsım b. Adî'nin künyesinin Muhammed b. Ömer tarafından Ebû Bekir olduğu belirtilirken Muhammed b. Umâre el-Ensârî tarafından bu künye Ebû Abdullah olarak verilmiştir.⁸⁴²

İbn Sa'd raviler hakkında bilgi verirken taassuba düşmemiştir. Ravi; Şîf veya Kaderî olsa dahi o ravi hakkında net bilgiler vermiştir. Örneğin İbn Sa'd; Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâsile'nin Şîf olduğunu ancak hadis naklinde sika birisi olduğunu ifade etmiştir.⁸⁴³ Bir diğer örnek şöyledir: Kaderî olmakla itham edilen Muhammed b. Abdurrahman hakkında İbn Sa'd; onun sika, verâ sahibi, fakih, âbid ve faziletli birisi olduğunu aktarmaktadır.⁸⁴⁴ Yine Abdullah b. Ebû Necîh'in de Kaderî olduğunu ancak sika ve çok hadis nakleden birisi olduğunu zikretmiştir.⁸⁴⁵ Abdullah b. Şeddâd'ın sika, fâkih ve çok hadis nakletmiş olduğunu söylerken İbn Sa'd onun Şîf olduğunu da belirtmektedir.⁸⁴⁶ Aynı şekilde el-Asbağ b. Nübâte'nin Şîf birisi olduğunu belirtip naklettiği hadislerin zayıf olduğunu söylemiştir.⁸⁴⁷ İbn Sa'd; Ebü'l-Esved ed-Düelf'nin Şîf birisi olduğunu ancak sika ravi olduğunu nakletmiştir.⁸⁴⁸ Murcie fırkasından Abdülmecîd b. Abdüazîz'in de çok hadis nakletmiş ancak zayıf kabul edilmiş olduğunu söylemektedir.⁸⁴⁹ Bu örnekler göstermektedir ki İbn Sad; ister Şîf ister Kaderî isterse Mürceî olsun hadis nakletmekle meşhur olan bir raviyi aynı zamanda tevsik etmekte, zayıf bulunan ravileri ise açıkça cerh etmektedir.

⁸⁴¹ İbn Sa'd, III, 428.

⁸⁴² İbn Sa'd, III, 432.

⁸⁴³ İbn Sa'd, VI, 581.

⁸⁴⁴ İbn Sa'd, VII, 558-563.

⁸⁴⁵ İbn Sa'd, VIII, 44.

⁸⁴⁶ İbn Sa'd, VIII, 246-247.

⁸⁴⁷ İbn Sa'd, VIII, 345.

⁸⁴⁸ İbn Sa'd, IX, 98.

⁸⁴⁹ İbn Sa'd, VIII, 62.

Öte yandan İbn Sa'd; ravinin hadis nakline dair kimlerden hadis naklettiğini, güvenilir veya zayıf olduğuna dair net bilgiler aktarmaktadır. Örneğin; Yusuf b. Abdullah'ın ninesi Ümmü Ma'kıl'dan hadis naklettiğini belirtirken⁸⁵⁰ İbn Sa'd; aynı zamanda hanım ravilerden rivayette bulunanları da tespit etmektedir. Yine Niyâr b. Mükrem el-Eslemî'nin Ebû Bekir Sıddîk (r.a)'dan hadis dinlemiş sika birisi olduğunu belirtir.⁸⁵¹ Nâfi b. Cübeyr'in Ebû Hureyre'den hadis nakletmiş sika bir ravi olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla İbn Sa'd; bazen raviler arasında nakil konusunda karşılaştırma yapmaktadır. Örneğin Nâfi b. Cübeyr'in kardeşi Muhammed b. Cübeyr'den daha çok hadis naklettiğini ifade etmektedir.⁸⁵² Bu itibarla İbn Sa'd; hadis nakleden ravilerin naklettikleri tarikleri, hocaları, öğrencileri, az veya çok hadis naklettiğine dair de bilgiler aktarması ravi tenkidi ve analizi açısından önemli görülmelidir.

İbn Sa'd rivayetlerinde çokça tedlis yapan ancak sika olarak belirttiği Hüseyin b. Beşîr'in 'ahberenâ' lafzıyla rivayet ettiği hadislerin hüccet olarak kabul edileceğini belirtip "ahberenâ" lafzı dışında naklettiği rivayetlerin ise hüccet olarak kabul edilmeyeceğini ifade etmiştir.⁸⁵³ Bu durum, İbn Sa'd'ın hadis usulü ve rical ilminde çok hassas davrandığını, tedlis yapan ravinin tedlis dışındaki rivayetlerinin kabul edilebileceğini göstermesi bakımından önem arz eder. İbn Sa'd'ın bu tutumunda mutedil bir yol izlediği ifade edilebilir.

İbn Sa'd'ın; hadis nakleden sika ravilerin ömrünün sonlarına doğru ihtilat durumuna düştüklerini belirtmesi hadis rivayeti konusundaki titizliğini cerh ve ta'dile hassasiyet göstermesi bakımından önemlidir. Örneğin İbn Sa'd; Sa'îd b. Ebû Sa'îd'in sika güvenilir ve çok hadis nakleden birisi olduğunu ifade ettikten sonra ölümünden dört yıl öncesinde ihtilata düştüğünü ifade etmektedir.⁸⁵⁴ Yine sika olup küçük yaşta

⁸⁵⁰ İbn Sa'd, VI, 565.

⁸⁵¹ İbn Sa'd, VII, 9.

⁸⁵² İbn Sa'd, VII, 203, 269.

⁸⁵³ İbn Sa'd, IX, 315.

⁸⁵⁴ İbn Sa'd, VII, 424.

hadis nakleden bir ravi konusunda ihtiyatlı davranılması gerektiğini belirtmiştir. Mesela; Abdurrahman b. Abdullah'ın sika birisi olduğunu ancak Ehl-i Sünnet âlimlerinin bu zatın küçük yaşta naklettiği hadisler konusunda dikkatli davranılması gerektiğini söylediklerini ifade etmektedir.⁸⁵⁵

İbn Sa'd'a göre; kimi raviler sika olmakla birlikte cerh durumuna düşebilmektedirler. Böyle durumlarda o “*inşallah sikadır*” lafzını kullanmıştır. Örneğin İbrahim en-Neha'î'nin arkadaşı olan Şibâk ed-Dabbî hakkında az hadis nakleden bir ravi olduğunu ifade ettikten sonra “*inşallah sikadır*” demiştir.⁸⁵⁶

İbn Sa'd; sika olup hüccet sahibi kabul edilmeyen hatası olan ravileri de dikkate alarak kendilerinden nakilde bulunmuştur. Örneğin ona göre Musa b. Ubeyde güvenilir sika birisi olup hüccet (delil) sahibi değildir.⁸⁵⁷ İbn Sa'd; Müemmil b. İsmail'in hatasının (yanlışının) olduğunu söylerken aynı zamanda onun sika ravi olduğunu belirtmektedir.⁸⁵⁸ Bu durum İbn Sa'd'ın ravileri değerlendirirken ne kadar hassas davrandığını göstermektedir. Ona göre reddedilecek düzeyde hatası ve yanlış olmayan ravi de sikadır.

İbn Sa'd'ın; bazı durumlarda naklettiği ravilerin cerh ve tadil alanında ihtilaflı olduğunu aktarması da onun metodu kabul edilmelidir. Örneğin; Bakıyye b. el-Velîd el-Hımsî sika olarak naklettiği hadislerde tadil edilirken zayıf olarak naklettiği hadislerde ise “*zayıftır*” denilerek cerh edilmiştir. Ona göre Atâ b. Sâib ömrünün sonlarında hafızasını kaybetmiştir. Âlimlerin bazıları onun hakkında *sika* derken İbn Uleyye bu ravinin *zayıf* olduğunu belirtmiştir.⁸⁵⁹

İbn Sa'd'ın; tedlis yapmak suretiyle mecruh durumuna düşen raviler hakkında sika olduğunu belirtmesi müteşeddid bir muhaddis olmadığı ve mu'tedil bir âlim

⁸⁵⁵ İbn Sa'd, VIII, 301.

⁸⁵⁶ İbn Sa'd, VIII, 449.

⁸⁵⁷ İbn Sa'd, VII, 555.

⁸⁵⁸ İbn Sa'd, VIII, 63.

⁸⁵⁹ İbn Sa'd, VIII, 456.

olduğu şeklinde kabul edilebilir. Örneğin; Ömer b. Abdullah'ın isnad konusunda mürsel hadisler nakleden sika ve güvenilir bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁸⁶⁰ Avn b. Abdullah'ın ise mürsel hadis nakleden sika bir ravi olduğunu söylemiştir.⁸⁶¹ Hasen hadis nakleden Nübye b. Vehb'in az hadis nakleden güvenilir ve sika bir ravi olduğunu zikretmektedir. Aynı şekilde çok mürsel hadis nakleden Muttalib b. Abdullah'ın hadislerinin delil olarak kullanılmadığını kaydetmektedir.⁸⁶²

İbn Sa'd'ın seçici ve titiz davranması ravi tenkidi ve cerh ta'dil alanında uzman olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda İbn Hıbban da ravileri değerlendirme de derin ilme ve şöhrete sahip olması gerektiği belirtmiştir.⁸⁶³ Mürsel hadis nakleden ravileri doğrudan cerh etmeyip durumuna göre değerlendirmekte ve dolayısıyla ravinin durumuna göre karar verdiği anlaşılmaktadır. Bu durum, onun rical ilmi konusunda ne kadar hassas davrandığını göstermektedir.

İbn Sa'd; nakletmiş olduğu hadislerin hemen hepsinde senede önem vermiş ve senedin hadis ilmindeki değerini ortaya koymuştur. Örneğin Hasan el-Basri'nin (ö. 110/728) muttasıl rivayetlerinin alınacağını ancak munkatı olan (irsal) rivayetlerinin alınmayacağını belirtmiştir.⁸⁶⁴ Bu, İbn Sa'd'ın; muttasıl rivayetleri hüccet olarak kabul ettiğini ancak munkatı olan nakilleri hüccet olarak kabul etmemesi itibariyle önem arz eder. İsnada ne kadar önem verdiğini gösterir. *Tabakât*'ında hocası Vâkidi'nin (ö. 207/823) naklettiği senedsiz hadisler dışında kendisi senede önem vermiştir. Kitabında hadisleri senedlerle birlikte nakletmiştir.

İbn Sa'd gerek cerh ettiği gerekse ta'dil ettiği raviler hakkında derinlemesine bilgi aktarmamıştır. Sadece lafızlarla durumu teşhis etmiş ve üzerinde uzunca

⁸⁶⁰ İbn Sa'd, VII, 520.

⁸⁶¹ İbn Sa'd, VIII, 430.

⁸⁶² İbn Sa'd, VII, 409-410.

⁸⁶³ Sönmez, *İbn Hıbbân ve Cerh ve Ta'dil Metodu*, 24-25.

⁸⁶⁴ İbn Sa'd, IX, 158.

açıklamalar yapmamıştır. Örneğin; Yahya b. Süleym'in sika olduğunu belirtirken ta'dil lafzı üzerine açıklama ekmediği görülür.⁸⁶⁵

İbn Sa'd'ın; ravileri rical ve nakil yönünden karşılaştırarak nakletmesi de bir metodu olduğunu gösterir. Nitekim Abdullah b. Nâfi'nin hadis naklinde Ma'n b. İsa'dan daha aşağı bir durumda olduğunu belirtmesi bunu gösterir.⁸⁶⁶ Diğer taraftan Zenci; çok hadis nakleden hatası olan bir ravi iken İbn Sa'd'a göre Dâvûd el-Âttâr hadiste Zenci'den daha iyi bir ravidir.⁸⁶⁷

İbn Sa'd; naklettiği ravilerin cerh ve ta'dile dair durumlarını aktardıktan sonra ravilerin tasavvuf (daha doğrusu zühed) durumundan ve diğer İslami ilimlere dair otoritesinden bahsetmesi de önemlidir. Örneğin; Muhammed b. el-Münkedir'in (ö. 131/748) zahidlik yönüne işaret ederken onun verâ sahibi, âbid bir ravi olduğunu belirtip tevsik ettiği görülür.⁸⁶⁸ Ona göre Abdurrahman b. el-Kâsım da verâ sahibi bir ravidir.⁸⁶⁹ Ya'kûb b. Utbe ise siyeri iyi bilen sika bir ravidir.⁸⁷⁰ Yezîd b. Husayfe zâhid, âbid, hüccet sahibi sika bir ravidir.⁸⁷¹ Safvân b. Süleym âbid ve sika bir ravidir.⁸⁷² Ebû Zi'b Muhammed b. Abdurrahman, verâ sahibi, fâkih, âbid, faziletli sika ve güvenilir bir ravidir.⁸⁷³ Atâ b. Ebû Rebâh fâkih, âlim, sika ve çok hadis nakletmekle tanınmış birisidir.⁸⁷⁴

⁸⁶⁵ İbn Sa'd, VIII, 61.

⁸⁶⁶ İbn Sa'd, VII, 615.

⁸⁶⁷ İbn Sa'd, VIII, 60-61.

⁸⁶⁸ İbn Sa'd, VII, 444.

⁸⁶⁹ İbn Sa'd, VII, 452.

⁸⁷⁰ İbn Sa'd, VII, 484.

⁸⁷¹ İbn Sa'd, VII, 486.

⁸⁷² İbn Sa'd, VII, 511.

⁸⁷³ İbn Sa'd, VII, 563.

⁸⁷⁴ İbn Sa'd, VIII, 29.

Yukarıda örneklerle açıklamış olduğumuz raviler; İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında rical ilmine dair nakletmiş olduğu bazı verilerdir. Bunun örneklerini çoğaltmak mümkündür. Bu misaller onun ravi tenkidine dair yaklaşımı bağlamında bir ipucu vermektedir. Dolayısıyla İbn Sa'd; hadis, rical ilmine dair ilk dönem kaynakları arasında yer alan mezkûr eserinde kendisinden sonraki dönemlere büyük bir ışık tutmuş hadis âlimidir. İbn Sa'd'ın kaleme aldığı bu eser cerh ve ta'dil metodu açısından büyük bir ehemmiyete sahiptir.

V. İBN SA'D'I REFERANS KABUL EDEN HADİSÇİLER

İbn Sa'd hadis nakli konusunda kendisinde sonraki muhaddisler tarafından hüsn-i kabul görmüş bir âlimdir. Onun kabul görmesinde en önemli etken ilk dönem rical âlimlerinden olmasıdır.

Bu alanda ilk olarak İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938), İbn Sa'd'ın Ubeydullah b. el-Kavârî'nden (ö. 235/850) nakilde bulunduğunu ifade ederek hadis naklinde *saduk* birisi olduğunu belirtip ta'dil ettiği görülmektedir.⁸⁷⁵ İbn Hacer (ö. 852/1449) ve Zehebî (ö. 748/1348); İbn Sa'd'ın çok geniş ilme sahip olduğunu ve çok hadis nakleden hadis hafızı, sika ve güvenilir bir ravi kabul edildiğini söylemişlerdir.⁸⁷⁶ el-Bağdâdî (ö. 463/1071) ise İbn Sa'd'ın; faziletli, ilim sahibi hadis nakli konusunda adil ve doğru sözlü birisi olduğunu naletmiştir. Muhaddisler arasında sadece İbn Mâin (ö. 233/848), İbn Sad'ın kezzab (yalancı) olduğunu nakletmiştir. Ancak Bağdadî'ye göre bu bilgi kesin değildir. İbn Mâin'in yalancı olarak belirttiği kişinin hocası Vâkidî olduğu ifade edilir.⁸⁷⁷ Zehebî de bu görüşte olup Bağdadî'yi teyit etmiştir.⁸⁷⁸

İbn Sa'd'ı referans alan yukarıdaki âlimler dışında Belâzûri (ö. 279/893), Taberi (ö. 310/923), İbn Mende (ö. 395/1005), İbn Abdilberr (ö. 463/1071), İbn

⁸⁷⁵ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, VII, 262.

⁸⁷⁶ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IX, 182-183. Zehebî, *Zikru Men Yu'temed*, 185.

⁸⁷⁷ Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, III, 266.

⁸⁷⁸ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, III, 560.

Asâkir (ö. 571/1176), İbnü'l-Cevzi (ö. 597/1201), İbnü'l-Esir (ö. 606/1210), Nevevî (ö. 676/1277) gibi pek çok klasik dönem âlimleri de bulunmaktadır. Mezkûr âlimlerin İbn Sa'd'dan faydalanmaları sadece rivayet yönüyle değildir. Sonraki pek çok âlim İbn Sa'd'ın usul/metot, içerik, yorum ve değerlendirmelerinden de faydalanmışlardır.⁸⁷⁹ İbn Sa'd'ı; hadis âlimleri sika kabul etmişlerdir. Sadece İbn Mâin (ö. 233/848) onu cerh etmiştir. Ancak İbn Mâin'in yapmış olduğu bu cerhin, hocası Vâkîdî'ye dair olduğu Zehebî ve Bağdadi tarafından ifade edilmiştir.

VI. TENKİD EDİLDİĞİ HUSUSLAR

İbn Sa'd meşhur eseri *Tabakât*'ı üzerinden bazı konularda tenkit edilmiştir. Bunların ne başında geleni Mutezilî, Şîî, Kaderî ravilerden bilgi almak, Vâkîdî gibi nakilde bulunmuş olduğu bazı hocaları ile son dönemde Oryantalistlerin İbn Sa'd'ın senede vermiş olduğu değerden dolayı tenkit etmeleridir. Hiç kuşkusuz İbn Sa'd'ı değerlendirirken onun yaşamış olduğu zamanı ve şartları dikkate alarak değerlendirmek gerekir. İbn Sa'd'ın yaşadığı dönem İslami İlimlerin yeni yeni teşkil etmeye başladığı ve ilmî metodolojinin tam manasıyla yerleşmediği bir devirdir.

İbn Sa'd'ın ulaştığı ancak kendisinden sonraki nesillerin savaş vb. nedenlerden dolayı ulaşamadığı kaynakların kaybolması muhtemel görülebilir. Bu sebeple bir insan ve beşer olarak tenkide açık yönlerinin olması normaldir. Nitekim İbn Hibban⁸⁸⁰ insanın beşer olarak hatadan arındırılmadığını belirtip âlimlerin hata ve yanlışların olacağını ancak burada ravinin Allah'a itaatte samimi bir konumda olması gerektiğini naklederken bu gerçeği ifade etmiştir. İbn Sa'd'ın Oryantalistler tarafından tenkid edilmesi bu kadar masumane değildir. Çünkü Oryantalistler isnadın hicri II. asırda ortaya çıktığını iddia etmişlerdir. İbn Sa'd'ın kaleme almış olduğu *Tabakât* Oryantalistlerin bu isnad düşüncesine aykırıdır. Zira isnad; İslam karşıtlarının, fitne ve kötülük çıkartmak isteyen art niyetli kişilerin en çok başvurduğu alandır. Senedsiz nakledilen, cerh ve ta'dile tabi tutulmayan hadisler vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ait olmayan rivayetler, Müslümanların dini yaşantılarını

⁸⁷⁹ Fayda, *İbn Sa'd*, DİA, XX, 296.

⁸⁸⁰ Sönmez, *İbn Hibbân ve Cerh ve Ta'dil Metodu*, s. 23.

yozlaştırmaya ve İslam dininden uzaklaştırmaya yöneliktir. İbn Sa'd isnada dair önemli ilimleri erken dönemde aktaran bir İslam âlimidir. Yaşadığı dönemde toplum içindeki fitnenin (kargaşanın) önüne geçmeye gayret etmiş, mezkûr eserinde hadis ilmi geleneğine ravi tenkidi bağlamında önemli katkılar sunmuştur. Hiç kuşkusuz bir beşer olarak İbn Sa'd'ın nakillerinde tenkide açık durumlar olabilecektir. Ancak İbn Sa'd'ı tenkid ederken karalamamak ve yapmış olduğu ilmi gayretin hakkını vermek daha yerinde olacaktır.

A. Oryantalistlerin İbn Sa'd'ı Eleştirme Nedenleri

Oryantalistlere göre isnad, en önemli tenkid edilecek konuların başında gelmektedir. İsnadın güvenilirliğini zedelemek için büyük mücadele göstermişlerdir. Bu alanda büyük mücadele veren ve isnadı kabul etmeyen Batılı İslam araştırmacıları (Oryantalist) arasında başı çeken kişi Goldziher'dir. Goldziher isnadın hicri II asırda başladığını ifade ederek isnad kavramını yok sayma konusunda direniş gösterir.⁸⁸¹

İsnadın başlangıcını Hz. Peygamber'e dayandırmayan bazı Oryantalistler en erken dönem olarak hicri 110 yıllarını esas almaktadırlar.⁸⁸² Oryantalistlerden Schacht'a göre İbn Sirîn hicri 110 senesinde vefat ettiğinden dolayı isnadı erken döneme dayandırılmaması daha doğrudur.⁸⁸³ Schacht isnadın erken dönemde başlamadığını Sa'id b. Cübeyr'e hadis sormak için gelen birisine sinirlendiğini⁸⁸⁴ ifade eden rivayeti delil gösterip hadis rivayetinde isnadın daha sonraki dönemlerde başladığını iddia etmektedir.⁸⁸⁵

⁸⁸¹ KIZIL, Fatma, *Oryantalistlerin Hadislerin Menşeiini Tespite Yönelik Yöntemler*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2005, s. 3; Kuzudişli, Bekir, *Oryantalizm ve Hadisle İlgilenen Bazı Oryantalistler*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 152.

⁸⁸² Horovitz, Josef, "The Antiquity and Origin of the Isnad" (çev. Gwendolyn Goldbloom), *Hadith* (ed. Harald Motzki), Great Britain 155, 2004.

⁸⁸³ Schacht, Joseph, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, Oxford, 36–37, 1975.

⁸⁸⁴ Dârimî, es-Sünen, I, 394.

⁸⁸⁵ Schacht, Joseph, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, 37.

Hiç kuşkusuz Oryantalistlerin ortaya koymuş olduğu bu düşünce İslam toplumunda kabul gören hadis tarihi ile uyuşmamaktadır. Zira muhaddisler isnad kültürünün Hz. Peygamber zamanından beri var olduğunu kabul etmişler, isnadı İslam dinine özgü bir metot görmüşlerdir.⁸⁸⁶ İbn Sa'd erken dönem âlimlerinden olması hasebiyle kitabında naklettiği rivayetlerde isnadı öne çıkartmakla esasen oryantalistlerin bu iddialarına engel olmaktadır.

İbn Sa'd *Tabakât*'ında nakletmiş olduğu bilgileri isnadıyla vermekte ve bu sebeple Oryantalistler İbn Sa'd'ı dolayısıyla isnadı eleştirmektedirler. Çünkü onlara göre sened uydurma bir faaliyettir. Onlar Hadis alanında fitne ortaya çıkarmak için bir mücadele göstermektedirler.⁸⁸⁷ Oryantalistlerin senedin sonradan ortaya çıktığını ve Arap kültüründe yeri olmadığını iddia etmelerinin elbette nedeni vardır. Hatta isnadı müşterek ravilerin uydurduğunu ve hicri II. asırdan sonra ortaya çıktığını belirtip isnadı kabul etmemeleri de bu sebepler içinde yer almakta, rical ilmiyle ilgilenen âlimlerin de uydurma hayal ürünü kişiler olduğunu söylemektedirler. Dolayısıyla seneddeki ravilerin değerlendirilmesi, hadis ricalinin cerh ve ta'dil ilmine göre değer kazanması veya kazanmamasının oryantalistlere göre elbette gerekçeleri olacaktır. Oryantalistlerin İbn Sa'd'ı eleştirmeleri onun hadis alanındaki otoritesini zayıflatmak için mücadele göstermeleri bu yüzdendir.⁸⁸⁸

B. Bazı Hocaları Nedeniyle Tenkide Maruz Kalması

İbn Sa'd'ın tenkide uğrayan hocaları içinde en fazla öne çıkan Vâkıdî'dir. İbn Sa'd da ondan haber naklettiği için eleştirilmiştir. Zira hocası Vâkıdî, isnad kültürüne önem vermemiş buna mukabil vakıa merkezli hareket etmiştir. Halbuki rical âlimlerine göre önce sened yani ravilerin güvenilirliği önemlidir. Naklettiği haberlerdeki ravi güvenilirliğine dikkat etmeyen İbn Sa'd'ın diğer hocası Hişâm b. Muhammed b. es-Sâib el-Kelbi ile Ebû Sehl Nasr b. Bâb el-Horâsânî'dir. Bu zat,

⁸⁸⁶ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fasıl*, 208- 209.

⁸⁸⁷ Kuzudişli, Ali, *Ahmet Yücel: Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi* (Kitap tanıtımı), Hadis ve Siyer Araştırmaları Dergisi, I, 1, 217, 2015.

⁸⁸⁸ Küçük, Raşit, *İsnad*, DİA, XXIII, 154-159.

senedinde zayıf görülen ve eleştiriye maruz kalan ravilerden haberler nakletmektedir. İbn Sa'd ise gerek Vâkıdî gerekse Muhammed el-Kelbî'den hadis nakletmiştir.⁸⁸⁹ Muhammed el-Kelbî hadis ilminde otorite sahibi muhaddisler tarafından *kezzab* (yalancı) olmakla cerh edilmiş ve naklettiği hadisleri terk edilmiştir.⁸⁹⁰ Buhari, hocalarının Vâkıdî konusunda sustuklarını ve hadislerini almadıklarını naklederken Müslim, Vâkıdî hakkında *metrukul hadis* diyerek tecrih etmektedir. Nesâî'ye göre Vâkıdî, sika değildir (*leyse bi sika*). Hatib el-Bağdadi'ye göre de Vâkıdî, siyer ve megazi alanında meşhur ancak hadis ilmi konusunda ise rivayetleriyle şöhrete sahip değildir.⁸⁹¹

Netice olarak İbn Sa'd, cerhe tabi tutulan bazı hocalarından haber naklettiği için tenkide maruz kalmıştır. Ancak hocalarının -hadis rivayetinde- zayıf olması İbn Sa'd'ın da zayıf olacağı manasına gelmez. Zira onun hocasının durumu hocasını bağlar. Kaldı ki İbn Sa'd; son derece güvenilir pek çok hadis âlimi şeyhten nakilde bulunmuştur. Bir hadis ravisinin başka bir raviden dolayı tenkide maruz kalması ilmi geleneğe terstir. Bu durumda ravinin rivayeti ile rivayetteki genel tutum ve yaklaşımı dikkate alınmalıdır.

C. Mutezilî Olmakla İtham Edilmesi

İbn Sa'd; Abbasi yönetiminin İslam toplumunda hâkim olduğu zamanda Halife Me'mun (ö. 218/833) devrinin meşhur âlimleri içinde yer almaktadır. Halife; İbn Sa'd, Müstemlî Yezîd b. Hârûn, İbn Ma'în, Züheyr b. Harb Ebû Hayseme, İsmâîl b. Dâvûd, İsmâîl b. Ebû Mes'ûd ve Ahmed b. Devrakî gibi devrin ileri gelen âlimlerinden Kur'an'ın mahlûk olduğuna dair fikir beyan etmelerini istemiştir. Mezkûr âlimlerin hepsi Kur'an'ın mahluk olduğuna dair uygulanan baskıya dayanamamışlardır. Halku'l-Kur'an meselesine karşı çıkmaları durumunda devlet yönetimi olarak ilmî ve hukukî ehliyetlerinin iptal edileceği ve devlet idaresi

⁸⁸⁹ Eren, *Hadis İlminde Ricâl Kitapları*, 244-245.

⁸⁹⁰ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, I,101, thk. Muhammed Abdulmu'id Hân, Dâru'l- Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad I-VIII, trs; Cerrahoğlu, İsmail, *Muhammed b. Sâib el-Kelbî*, DİA, 205-206.

⁸⁹¹ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, IX, 457-548.

tarafından baskı altında olacaklarını görerek “mihne” olarak adlandırılan bu süreci onaylamışlardır. Mihne sürecini onaylamayan ve Kur’an’ın mahluk olmadığını açıkça beyan eden ve türlü türlü işkencelere maruz kalan âlimlerden Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), İbn Sa’d’ın (ö. 230/845) bu konudaki düşüncesini anlayışla karşılamıştır. Bu zorlu süreçte İbn Sad’ın baskı ve zülmün etkisi altındaki tutumlarından ve mihne olayını onayladığından dolayı Mutezilî olduğunu iddia eden kimseler olmuştur.⁸⁹²

İbn Sa’d’ın halku’l-Kur’an meselesini, devlet yönetiminin baskıcı ve işkenceye dayalı zulümleri karşısında onaylaması istibdat (baskı ve zulüm) yönetiminden kaynaklanmaktadır. Aksi halde İbn Sa’d; Mutezilî bir mezhep taassubuna katılmış olsaydı diğer mezheplerden olup sika kabul edilen pek çok âlimi kitabında tevsîk etmezdi. İçinde bulunduğu mezhep taassubu muhakkak kendini öne çıkartırdı. Buna mukabil İbn Sa’d; pek çok İslam âlimi tarafından ehl-i sünnet çizgisinde kabul gören âlimler arasında yer almıştır. Siyasette İslam toplumun en zorlu günlerinde Hz. Peygamber’i savunmuştur. Kendisinden sonra gelen ulema tarafından *et-Tabakâtü’l-Kübra* eseriyle de erken dönem rical bilgisinde son derece güvenilir bulunmuştur.

⁸⁹² Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Târîh*, VIII, 634-642; Dâru’t-Türâs, Beyrut, I-XI, 1387/1968 2; Erkaya, Musa, *Hicri III. Asır İtibariyle Bağdat’ta Hadis Faaliyetlerine Genel Bir Bakış*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2008, cilt: 13, sayı: 2, sayfa. 247-274. Ayrıca bkz. Ezverî, Muhammed b. Ahmed, “*Menhecü İbn Sa’ d fî nakdi ’ r-ruvât min hilâli kitâbihi et-Tabakâti ’ l-Kübrâ*”, s. 14.

SONUÇ

İbn Sa'd'ın kaleme aldığı eserlerden en önemlisi *et-Tabakâtü'l-Kübra* adlı çalışmasıdır. Bu eserinde rical ilmine dair kendisinden sonraki muhaddisler için kıymetli bilgiler nakletmiştir. Bu çalışmasında o, isnad zincirine çok önem vermiş, raviler hakkında önemli bilgiler aktarmıştır. Vermiş olduğu bilgilerde isnadı ön plana almıştır. Bu itibarla İbn Sa'd, hadisçiler nazarında kabul görmüş âlimdir. Zira yapmış olduğu nakillere olay merkezli değil isnad zaviyesiyle yaklaşmış ve isnad alanındaki derin rical bilgisini ortaya koymuştur. Sahabeyi ta'dil etmiştir. Onlar hakkında cerhe dair olumsuz bir durum naklettiği görülmemiştir. Bu tutumu, İbn Sad'ın ilmi yönden mutedil bulunmasını sağlamıştır.

et-Tabakâtü'l-Kübrâ adlı eserinde İbn Sa'd; isim ve künyelere (*el-Esmâ ve'l-künâ*) dair nakletmiş olduğu bilgilerle dikkat çekmektedir. Bu kitabında o, ravileri tabakalara ayırmak suretiyle olası bir karışıklığın önüne geçmiştir. İsim, nesep, künye gibi karışıklık ifade eden ve kimi hadisçiler tarafından karıştırılması muhtemel görülebilecek raviler hakkında İbn Sa'd, hocalarından almış olduğu nakilleri isnatlarıyla naklederek seneddeki muktemel bir karışıklığın önüne geçmiştir. Bu tutumuyla İbn Sa'd'ın, kendisinden sonra gelen âlimleri büyük bir çıkmazdan kurtardığı ifade edilebilir. Diğer taraftan İbn Sa'd, erken dönemde kullanmış olduğu cerh ve ta'dil lafızları ile de kendisinden sonra gelen âlimlere öncülük yapmıştır. İbn Sa'd gerek durumunu açıkladığı âlimler gerekse kullanmış olduğu hadis ıstılahları ile ilk dönemlerden itibaren rical kültürünün yerleşmesine katkı sağlamıştır. İlim dünyasına bu katkısını da mezkûr eseriyle ortaya koymuş, Cerh ve ta'dil lafızlarının ne manaya geldiğini anlatmıştır. Böylelikle o, hadis alanında ortaya çıkabilecek kimi kargaşaların da önüne geçmiştir.

İbn Sa'd; kullanmış olduğu cerh ve ta'dil lafızlarıyla ehl-i sünnet çizgisinde ve aşırılığı olmayan mutedil bir âlimdir. Mezhep taassubu içinde değildir. Yeri geldiği zaman Şîî veya Haricî fırkaya mensup kişileri ta'dil etmiş ve onları sırf mensup oldukları firkalardan dolayı kitabında eleştirmemiştir. Yani ilmî konuda ravilerin sadece ilmî tutum ve davranışlarını dikkate almış ve ona göre ravi tenkidi yapmıştır.

Bu bakımdan İbn Sa'd, kendisinden sonra gelen bütün âlimler tarafından sahiplenilmiş, eserine ve kendisine ayrı bir değer verilmiştir.

et-Tabakâtü'l-Kübrâ adlı eserinin çok geniş hacme sahip olması, geçmiş dönem kaynakları arasındaki ehemmiyetini artırmaktadır. Mezkûr çalışmasında o, Hz. Peygamber'in doğumundan önce ve vefatından sonraki durumları aktaran geniş bir yelpazeye sahiptir. Kitabında âlimleri/ravileri zaman itibariyle farklı dönemlere ayırmış, kişileri tabaka halinde ele almıştır. Bu yönüyle tabakat türü eserler içinde *et-Tabakâtü'l-Kübra* önemli bir konuma sahiptir.

İbn Sad, nakletmiş olduğu nakillerde hocaları ile metin mukayesesi yaparak bilgi aktarmıştır. Bu durum, kendi düşüncesini sonraki nesillere ulaştırma konusunda önemli bir metot kabul edilmelidir. Hocası Vâkıdî'ye isnad ettiği bilgiler İbn Sa'd'ın tenkid edilmesine sebep görülmüş, ancak onun tüm nakilleri sadece mezkûr hocasına dayanmamıştır.

İbn Sa'd'ın mezkûr eserini öne çıkartan bir diğer özellik disiplinler arası bir çalışma olmasıdır. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*; Siyer ve Hadis alanında pek çok ortak noktayı bir araya getirmekte ve her iki alanın ihtiyacı olan önemli ilmi veriler içermektedir. Bu tutumuyla İbn Sa'd; siyer-hadis arasındaki bağı kopmamasını sağlamıştır. Eserini hem siyerciler hem de hadisçiler sahiplenmiştir. Ancak İbn Sa'd daha çok siyer alanında kaynak olarak zikredilmiştir. Halbûki *et-Tabakâtü'l-kübrâ* hadis alanında ziyadesiyle önemli bir çalışma ve İbn Sa'd da kıymetli bir hadis âlimidir. O, rical tenkidinde müteşeddid olmakla tanınan İbn Ma'în haricinde başka âlim tarafından cerh edilmemiştir. Pek çok İslam âlimi tarafından ta'dîl edilip örnek alınmıştır.

KAYNAKÇA

AHATLI, Erdinç, *Yahyâ b. Maîn*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2013, XLIII, 256-257.

AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, (ö. 241/855), *Kitâbu'l-İlel ve Marifeti'r-Ricâl*, thk. Vasiyullah b. Muhammed Abbâs, Riyâd, 1422/2001, 2. Baskı, I-III.

ALÎ B. MEDÎNÎ, Ebü'l-Hasen Alî b. Abdillâh b. Cafer b. Necîh es-Sa'dî, (ö. 234/848-49), *el-'İlel*, thk. Muhammed Mustafa el-Azamî, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1400/1980, 2. Baskı.

ARSLAN, Aliye, *İbn-i Sa'd'a Göre Nesli Devam Etmeyen Sahabeler*, Yüksek Lisans, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2019.

AŞIKKUTLU, Emin, Cerh ve Ta'dil, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Yayınları, İstanbul, 1993, VII, 394-401.

AYBAKAN, Bilal, *el-Üm*, DİA, İstanbul, I-XLII, 2012, 298-300.

BAĞDÂDÎ, Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî, (ö. 463/1071), *el-Câmi' li-Ahlâkı'r-Râvî*, thk. Mahmûd et-Tahhân, Mektebetü'l-Mea'rif, I-II, Riyad.

BAĞDATLI İSMAİL PAŞA, (ö.1388/1920), *Hediyeetü'l-ârifnesmâ'ü'l-müellifîn ve âsarü'l-musannifîn* thk. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal-AvniAktuç, İstanbul 1955, II, 11.

BAKIRCIOĞLU, Mehmet Zeki, *İbn Sa'd'ın et-Tabakâtü'l-Kübrâ'sında Sahabe Bilgisi*, Yüksek Lisans, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2007.

BEDİR, Murtaza, *er-Risâle*, DİA, İstanbul I-XXXV, 2008, 117-119.

BEDİR, Murteza, *er-Risâle*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 117-119, XXXV,

- BEGAVÎ, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ, (ö. 516/1122), *Mesâbîhu's-Sünne*; thk. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî, Daru'l-Ma'rife, I-IV, Beyrut, 1407/1987, 1.Baskı.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdullah el-Cufî, *Sahîhu'l-Buhârî*, (ö. 256/810), thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır, Dâru Tavkî'n-Necât, I-IX, 1422/2001, 1. Baskı.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdullah el-Cufî, *Târîhu'l-Kebîr*, (ö. 256/810), thk. Muhammed Abdulmu'id Hân, Dâru'l-Meârifi'l-Osmaniyye, Haydarabad I-VIII, trs.
- CERRAHOĞLU, İsmail, *Muhammed b. Sâib el-Kelbî*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Yayınları, 2002, Ankara, 205-206.
- CÛZCÂNÎ, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb b. İshâk es-Sa'dî, (ö. 259/873) *Ahvâlü'r-Ricâl*, thk. Abdulalîm Abdulazîm el-Bestevî, Hadîsü Akâdemî, Pakistan, I, trs.
- ÇAKMAKÇI, Derya Korkmaz, *İslam Tarih Yazıcılığında Biyoğrafi- İbn Sa'd Kadınlar Bölümü*, Doktora, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2020.
- ÇELİK, Ali, *İbn Sa'd'ın Hadisçiliği*, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7, (2017): 277-294.
- DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fazl b. Behrâm b. Abdussamed ed-Dârimî, (ö. 255/869), *Sünen-i Dârimî*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, Dâru'l-Meganî li'n-neşri ve't-tevzî', Suudi Arabistan, I-IV, 1412/2000, 1. Baskı.
- DURMUŞ, İsmail, *Tabakat md.* Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Yayınları, İstanbul, XXXIX, 299-301,
- EBÛ HAYSEME, Züheyr b. Harb b. Şeddâd en-Nesâî, (ö. 234/849), *Kitâbü'l-İlm*; thk. Muhammed Nâsırüddin el-Elbânî, Dimaşk 1385/1966.

- EBÛ ŞUHBE, Muhammed b. Muhammed b. Suveylim (ö. 1403/1982), *el-Vasît fi Ulûm ve Mustalahi'l-Hadîs*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Beyrut, trs.
- EBÛ'L-BEKÂ, Eyyûb b. Mûsâ el-Huseyni el-Kefevî, el-Hanefî, (ö. 1094/1683), *el-Külliyât*, thk. Adnân Dervîş-Muhammed el-Mısırî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.
- EMÎR es-SAN'ÂNÎ, Muhammed b. İsmâîl b. Salih el-Huseynî es-San'ânî Ebû İbrâhîm İzzüddîn (ö. 1182/1768), *Tavzîhu'l-Efkâr li-Me'ânî Tenkîhi'l-Enzâr*, thk. Ebû Abdurrahman Salih b. Muhammed, Dâru'l-Kütübü'l-Alemiyye, Beyrut- Lübnan, I-II, 1417/1997, 1. Baskı.
- EREN, Mehmet, *Hadis İlminde Ricâl Kitapları ve İlmî Değerleri*, Konya, 1997.
- ERKAYA, Musa, *Hicri III. Asır İtibariyle Bagdat'ta Hadis Faaliyetlerine Genel Bir Bakış*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2008, cilt: 13, sayı: 2, sayfa: 247-274.
- EZHERÎ, Ebû Mansûr, Muhammed b. Ahmed el-Ezherî el-Herevî, (ö. 370/980), *Tehzîbü'l-Luga*, thk. Muhammed Avvad Mer'ab, Daru İhyâi't -Turâs, I-VIII, Beyrut, 1422/2001, 1. Baskı.
- FAYDA, Mustafa, *Halîfe b. Hayyât*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1997.
- FAYDA, Mustafa, *İbn Sa'd*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- FAYDA, Mustafa, *Vâkıdî*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- FEYYÛMÎ, Ebû'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî el-Hamevî (ö. 770/1368-69), *el-Misbâhu'l-Munîr*, Mektebetü Lübnân, Beyrut, 1987.

FUAT SEZGİN, (ö. 1440/2018), *Geschichte des arabischen Schrifttums*, (GAS) I-IX, Leiden 1967-84.

GOLDZİHER, Ignaz, *Muslim Studies* (çev. C.R. Barber, S. M. Stern), II, London, 1971.

HALİFE b. HAYYÂT, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî, (ö. 240/854-55), *et-Tabakâtü li Halîfetü b. Hayyâd*, thk. Suheyl Zekâr, 1414/1993.

HATÎB BAĞDÂDÎ, Ebû Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Bağdâdî, (ö. 463/1071), *el-Câmiu'l-Ahlâk er-Râvî ve Âdâbu's-Sâmi'*, thk. Mahmûd et-Tahhân, Mektebetü'l-Meârif, Riyâd, I-II.

HATÎB BAĞDÂDÎ, Ebû Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit b. Ahmed el-Bağdâdî, (ö. 463/1071), *el-Kifâye fî 'İlmi'r-Rivâye*, thk. İbrahim Hamdî el-Medîni- Ebû Abdullah es-Suvergî, Mektebetü'l-Alemiyye, Medine-i Münevvere, 1. Baskı.

HATÎB BAĞDÂDÎ, Ebû Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, (ö. 463/1071), *Târîhu Bağdâd*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübü'l-Alemiyye, Beyrut, 1417/1997, I-XXIV, 1. Baskı.

HATÎB BAĞDÂDÎ, Ebû Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, (ö. 463/1071), *Târîhu Bağdâd*, thk. Dr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmiyye, Beyrut, 1422/2002, I-XVI, 1. Baskı.

HÂZİMÎ, Ebû Bekir Muhammed b. Mûsâ b. Osmân el-Hâzimî el-Hemedânî Zeynüddîn (ö. 584/1188), *el-İ'tibâr fî Beyâni'n-Nâsih ve'l-Mensûh*, Dâiretü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, Haydarâbâd, 1359/1940, 2. Baskı.

HOROVİTZ, Josef, "The Antiquity and Origin of the Isnad" (çev. Gwendolyn Goldbloom), *Hadith* (ed. Harald Motzki), Great Britain 151-158, 2004.

İRÂKÎ, Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdurrahmân b. Ebî Bekir b. İbrâhîm el-İrâkî, (ö.806/1404), *el-Elfiyye*, thk. Abdüllatîf el-Hemîm-Mâhir Yâsîn el-Fahl, Dâru'l-Kütübü'l-Alemiyye, I-II, 1423/2002, 1. Baskı.

- İBN ADÎ, Ebû Ahmed Abdullah el-Curcânî, (ö. 365/976), *el-Kâmil fî Duafâi 'r-Ricâl*, thk. Âdil Ahmed-Alî Muhammed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1418/1997, 1. Baskı.
- İBN EBÛ HÂTİM, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, (ö. 327/938), *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1271/1952, 1. Baskı.
- İBN EBÛ ŞEYBE, Ebû Cafer Muhammed b. Osmân b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, (ö. 297/910), *Su'âlâtü Muhammed b. 'Osmân b. Ebî Şeybe li-'Alî b. el-Medînî*, thk. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkadir, Riyâd, 1404/1983.
- İBN HACER, Ebû Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer Askalânî, (ö. 852/1449), *Tehzîbu't-Tehzîb*, Dâîratü'l-Meârifü'n-Nizâmiyyetü, Hindistan, 1326/1908, I-XII, 1. Baskı.
- İBN HACER, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî, (ö.852/1449), *Nüzhetü'n-Nazar*, thk. Nureddin İtr, Matbuatü's-Sabâh, Dımeşk, 1421/2000, 3. Baskı.
- İBN HACER, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî, (ö. 852/1449), *en-Nüket 'Ala Kitâbi İbnu's-Salâh*, thk. Rebî' b. Hâdî Umeyr el-Medhalî, 'İmâdetü'l-Bahsü'l-Alemî Câmîatü'l-İslamiyye, I-II, Medine-i Münevvere, 1404/1984, 1. Baskı.
- İBN HACER, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî, (ö. 852/1449), *Takribu't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme, Dâru'r-Reşîd, Suriye, 1406/1986, 1. Baskı.
- İBN HİBBÂN, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965), *es-Sikât*, thk. Muhammed Abdülmuîd Han, Dâru'l-Meârifî'l-Osmâniyye, Haydarâbâd, I-IX, 1393/1973 1. Baskı.

- İBN HİBBÂN, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965), *Mecrûhîn*, thk. Mahmud İbrahim Zâhid, Dâru'l-Vaî, Haleb, I-III, 1396/1976 1. Baskı.
- İBN MANZÛR, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Dâru's-Sâdır, I-XV, Beyrut, 1414/1993, 3. Baskı.
- İBN MENDE, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yahya İbn Mende el-Abdî, (ö.395/1005), *Fethu'l-Bâb fî'l-Künâ ve'l-Elkâb*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî, Mektebetü'l-Kevser, Riyad, 1417/1996, 1. Baskı.
- İBN RECEB, Zeynuddin Abdurrahman b. Ahmed b. el-Huseyn es-Selâmî el-Bağdâdî, (ö.795/1393), *Şerhu İleli't-Tirmizî*, thk. Dr. Hemmâm Abdurrahman Saîd, Mektebetü'l-Menâr, Ürdün, 1407/1987, 1.Baskı.
- İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, (ö.230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Dr. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancı, Mısır, 1421/2001, I-XI, 1. Baskı.
- İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, (ö.230/845) *Kitâbü't-Tabakâti's-Sağîr*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf-Muhammed Zâhid Gül, I-II, Tunus 2009.
- İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, (ö.230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Ziyâd Muhammed Mansûr, Mektebetü'l-Ulûmu ve'l-Hikem, Medine-iMünevvere, 1408/1987, 2. Baskı.
- İBNU'S-SALÂH, Osman b. Abdurrahman Ebû Amr Takiyyi'd-Dinu'l-Ma'rûf, (ö.643/1245), *Ma'rifetü Envâ'i 'Ulûmu'l-Hadîs (Mukaddime)*, thk. Nureddin İtr, Dâru'l-Fikr, Suriye, 1406/1986, 1. Baskı.

- İBNÜN- NEDÎM, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk, (ö. 385/995), *Kitâbü'l-Fihrist*, thk. Eymen Fuâd Seyyid, I-II. Müessesetü'l-Furkân li't-Turâsi'l-İslâmî: Londra.
- İCLÎ, Ebü'l- Hasan, Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih, (ö.261/875), *Târîhu's-Sikât*, Daru'l-Baz, 1405/1984, 1. Baskı.
- KALKAŞENDÎ, Ahmed b. Alî b. Ahmed el-Fezârî el-Kalkaşendî el-Kâhirî, (ö.821/1418), *Subhu'l-A'sâ fî Sînâ'ati'l-İnşâ*, Dâru'l-Kütübü'l-Âlemiyye, Beyrut, I-XV.
- KANDEMİR, Yaşar, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul, DİA, VII, 1993, 114-123.
- KANDEMİR, Yaşar, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul, DİA, VII, 1993, 124-129.
- KEHHÂLE, Ömer Rızâ, (ö.1408/1905), *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Mektebetü'l-Müsennâ, Beyrut, I-XV.
- KELPETİN, Mahmut, *İbn Sad'ın Hayatı, Eserleri, Hocaları ve Öğrencileri Sempozyumu*, Siyer Yayınları, 2014, İstanbul, 1. Baskı, 69-81.
- KIZIL, Fatma, *Oryantalistlerin Hadislerin Menşeiini Tespite Yönelik Yöntemler*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2005. 1-86.
- KOÇKUZZU, Ali Osman, *Kitâbü'l-İlel*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXVI, 108-109; Ankara, 2002.
- KOÇYİĞİT, Talat, *Hadis İstılahları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1980.
- KUZUDİŞLİ, Ali, *Ahmet Yücel: Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi*, (Kitap tanıtımı) Hadis ve Siyer Araştırmaları Dergisi, 2015, cilt: I, sayı: 1, sayfa: 215-217.
- KUZUDİŞLİ, Bekir, *Oryantalizm ve Hadisle İlgilenen Bazı Oryantalistler*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2003, sayı: 7, s. 141-172.

KÜÇÜK, Raşit, *İsnad*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Yayınları, 2001, İstanbul, XXIII, 154-159.

LEKNEVÎ, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed, (ö.1304/1886), *er-Ref'u ve't-Tekmil fi'l-Cerh ve't-Ta'dil*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslamiyye, Haleb, 1407/1986, 3. Baskı.

MA'MER b. RÂŞİD, Ebû Urve Ma'mer b. Râşid el-Basrî es-San'ânî, (ö. 153/770), *el-Câmi'Ma'mer b. Râşid*, thk. Habîbürrahman el-Azamî, Meclisu'l-A'lemî, Pakistan, 1403/1983, X, 2. Baskı.

MİZZÎ, Yûsuf b. Abdurrahman b. Yûsuf Ebû'l-Haccâc, (ö.742/1341), *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1400/1980, I-XXXV, 1. Baskı.

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, (ö.261/875), *Sahîh-i Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, I-V.

NESÂÎ, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, (ö. 303/915), *ed-Du'afâ' ve'l-Metrûkîn*, thk. Muhammed İbrahim Zâid, Dâru'l-Vaî', Haleb, I, 1396/1976, 1. Baskı.

NEVEVÎ, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. ed-Dimeşkî, (ö.676/1277), *İrşâdü Tullâbi'l-Hakâ'ik*, thk. Abdülbârî Fethullah es-Selefî, Mektebetü'l-İmân, I-II, Medine-i Münevvere, 1408/1987, 1. Baskı.

NEVEVÎ, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, (ö.676/1277), *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, trs.

POLAT, Salahattin, “*Galat*”, Türkiye Diyanet Vakfı, 1996. I-XIII, 300.

RÂMHÜRMÜZÎ, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdurrahmân b. Hallâd er-Râmhürmüzî el-Fârisî, (ö.360/971), *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, thk. Muhammed Acâc el-Hatîb, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1404/1984. 3. Baskı.

SCHACHT, Joseph, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, Oxford 1975.

SEHÂVÎ, Şemsüddîn Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed Ebubekir b. Osman b. Muhammed, (ö.902/1497), *Fethu'l-Mugîs*, thk. Ali Hüseyin Ali, Mektebetü'-Sünne, I-IV, Mısır, 1424/2003, 1. Baskı.

SEHÂVÎ, Şemsüddîn Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî (ö.902/1497), *el-Mutekellimûn fi'r-Ricâl*, thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde, Dâru'l- Beşâir, Beyrut, 1410/1990, 4. Baskı.

SEHÂVÎ, Şemsüddîn Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed Ebubekir b. Osman b. Muhammed, (ö.902/1497), *et-Tuhfetü'l-Latîfe fî Târîhi'l-Medîneti's-Serîfe* Kütübü'l-A'lemiyye, Beyrut, 1414/1993, I-II, 1. Baskı.

SÖNMEZ, Mehmet Ali, Ali b. Medîni, İstanbul, DİA, II, 411, 1989.

SÖNMEZ, Mehmet Ali, *İbn Hibbân ve Cerh ve Ta'dil Metodu*, Umran Yayınevi, İstanbul.

SÜYÛTÎ, Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâlüddîn, (ö.911/1505), *Tedribü'r-râvî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî, Dâru't-Taybe, I-II.

ŞÂFÎÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, (ö. 204/820), *er-Risâle*, thk. Ahmet Şâkir, Mektebetü'l-Halebî, Mısır, 1358/1940, 1. Baskı.

ŞÂFÎÎ, Ebû Abdullâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs b. Osman b. Şâfi' Abdulmuttalib b. Abdumenaf eş-Şâfiî, (ö.204/820), *Risâle*, thk. Ahmed Şâkir, Mektebetü'l-Halebî, Mısır, 1358/1940, 1. Baskı.

TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib el-Âmülî et-Taberî (ö.310/923), *Târîhu'l-Taberî*, Dâru't-Türâs, Beyrut, I-XI, 1387/1968 2. Baskı.

- TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed b. İsa, (ö.279/892), *Sünen-i Tirmizi*; thk. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdulbaki, İbrahim Atuh, Şirketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafa, I-V, Mısır, 1395/1975, 2. Baskı.
- TUĞ, Salih, *Ebû Hayseme Züheyr b. Harb*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, I-X, 151.
- UĞUR, Mücteba, (ö.1426/2005), *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2018.
- VÂKIDÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî el-Eslemî el-Medenî, (ö. 207/823), *el-Megâzî*, thk. Marsden Jones, Dâru'l-A'lemi, Beyrut, I-III, 1409/1989, 3. Baskı.
- YAHYÂ B. MA'ÎN, Ebû Zekerîyyâ b. Avn el-Mürrî el-Bağdâdî, (ö. 233/848), *Târîhu İbn Maîn*, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf, I-IV, Mekke-i Mükەرreme, 1399/1979, 1. Baskı.
- YAHYÂ B. MA'ÎN, Ebû Zekerîyyâ b. Avn el-Mürrî el-Bağdâdî, (ö. 233/848), *Su'âlâtü İbnü'l-Cüneyd*, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf, Medine-i Münevvere, 1408/1988.
- YAHYÂ B. MA'ÎN, Ebû Zekerîyyâ b. Avn el-Mürrî el-Bağdâdî, (ö. 233/848), *Min Kelâmi Ebî Zekerîyyâ Yahyâ b. Ma'în fî'r-Ricâl*, thk. Ahmed Muhammed Nûrseyf, Dâru'l-Me'mûni li't-Türâsi, Dimeşk trs.
- YAHYÂ b. MA'ÎN, Ebû Zekerîyyâ b. Avn el-Mürrî el-Bağdâdî, *Ma'rifetü'r-ricâl*, thk. Muhammed Kâmil Kassâr, I-II, Dımaşk 1405/1985.
- YAHYÂ b. MA'ÎN, Ebû Zekerîyyâ b. Avn el-Mürrî el-Bağdâdî, *Târîhu Osmân b. Sa'îd ed-Dârimî 'an Ebî Zekerîyyâ Yahyâ b. Ma'în fî Tecrîhi'r-Ruvât ve Ta'dîlihîm*, thk. Ahmed Muhammed Nûrseyf, Beyrut 1400/1980.
- YAHYÂ B. MA'ÎN, *Ma'rifetü'r-Ricâl*, thk. Muhammed Kâmil Kassâr-Muhammed Mutî' Hâfız, I-II, Dimeşk, 1405/1985.

YÜCEL, Ahmet, *Hadis Usûlü*, İFAV, İstanbul, 2012, 7. Baskı.

ZEÎDÎ, Ebû'l-Feyz, Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Hüseynî (ö.1205/1790), *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Mecmû'atü'l- mine'l-Muhakkîn, Dâru'l-Hidâye, trs.

ZEHEBÎ, Ebû Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osmân, (ö.748/1348), *el-Mûkîza fî 'İlmi Mustalahi'l-Hadîs*; thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, Mektebetü'l-Matbû'atü'l-İslamiyye, Halep, 1412/1991, 2. Baskı.

ZEHEBÎ, Ebû Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osmân, (ö.748/1348), *el-Kâşif*, thk. Muhammed Avvâme Ahmed Nemr el-Hatîb, Dâru'l Gabletü'l-İslamiyye, 1413/1992, 1. Baskı.

ZEHEBÎ, Şemsu'd-Dîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osmân, (ö.748/1348), *Siyeru A'lamu'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Müessesetür-Risâle, 1405/1984, I-XXV, 3. Baskı.

ZEHEBÎ, Şemsu'd-Dîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osmân, (ö.748/1348), *Zikru Men Yu'temed Kavluhû fî 'l-Cerh ve 't-Ta'dîl*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, Dâru'l- Beşâir, Beyrut, 1410/1990, 4. Baskı.

ZEHEBÎ, Şemsu'd-Dîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osmân, (ö.748/1348), *Mizânü'l-İ'tidâl*, thk. Alî Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, I-IV, 1382/1963, 1. Baskı.